Державний комітет архівів України
Центральний державний архів вищих органів влади
і управління України

Ми б'ємо в Великий дзвін...

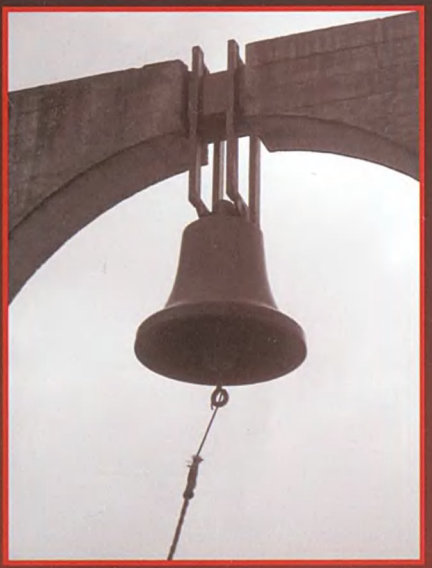

Голодомор 1932–1933 років очима української діаспори

Документи з фондів ЦДАВО України

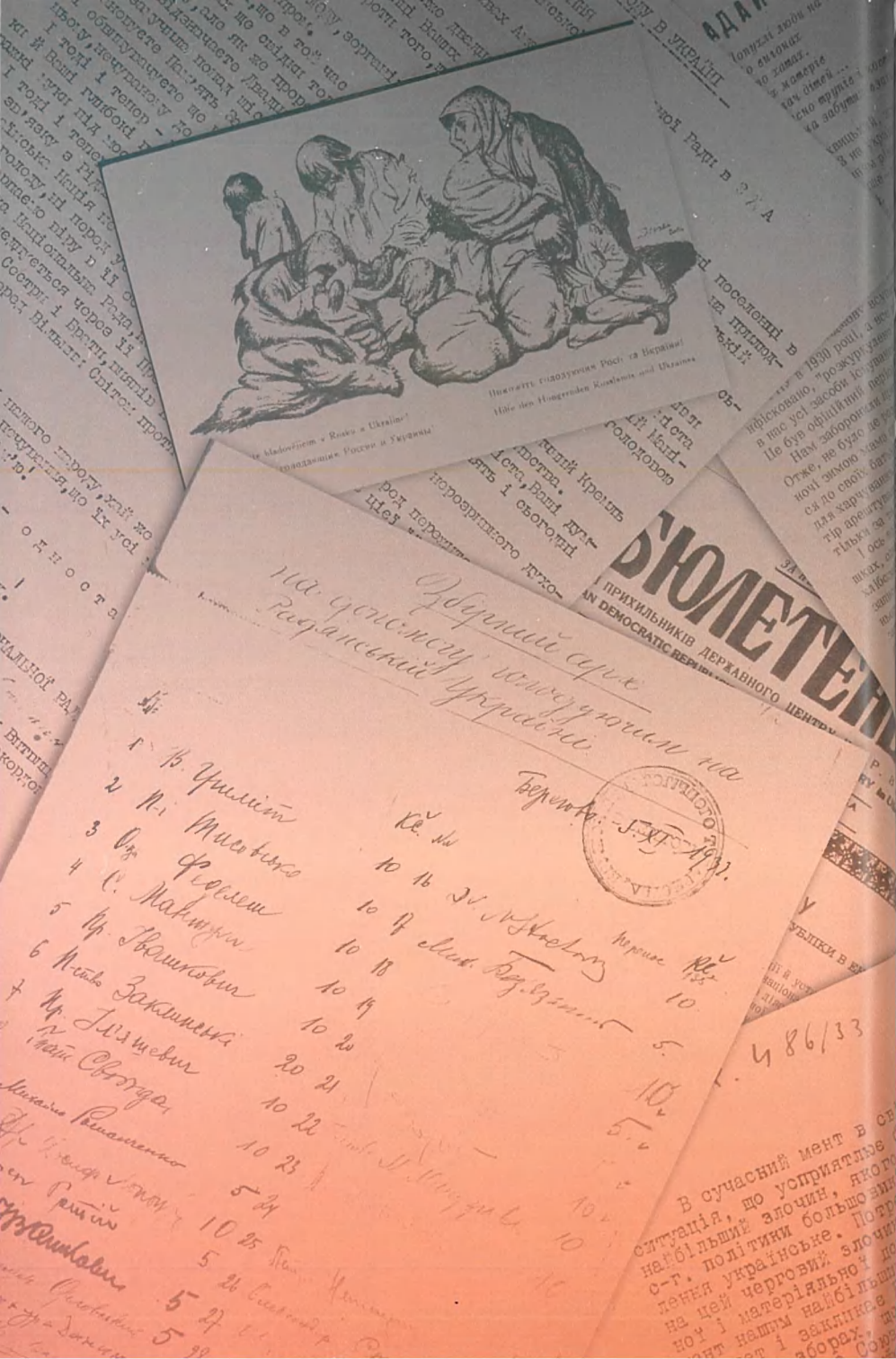
Пишіть голодуючим Росії та Україні!
Hilfe den Hungernden Russlands und Ukraines
БЮЛЕТЕНЬ
ПРИХИЛЬНИКІВ ДЕРЖАВНОГО
AN DEMOCRATIC REPUB
Одбірний сорт
на допомогу голодуючим на
Радянській Україні
Берлін, 5.XI.1921.
486/33

Державний комітет архівів України
Центральний державний архів вищих органів влади
і управління України

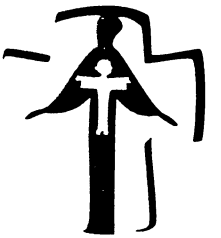

«Ми б`ємо в Великий дзвін...»

Голодомор 1932–1933 років очима української діаспори

Документи з фондів ЦДАВО України

Київ 2008

ББК Т3 (4 Укр) 715-209

Редколегія
О. А. Удод (голова), В.С. Лозицький, Н. В. Маковська, І. Б. Матяш, Р. Я. Пиріг, Ю. І. Шаповал

Упорядники:
Н. В. Маковська (керівник), В. Г. Берковський, Н. В. Григорчук, К. І. Криворучко, О. Б. Пащенко, М. Ю. Хачетлова

"Ми б'ємо в Великий дзвін...". Голодомор 1932–1933 рр. очима української діаспори: док. з фондів ЦДАВО України / Держ. ком. архівів України, Центр. держ. архів вищих органів влади та управ. України; упоряд.: Н.М.Маковська (кер.) [та ін.]. – К.: Видавництво «Горобець», 2008. – 224 с.

У збірнику представлено документи та матеріали з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, що відображають ставлення української діаспори до однієї з найжахливіших сторінок в історії українського народу – Голодомору 1932–1933 р.

Видання розраховано на науковців, викладачів, політиків, краєзнавців, студентів та всіх тих, хто цікавиться історією рідного краю і кому небайдужа доля українського народу.

© Держ. ком. архівів України, 2008
© Центр. держ. архів вищих органів влади і управління України, 2008
ISBN 978-966-96940-7-2

VIVOS VOCO MORTUOS PLANGO

КЛИЧУ ЖИВИХ, ОПЛАКУЮ МЕРТВИХ

ЗМІСТ

Юрій Шаповал. До читачів цієї книжки

5

Список скорочень

8

Від упорядників

9

Документи

12

Ілюстрації

153

Іменний покажчик

166

Перелік документів

174

Перелік використаних архівних фондів

183

Юрій ШАПОВАЛ
професор, доктор історичних наук

До читачів цієї книжки

У 1933 році член політбюро ЦК КП(б)У Мендель Хатаєвич наголосив: «Жорстока боротьба точиться між селянами і нашою владою. Це боротьба на смерть. Цей рік був вирішальною перевіркою нашої сили і міцності. Знадобився голод, щоб показати їм, хто тут господар. Це коштувало мільйонів життів, але колгоспну систему створено, ми виграли війну».

У цій війні серед інших «союзних республік» колишнього СРСР Україна понесла найбільші людські втрати. Отже, виникли запитання, чому сталося саме так? Чи випадково це? У пошуках відповідей дослідники різних країн (і не лише дослідники) дискутують до сьогодні, але вже зрозуміло: Голодомор неможливо замовчувати чи іґнорувати у історичному ланцюгу гуманітарних катастроф, що їх пережило людство у XX столітті. Це знайшло своє віддзеркалення, зокрема, в тому, що парламенти багатьох країн прийняли спеціальні рішення про визнання Голодомору геноцидом українського народу. У своїй спеціальній резолюції 23 жовтня 2008 року Європейський Парламент визнав «Голодомор (штучний голод 1932–33 років) жахливим злочином проти народу України та усього людства».

Нині не бракує праць про трагічні події початку 1930-х років. Порівняно нещодавно в Україні видано бібліографічний покажчик праць про Голодомор. В цій книзі зафіксовано 6 тисяч різножанрових праць. Нині, за оцінками фахівців, таких праць понад 10 тисяч. Одначе при цьому можна стверджувати, що лише за роки незалежної України відбулися насправді якісні зміни у осмисленні того жахливого катаклізму, який мав далекосяжні наслідки.

Процес пошуку триває, знання про Голодомор розширюються, поволі стають доступними документи, що відбивають діяльність найвищого керівництва СРСР у 1932–1933 роках, поведінку реґіональних лідерів, зокрема партійно-державної номенклатури УСРР. Вони дозволяють зрозуміти техноло-

гію злочину, як саме, за допомогою яких механізмів сталінський режим видобував хліб, мотивуючи це потребами модернізації, Молох якої поглинув життя мільйонів людей. Ці документи дозволяють чіткіше усвідомити доктринальні і ситуативні мотиви, якими керувався комуністичний істеблішмент, дозволяють відтворити тодішню ситуацію на макро- і мікрорівні, що вкрай важливо для загальних реалістичних висновків і оцінок. Нові знання дозволяють дезавуювати твердження про відсутність специфіки і особливостей у діях влади у тому або іншому реґіоні колишнього СРСР у 1932–1933 роках.

В останні роки в Україні стали доступними документи і матеріали багатьох архівів, а з поміж них Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Упорядники цього видання, поза сумнівом, змогли зробити власний внесок у дослідження Голодомору, зібравши і видрукувавши джерела, що відбивають рефлексію української діаспори на інфернальні події 932–1933 років в Україні. Основний пафос того, що можна прочитати у цьому збірнику в принципі дуже простий: Голодомор був свідомою кампанією по знищенню не лише спротиву і протидії селянства, а й нищенням українських національних почуттів. Видається, що це така проста істина, але пригадаймо, яким довгим до неї (в силу відомих причин) був шлях не лише нашого суспільства, а й світової спільноти. Українці за кордоном вже у 1932 році (достатньо, скажімо, прочитати звернення Софії Русової та інші документи, надруковані у цьому виданні) це розуміли і про це розповідали світові. Розповідали, апелювали, вимагали, але...

Свого часу відомий англійський письменник Джордж Орвел нарікав, що Голодомор в Україні «залишився поза увагою більшості англійських русофілів». І, на жаль, не лише англійських. Переміг прагматизм, адже чимало тодішніх західних держав вигідно торгували з СРСР, зокрема купуючи за демпінґовими цінами зерно, злочинно вилучене і вивезене з України. Проте зусилля тих діаспорних українців, які прагнули розповісти правду про Голодомор, не були марними. Вони стали важливою частиною роботи по відтворенню реальної картини перебігу і наслідків Голодомору.

Саме тому надруковані у цьому збірнику документи і матеріали з вже наявними публікаціями про голод початку 1930-х років в СРСР і УСРР є важливим джерелом для подальших досліджень і, здається, ще ніколи не використовувались науковцями. Вже це робить видання, що ви його тримаєте в руках, унікальним.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ГПУ – Державне політичне управління (рос. – Государственное политическое управление)
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
КПЛ – Комісія Прав Людини
НУР – Народна Українська Рада
ОГПУ – Об'єднане державне політичне управління (рос. – Объединенное государственное политическое управление)
ОП ДЦ УНР в Канаді – Об'єднання Прихильників Державного Центру Української Народньої Республіки в Канаді
ОУН – Організація українських націоналістів
РСДРП – Російська соціал-демократична робітнича партія
СВУ – Спілка визволення України
СКВУ – Світовий Конгрес Вільних українців
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
СССР – Союз Советских Социалистических Республик
ТАСС – Телеграфне агентство Радянського Союзу (рос. – Телеграфное агентство Советского Союза)
УККА – Український Конгресовий Комітет Америки
УСДРП – Українська соціал-демократична робітнича партія
УСРП – Українська соціалістично-радикальна партія
УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади і управління України
ЧК – Надзвичайна комісія (рос. – Чрезвычайная комиссия)
ЧСР – Чехословацька Республіка і Чехо-Словацька Республіка

Від упорядників

Слова, що дали назву цій книжці, прозвучали 75 років тому, 29 жовтня 1933 року. Голова Празького громадського комітету рятунку України, визначний український соціолог, публіцист і політичний діяч Ольгерд Бочковський на протестаційних зборах з болем і надією бив на сполох: « В кайданах страшної неволі Україна мовчить. Але не сміємо мовчать ми, що на волі... Лише еміграція – в Європі та за океаном – може вільно висловити свій засуд... Ми, немов той символічний дзвін, що є тільки mortuos plango, але й передовсім vivos vocota fulgura flango! Так, Ми кличимо всіх живих до боротьби! Ми б`ємо в великий дзвін на алярм перед усім культурним світом! Ми протестуємо й тавруємо перед ним нечувані злочини большевицької диктатури, заподіяні нашому народові! Ми апелюємо до сумління Європи!».

Оцінюючи здобутки сучасної історіографії дотичної проблеми дослідження Голодомору 1932–1933 років в Україні (на сьогодні тільки вітчизняний історіографічний доробок вміщує вже тисячі публікацій) не можна не відзначити, що тематика відображення Великого Голоду в діяльності української діаспори знаходиться лише на початковому етапі. Зокрема практично не дослідженими є такі аспекти, як уявлення представників тогочасної української діаспори про Голод в Україні, діяльність різного роду діаспорних організації не лише щодо допомоги голодуючим українцям, але й щодо піднесення проблеми Голодомору на міжнародний рівень, врешті усвідомлення українцями діаспори потреби пам'ятати про жахливі 1930-ті. Таку ситуацію свого часу відзначив Ґ. Цвенгрош, говорячи, що під час «круглого столу» на тему «Геноцид в Україні», організованого в рамках програми Всесвітнього форуму українців у Києві 22 серпня 1992 року, питанню міжнародного резонансу, викликаному злочином проти українського народу було приділено мало уваги. Хоча окремі дослідження в цьому напрямку ведуться[1].

Очевидно, що повноцінне вивчення історії українського Голодомору 1932–1933 років є можливим лише за умови максимального виявлення та залучення наявних ретроспективних інформаційних ресурсів. Введення до наукового обігу та суспільного вжитку на початку 1990-х років архівних документів в значній мірі сприяли не тільки дослідженню, але й усвідомленню причин та наслідків національної катастрофи українців. Проте, аналізуючи сучасний стан публікації документів і матеріалів з цієї болісної теми, відомий український історик Р. Пиріг звернув увагу на його невідповідність «ні завданням наукового осмислення проблеми, ні потребам суспільного усвідомлення трагедії та національної консолідації. За всі роки видано лише два збірники документів загальноукраїнського рівня (1990, 1992), які рельєфно відобразили тогочасний стан напіввідкритості архівних фондів, обмеженість наукової інтерпретації фактів...»[2].

До 75-роковин трагедії Голодомору в Україні спільними зусиллями архівістів та істориків зроблено суттєвий внесок в розширення джерельної бази, підготовлено і видано нові збірники документів і матеріалів загальноукраїнського та регіонального рівнів. Один з них – «Ми б`ємо в Великий дзвін...». У ньому вперше публікуються документи з фондів ЦДАВО України, які дають змогу «побачити» події 1932–1933 років очима української діаспори, засвідчити намагання українців «на волі» привернути увагу світової громадськості до трагедії, що відбувалася в Україні. До збірника вклю-

---

[1] Див., наприклад: Кушнєж Р. Участь української громадськості Польщі в допомогових та протестаційних акціях проти голодомору в Україні // УІЖ. – 2005. – № 2. – С.131–141; Його ж. Львівська українська преса про Голодомор в УСРР // Український історичний журнал. – 2006. – №3. – С.199–209; Сисин Ф. Науково-публіцистична література української діаспори з проблем голодомору // Голод 1931–1933 років в Україні: причини і наслідки. – К., 2003. – С.148–164. Вронська Т.В., Осташко Т.С. Участь українських зарубіжних політичних та громадських організацій в акціях протесту 30-х рр. XX ст. проти Голодомору в УСРР // Український історичний журнал. – 2003. – № 5. – С.65–81.

[2] Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / Упоряд. Р. Я. Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С.5.

чено 82 документи, віднайдені у 21 фонді ЦДАВО України. 20 з цих фондів репрезентують комплекс документів так званих «Празьких архівів», що увібрав у себе здобутки наукової і культурної праці української еміграції в період між двома світовими війнами, і є справжньою скарбницею національних духовних цінностей. Довгий час перебуваючи під грифом «секретності», документи комплексу були недосяжними для дослідників. Їх «освоєння» почалося після розсекречення у 1990–1994 роках. Документи, що увійшли до фонду 5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі», були передані до України вже в роки незалежності. Дбайливо опрацьовані співробітниками архіву, вони зайняли своє достойне місце у складі Національного архівного фонду і сьогодні доступні широкому загалу.

Сподіваємось, що представлені у збірнику документи допоможуть в деякій мірі заповнити також існуючі прогалини джерелознавчого забезпечення дослідження реакції зарубіжних держав, міжнародних організацій, закордонної преси на трагічні події 1932–1933 років в Україні. Цей збірник – перший крок в оприлюдненні документів української діаспори про Голодомор 1932–1933 років в Україні з фондів ЦДАВО України, наш скромний внесок у вшанування пам'яті мільйонів загиблих співвітчизників, у відновлення історичної справедливості.

1932 р.

№ 1

Повідомлення Української пресової служби в Берліні[3] про статтю німецького кореспондента В. Штайна щодо голоду в Україні

30 травня 1932 р.

м. Берлін

Україна в обличчі голоду

(УП) Німецька газета «Фоссіше Цайтунґ» з 27.5. помістила статтю свойого спеціяльного кореспондента Вільма Штайна під заголовком «Гунґер ін Руслянс Корнкаммер». Кореспондент, очевидець подій та положення на Україні, писав свою статтю в Дніпропетровську. Вона являється дуже важливою для нас тому, що збиває большевиць[ке] твердження, що на Україні нема голоду, і тому Українська Пресова Служба подає її в скороченому перекладі:

«На ринках в Одесі довгими рядами стоять селяне: старі й молоді, жінки й чоловіки. Зі всіх дальших і блищих околиць України спішать вони до міста з однією думкою: в місті є що їсти. Стоять вони попід мурами без яких-небудь познак веселости і пропонують покупцям, яких дуже мало, все, що лише мають, все, що вспіли руки за зиму зробити. Покривала, хідники, вишивки, полотно домашнього виробу і т.п. – все це хочуть продати, але нема кому. Той, хто має ще такі річи, рахується богачем. Другі знова продають свої плащі, полатані чоботи, що замість них надягнули личаки, діточі черевики, постелі, подушки, перини, старі покривала і т.п. Хто має щастя й продасть що-небудь, спішить зараз купити для себе й для родини кусок хліба, який можна лише дістати, пішовши тайними ходами. За бохонець в 3 фунти платять 6-7 карбованців, а за більший – вже 15 карбо-

[3] Українська пресова служба в Берліні («Ukrainischer Pressedienst») (УПС) – інформаційне бюро в Берліні 1931–1939 рр., організоване колами ОУН для ознайомлення світу з українськими актуальними політичними і культурними проблемами. УПС видавала бюлетені нім. і укр. мовами.

ванців. Хто вспів що-небудь продати за більшу суму, той може собі позволити купити ще кусок сала, але то лише від якого міщанина, що вхитряється засобитись хлібними документами. Кусок сала завбільшки двох коробок сірників коштує 5 карбованців. Перед поворотом до дому купує кождий 4 кіло кукурудзяної муки за 50 карбованців. Правдивої пшеничної муки не можна взагалі дістати, бо її нема, а коли на чорній біржі й є, то в нікого стільки грошей нема, щоб її заплатити.

Селяне, що в той спосіб продають останки свойого майна, – це не викляті комуністичним режімом українські богачі-куркулі, що борються проти комуністичного систему, це не безправні люде, а правдиві селяне, що мають одноосібні господарства, яких існування заґарантувала держава, це селяне з колєктивних господарств. Загально це є населення України, що працює. Що кулаки і багатії, як «неблагонадьожний» елємент голодують, потративши все, що лише мали, це нічого дивного. Таких всюди на Україні можна стрінути. Тут одначе, в Одесі, збувають заніщо своє добро ті селяне, які мають повне право називати себе пролєтарами і мають в пролєтарській державі повні пролєтарські права. Це є сколєктивізовані селяне, що в довжелезних чергах вистоюють під м'ясними крамницями, щоб дістати за дорогі гроші кусок кінського м'яса або принайменше яку-небудь кістку. Коротко, на Україні терпить селянин за помилки при соціяльних експеріментах, що повстали при зелених столиках в кабінетах комуністів. Терплять вони за помилки всього адміністративного апарату, що старається розумні теорії перевести в життя дурними практичними засобами.

Україна – шпихлір Росії – стоїть в обличчі голоду. Ані саранча, ані зливи, ані спеки, ані неврожаї не є цьому причиною, а лише перебільшене темпо колєктивізації та невміння нищого адміністративно-партийного апарату по селах примінитись до обставин та примінити в життю всі ці постанови, що приходять з кабінетів. Хочуть зробити все це фразами, а не звертають уваги на господарський бік справи та на психіку селян.

Переведення колєктивізації може збільшити продукції землі, але таке проведення, як воно відбулось на Україні, лише нищить край. Ще так зле справа не стоїть, щоб селянство живилось корінцями, але факт є, що люде їдять вже те, що давніше викидали

худобі, навіть не думаючи про дійсний хліб, муку, товщі, м'ясо, цукор і тп. Все це належить до великих рідкостей. Кремль – ця найвища партійна установа – сипле наказами, щоб побороти зло, спричинене її нерозумною господаркою, щоб запобігти господарській катастрофі на Україні. Всі вони – від звороту селянам загарбаної худоби аж до дозволу свобідно продавати збіжжя – могли б ще врятувати Україну, але під умовою, що селяне мали б до них довір'я, були переконані, що вони є сталі, а дальше, щоб нищий апарат не робив з того комедії. На підставі розпорядку Сталіна, жадав один селянин звороту своєї корови з колєктиву. Замість виконати розпорядок Сталіна, його заарештували за шкодження колєктивови і покарали. Таких фактів дуже богато. Можна на підставі таких прикладів, яких дуже богато, сказати, що причиною голоду на Україні є не колєктивізація, а лиха адміністрація при проводженні експеріменту.

Історія голоду на Україні є дуже інтересна. На хлібозаготовки призначено правительством забогато хліба. Селяне по колєктивах живились зерном, що було призначене на засів. З огляду на це було постановлено всі насіння зібрати разом, а відтак розподілювати їх. Одначе, призначені для збору цифри були завеликі. Тому замість збіжжя збирали насильно муку і все, що лише далось забрати, щоб це в других місцях проміняти за збіжжя. Наслідки цього є ті, що – як населення, так і худоба – голодують. Наслідок цього є ще й той, що селяне цієї весни взагалі нерадо працюють і нерадо що-небудь сіють. Помилка йде за помилкою, а все через безкритичне проводження колєктивізації і через дисципліну, де нікого й нічого не вільно критикувати. Під цією умовою й найкраще передумані пляни не вдадуться».

Так виглядає нині Україна в очах Німця, що лише проїхавсь по Україні. Скільки він одначе не бачив, про це не згадується нічого.

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 126, арк. 26-27.

№ 2

З листа Д. Геродота[4] до О. Кобилянської[5] про голод в Україні

8 червня 1932 р.

До вш. п. Ольги Кобилянської
Чернівці

Високоповажно пані

[...] З України приходять дуже сумні звістки. По цілій Україні панує голод. В Житомирській та Бердичівській окрузі на ґрунті голоду від черевного тифу вимерли цілі села. Не ліпше й в инших околицях богатої та родючої України. Так, цими днями одним з наших емігрантів отримано листа від брата з Катеринославщини, в якому той пише, що ціла родина пухне з голоду. Крім хліба та солі, нічого не мають. Забули навіть, як виглядає мука. На базарі ще можна купити, але не муки, а дерті і то по страшній ціні – 150 карбованців за пуд, в той час як робітник дістає платні 50 карбованців місяшно. Майже через кожні два рядки брат просить не допустити їх до голодної смерти і прислати їм грошей – золотом або долярами. На ці гроші ще можна дещо дістати. Ось до якого лиха попровадила грабіжницька політика червоної Москви ту Україну, яка не тільки не знала ніколи голоду, але годувала і Росію, і навіть частину Европи.

Поки всього доброго. Сердешне привітання панству Панчук.

З правдивою пошаною: *Дмитро Геродот*

ЦДАВО України, ф. 3563, оп. 1, спр. 253, арк. 16. Засвідчена копія. Машинопис.

---

[4] Геродот Дмитро (1882 –), псевдо Д. Івашина – гром. діяч укр. еміграції у Румунії в 1920 –30-х рр., журналіст.

[5] Кобилянська Ольга Юліанівна (1863 – 1942 рр.) – письм., родом з Буковини. Написала ряд повістей: «Людмила» (1894), «Царівна» (1896 р.), «Земля» (1910 р.). 1940 – член Спілки рад. письменників України.

№ 3

Повідомлення з «Вісника Народньої Української Ради» про резолюцію Народної Української Ради щодо розстрілу більшовиками на р. Дністрі втікачів з УСРР

15 червня 1932 р.

Резолюція Народньої Української Ради з дня 22 квітня р. 1932 про події на р. Дністрі

Злочинний розстріл большевицькою сторожою на р. Дністрі поверх тисячі утікачів з УСРР (дітей, жінок, чоловіків) – є лише одним із неминучих наслідків злочинної системи суспільного ладу в УСРР, відгомоном того страшного культурного, господарського й політичного поневолення, в якому опинився український нарід, та його боротьби за елементарні людські права з московською совітською владою.

Поневолення школи і учительських сил, монополізація преси й літератури, скривлення виховання, невисокий рівень шкільного навчання, ізольованість від світових джерел культури, відсутність свободи слова, зборів, преси; нагінка за «ухили» від урядового світогляду на: а) наукові установи (Укр. Академія наук, Науково-дослідчий Інститут Книгознавства, Гірничий Інститут та ин.); б) наукових діячів (професори М. Грушевський, Яснопільський, Воблий, Соколевський, Соколянський, Синявський, Савченко); в) публіцистів (Річицький, Лавриненко, Коваленко, Лакіза, Калюжний); г) літераторів і поетів (Рильський, Косинка, Сосюра, Черняк, Гуменна); заведення режіму «самопокаянія», що принижує людську гідність – все це спричинило занепад культури, скалічило людську мораль, сіє зневіру і доводить до масових самогубств.

Господарська руїна, що на сьогоднішній день виявилася осіннім недосівом, засівом по снігу, недостачею насіння на весінній посів, масовим винищенням худоби, браком індустріяльних виробів до 60%, негігієнічними умовами праці, не виплачуванням платні за роботу, неможливістю робітникові прохарчуватися заробітком, дезертирством та плинністю робітників, безробіттям «лішенців», розвалом колгоспів через недовір'я, недоїдання, надмірне оподаткування і озлоблення учасників, загальним

браком харчу, одежі, помешкання, високими цінами на харч та ще вищими на мануфактуру, виловленням грошових збережень спеціяльними карними експедиціями, безконечними чергами, ксенофобією через упривилєйовання чужинецької буржуазії — все це ширить далі руїну і загрожує міліонам української людності новим голодом.

Політичний терор, як психичний (нагінка на інтелігенцію), так і фізичний (викидання за межі України, заслання, розстріли, скасування Нар[одних] Комісаріятів УСРР внутрішніх справ, скасування Генерального секретаріяту КП(б)У, надіслання з Москви нового «ока»); боротьба з правими і лівими «ухилами»; зречення уряду від «експериментів» (усуспільнення худоби), які переводилися з його наказу, та складання вини за їх невдачу на вигаданих «контрреволюціонерів», «куркулів», під іменем яких карається вже навіть цілком немаєтне селянство (середняки та бідняки), що не може примиритися з владним свавільством; загострення національних утисків (перерайонування прикордонних з Росією українських сіл на користь московської більшості, колонізація Донбасу, Кубані та инших українських земель переселенцями з Московщини, масове виселення українського селянства на північ Росії); загроза війни та виселення прикордонного українського населення вздовж Дністра до Сибіру та поселення на його місце переселенців з Москівщини — все це ще більше погіршило існування в УСРР і спричинило масові втечі прикордонного населення, яке не хоче гинути від моральної і фізичної смерті нарівні з тими, що сидять в глибині країни.

Вказуючи на все це, НУР заявляє, що винуватцями в розстрілі невинних українських селян на Дністрі є не лише совітська влада, але й ті уряди та громадські кола Европи, які до цього часу не здобули ні прозорости, ні мужности, щоб оцінювати її, як гурток свідомих вселюдських злочинців-фанатиків. Таємні і одверті контакти европейської буржуазії з совітсько-большевицькою владою (хабарі большевикам від Крюґерів та инших, кредіти від Німеччини, Англії, Америки; лебезіння буржуазії перед Літвіновим у Женеві, пропаганда признання совітської влади) підтримують убивців українських селян на Дністрі, убивців сотень тисяч українського народу розстрілами, засланням на північ, голодом; підтримують той уряд, який 12 років веде невпинну

жорстоку війну супроти неозброєного, окраденого, зневаженого в усіх людських почуваннях населення України. Кокетування з Літвіновим[6] у Женеві – це стискання руки, забрудненої людською кров'ю. Визнання СРСР – визнання справедливости і доцільности безсудних розстрілів, в'язниць, заслання в найстрашніші умови життя; визнання правоти нелюдського режіму насильства, гніту, визиску українського працюючого люду.

Кого дійсно зворушив страшенний злочин на р. Дністрі, той повинен виступити в оборону не лише тих, що втікли, а й тих, що залишилися по той бік, в тяжкій неволі. Хто має людські почуття, той не може підтримувати масових убивців, не може купувати збіжжя, пограбованого у голодного працюючого люду, не може давати кредитів злочинцям на продовжування їх злочинств, не може пропагувати визнання їх влади, не може мовчки дивитися на те, як серед Европи винищується цілий український трудовий нарід!

ЦДАВО України, ф. 4004, оп. 1, спр. 30, арк. 6-7.

№ 4
З листа Я. М. Зозулі[7] до П. Петрика про події в Україні

22 червня 1932 р.

Дорогий товаришу!

[...] Бажаю т. Марченкові більше щасливої долі, як мають Всі інші. На жаль, не можу його відражувати. Але коли б він хотів розумом, а не серцем збагнути дійсність, як вона є, тоді, певно, обернувся би на 180 ступнів. Я маю одного листа з Берліна від людини, що приїхала з Києва і певно знову буде змушена туди

---

[6] Літвінов Максим Максимович (справ. ім'я Валлах Макс) (1876–1951) – радянський дипломат, мав ранг надзвичайного та повноважного посла. 1921–1930 – заст. наркома з іноземних справ РСФСР. В 1930–1939 – нарком з іноземних справ СРСР.

[7] Зозуля Яків Максимович (1893–р. см. невід.) – укр. юрист, публіцист, діяч УПСР, член правничої комісії при урядові Карпатської України (1938–1939), адвокат на Закарпатті до 1938, з 1943 – професор Укр. Техн.-Госп. Інституту; 1954 – Укр. Тех. Ін-ту в Нью-Йорку.

вертати. Зміст є даний виключно до моєї диспозиції, а тому я не можу його Вам послати. Є дві річі, яких не можна забувати: голод і ріки крови. Той пише, що ніякі заяви делеґацій не можуть його пересвідчити в тому, що йдемо вперед і маємо досягнення. Все деґенерує, занепадає і падає в культурному рівні. Я особисто мушу реґулярно посилати пакунки, бо голод в селянських хатах. Мені зробив прислугу Галаган, бо проголосив мене бол. аґентом і про це опублікував у Празі. Ще не знаю, як маю реагувати.[...]

Пишіть хоч потроху.

Ваш *[підпис]*.

ЦДАВО України, ф. 3878, оп. 1, спр. 71, арк. 60-60 зв. Засвідчена копія. Машинопис.

№ 5

Огляд радянської преси та звернення голови Жіночої Національної Української Ради С. Русової до всіх організацій Червоного Хреста, жіночих товариств про надання негайної допомоги голодуючим в Україні

Не раніше серпня 1932 р.

Голод на Україні

На Східній Україні Голод, справжній голод з усіма його фізичними й моральними страховищами. Його можна було чекати ще за 2-3 роки, поки він опанував би майже усю територію України, але він виявився вже тепер, і большевицька преса сама мусить визнати його грізне панування. Це нещастя цілої країни, міліонів людей не викликано якимись фізичними причинами — чи недородом, чи кліматичними умовами — ні, він утворен[ий] штучно тими політичними умовами, в яких перебуває український народ під владою московських большевиків.

Ми приведемо тут тільки відомости про сільське господарство з самої радянської преси, починаючи з 1931 року. Так, «Молодий большевик» 9/X 1931, ч. 109, пише, що до осіннього засіву ніхто не підготовлений і що Наркомзем бачить в перебігу осіннього засіву на Україні серйозну небезпеку. План осіннього засіву (по п'ятилітці) виконано лише на 65,3 %; усі терміни для засіву вже

минули. В половині жовтня найгірше стоїть справа на Правобережній Україні. Ті колгоспи, що їх обслуговують машини та трактори, виконали річний план лише на 61,3 %. Населення вже голодне і краде хліб, де тільки може, й переховує, щоб не забрала його влада, яка з свого боку вимагає від своїх партійних і комсомольських робітників завзятої боротьби з населенням і тими «куркулями»[8], що здаються большевицькому урядові головними його ворогами.

(«Пролєт[арська] правда», ч. 220 від 27/IX 1931)

Те саме чули ми від утікачів дністрянських. Люде ховають хліб в полову, в солому, вперто не здають його, бо самім нема чого їсти, і влада знову вимагає суворої кари для тих, хто потурає «куркулю».

(«Радянське село», 26/IX 1931, ч. 832)

В листопаді ті самі нарікання, що Україна не виконує плану п'ятилітки (усього виконано на 65,6 %). Колгоспні господарства – на 75,7 %, «куркульські» – 77,2 %, одноосібні – 63,3 %.

(«Комсом[олець] України», ч. 258, 12/ XI 1931)

В крадіжі хліба доводиться пресі обвинувачувати не лише «куркулів», а й колгоспні господарства. Так, у Несвяжському радгоспі знайдено в полові понад 50 цент. пшениці, в Бовтижському радгоспі показано було 1185 ц. зерна, а їх знайдено – 1456 ц.

(Роб. газета «Пролєтар», ч. 249, 30/ X 1931)

В той саме час, коли вже голодне населення під страхом смерти ховає й краде хліб, на його очах цей дорогий хліб вивозять до Москви, до Ленінграду, бо «пролетарські центри чекають на хліб, на городину з України».

(«Роб. Пролєтар», ч. 266 1931)

---

[8] Примітка в документі: «Слово «куркуль» далеко не означає того селянина, кулака або павука, який мав колись велике майно і використовував на свою вигоду селянську бідноту. Це звичайний селянин-середняк в економічному відношенню, але досить досвідчений хлібороб і досить свідомий, щоб розбіратися в шкідливих для селянства виступах большевицької влади. Крім того, найменший опір селянина, випадкова сварка з комсомольцем або другим партійним діячем вже накладають на звичайного селянина страшну кличку «куркуля», яка ставить людину поза законом, ставить її першою на чергу до розстрілу, до конфіскації останнього добра, чию жінку і дітей виганяють з хати без одежи, без шматка хліба».

В Синельниковому районі пролєтарам Москви вислано 30 вагонів хліба, 15 вагонів городини.

(«Комуніст», ч. 307, 6/XI 1931)

І легко можна зрозуміти, як катастрофально лунає це повідомлення, що в листопаді 1931 р. залишилось незасіяними 682,200 га. І в грудні вже стає відомим, що Україна не виконала плану хлібозаготівлі: Лівобережна – лише на 69,8%, Полісся – на 54,3 %, Правобережна – 38,1%, Степ – 38,7%. І в розпачу большевицька влада, цілком несвідома в агрономії, видає наказ орати на зяб по снігу! («Радянське село», 29/XI 1931, ч. 851.) і дивується, що «куркулі» цілком відмовились орати по снігу холодну замерзлу землю. Влада засилає скрізь перевірочні комісії, які мусять переконатися, що не одні «куркулі» завинили в катастрофальному стані господарства.

Комісії виявили жахливе безладдя та злочини відносно державного майна, а саме: надзвичайно великі втрати підчас збирання хліба та його молотьби й перевозки; хліб так кепсько виготовлюється; що не має вигляду хліба. Врожаї зменшуються, записи ведуться неправильно; керовники радгоспів розглядали обов'язок здавання зерна державі, як другорядне завдання, після цілковитого задоволення потреб свого радгоспа; якість обробки землі не задовольняюча, ніщо не робиться, щоб підвищити її врожайність. Трактори ламаються від цілком невмілого їх вживання. Не дивно, що такий хід хлібозаготівлі турбує московський уряд, бо Україна мала дати радянському урядові – 60% збіжжя на цілий ССРР, біля 800.000.000 пуд.

(«Комуніст», ч. 337, 8/XII 1931)

Південна Україна, яка досі постачала найбільш збіжжя, подала в р. 1931 – 42 % визначеної по плану п'ятилітки. І от на Київщину в Смілянський район засилають 60 буксирних бригад в 3.000 найкращих збирачів хліба – цебто просто кажуть – «бий, ріж, стріляй, а хліб подавай, Україна, бо ти ж Совітська колонія, ти мусиш годувати свого пана, мусиш годувати увесь Союз Совітський».

Недурно ж пан Косіор[9] на Всеукраї[нській] партконференції в Харкові так солодко висвічує в своїй промові («Вісти», ч. 159, 15/VII 1931): «Україна є країна необмежених можливостей. У нас чудова земля (а що ви з неї зробили – питаємо ми?), людність, що має великий досвід в провадженні сільського господарства, велика товаровість зернового господарства від України, що відіграє вирішальну ролю в сільському господарстві Союзу». («Пролєт[арська] правда», ч. 160, 15/VII 1931). В липні, на III Партконференції Молотов[10] підкреслює винятково велике значіння України в сільському господ[арстві] Совіт[ського] Союзу: «Піднесення сільського господарства колгоспів та радгоспів на Україні має не лише економічну, а й політичну вагу. Партія має право вимагати»... І т. п.

А вже в квітні 1932 р. преса радянська пише («Пролєт[арська] правда», ч. 77, 1932 р.): «Насіння на весняний засів не вистачає на 50 %, населення краде насіння, щоб не вмерти від голоду, а до початку сівби зосталось лише 8-10 днів». І летять прикази: «В Степу зробити засів за 6-7 днів, а в Лісостепу – за 10 днів».

(«Радянське село», ч. 878, 1932)

В липні вже відомо, що засівна площа на Україні зменшилася в 4, 5 рази. Величезні втрати хліба та його крадіжка в степових районах; 20–40–50 % врожаю залишилося на полі часто незібраного, часто незвезеного. На засіяних площах росте «падалиця» і п. Скрипник визнає, [що] в цілій низці районів, сіл, колгоспів стан – загрозливий, в харчовому стані – ганебний величезний прорив. Врожайність чудових земель України, що годувала своєю пшеницею усю Европу, пала на 5–10 цент. з одного га, а може вільно давати – 17-20 ц. Якщо в 1931 р. загинуло 150–200 міліон. пудів хліба, то бояться того ж і в цьому році. Хліб осипається на полі і часто ані керівники сільради, ані партійні та комсомольські організації не вміють боротися з цими неладами.

(«Радянське село», ч. 198, 22/VIII 1931)

---

[9] Косіор Станіслав Вікентійович (1888–1939) – держ. і політ. діяч. У 1928–1938 – генеральний секретар (з 1934 – перший секретар) ЦК КП(б)У. Репресований у 1938.

[10] Молотов (справжнє прізвище – Скрябін) В'ячеслав Михайлович (1890–1986) – держ. і політ. діяч. В 1930–1941 – голова РНК СРСР і Ради праці і оборони СРСР (до 1937).

На Харківщині з призначеного плану виконано – 4,8 %; на Дніпропетровщині – 8,5 %; в Одеському районі – 25,8 %. На землях Миколаївського зернорадгоспу осипалось хліба на 2,252 га.

(«Комуніст», 3/VIII 1932)

Псують машини, ламають трактори. Зерно спускають в полову, в солому, колоски зрізають та їдять їх тут же.

(«Пролєт[арська] правда», ч. 159, 14/ VII 1932)

І от вже в серпні з Радян[ської] України приходять жахливі вісти про голод, що охопив вже сільське населення, і який на осінь ще збільшиться. В багатьох місцях населення вже від січня 1932 р. не мало хліба, їдять солому, бур'ян, посліди – це все мелеться, мішається та вживається замість хліба. А запаси збіжжя для армії тут же на очах голодних людей вивозяться до Росії і на продаж закордон. На Київщині урожай з 31 міл. га. лежить у снопах та копицях і гниє («Пролєт[арська] правда», ч. 191, 1932 р.). З річного плану хлібозаготівлі виконано – 2,3 %. Крадіжка збіжжя поширюється, справи вже ідуть до суду і караються розстрілом, і конфіскацією усього майна («Радянське село», ч. 922, 5 /IX 1932). І таких розправ за крадіжку в околиці Харкова сталося за липень–вересень – 526. Статистика показує, що такий опір проти вимог уряду роблять на селі не самі куркулі, а усі верстви населення, і з кожним днем боротьба за хліб усе росте: виявляється в замахах на потяги, що вивозять хліб з села до радянських центрів. Так, за один серпень залізничних катастроф нараховують – 95.

(«Комуніст», ч. 227, 1932 р.)

Розпочинаються широкі голодові розрухи. З недоїдання вимірають цілі села (біля Кременчука)[11] – по інформаціях німецьких та американських студентів («Громадський голос», ч. 37). Черевний тиф поширюється. В 65 селах Кременчу[цького] району усе населення хворе, смертність величезна. В самому Кременчуці хворих – 10.000, в шпиталях не вміщуються, і їх розкла-

---

[11] Примітка в документі: «Телєграфне агентство АТЕ подає таку відомість: «з ріжних сел. України подаються відомости про випадки людоїдства». Не маючи змоги перевірити це телєграфне оповіщення, подаємо його тут, як дуже можливе».

ли по шкільних будинках. Лікарі безрадні, бо їх мало, та й ліків бракує. Причина хвороби та, що селяне довший час їли всякий бур'ян, недозріле зерно в колоссях. І в цьому безрадному становищі по селах ходять карні експедиції, конфіскують останні рештки прихованого хліба.

(«Народний агроном», ч. 36, 1932)

Ось ті факти, що подає нам совітська (радянська) преса. Таке життя на селах України. Скрізь страшне безладдя: не тямущі в хліборобстві керовникі, настирливі вимагання хліба для усіх Совітів задля їх центрів, їх війська, їх торгу; жорстока боротьба знесиленого населення, беззбройного проти озброєної сили. Оце-ж той рай, що Сталін обіцяв своєю п'ятиліткою, от та економічна руїна однієї з найбагатших колись країн в Европі. Його експеріменти над живим організмом народа, якого по останньому перепису рахують в межах України – 23.644.634 душі. Народ, що має свою історію, свою психологію, свій темперамент – привели до суцільної катастрофи, і економічної та моральної. Вони викликали в XX ст. не лише голод з усіма його страховищами, а ще й повний розпад життя як в селян, так і робітників, що не одержуючи урегульованої платні на заводах, де вони працюють, ані харчів, ані якого-небудь задоволення життєвих потреб – ні помешкання, ні одежі, ні харчів – тікають від одного заводу до другого, завше голодні, цілком знищені в свойому персональному житті.

(«Пролєт[арська] правда», ч. 194, 24/VIII 1932)

Селяне в страшних злиднях масово покидають свої рідні села і йдуть шукати хліба і рятуватися від розстрілів. Старі, жінки, діти блукають напівголодні, голодні по пустинних полях, від одного городу до другого. Багатообіцяюча п'ятилітка принесла такі страховища, яких Україна не зазнала і за часи війни. Вона повернула життя на Україні на кілька віків назад, привела народ до того розпачу, з якого він шукає виходу в якійсь хронічній трансміграції...

Бачучи усі ці наслідки, перш за все треба допитати: через що саме хліборобів, народ який століттями тримався землі, як найкращого скарбу свого, який до усієї хліборобської праці ставився з побожністю, для якого жнива та косовиця ставали найбільшим святом, як те свідчить уся народня поезія та уся укр[аїнська] лі-

тература від Квітки-Основ'ян[енка] до сучасних найкращих літературних творів, тепер залишає землю пустувати – сотні тисяч га. стоять незасіяні, хліба на полі осипаються, гниють в копицях, а населення цієї плодючої, так коханої землі, вмірає з голоду, а до землі не береться.

Психологія народня не міняється за які 10–12 літ, і в цьому загрозливому поводженні українського селянина-хлібороба можна бачити лише той розпач, той одпір проти сильнішого ворога, який одбирає у нього хліб до останнього зерна, гонить його з хати з малими дітьми, розстрілює найкращих людей, розганяє в далеке заслання на ганебну невільничу примусову працю. І українське село сказало: краще смерть, а працювати на ворога не будемо! Це його опір, розпач, свідомий того, що нема селу нізвідки допомоги. І воно вмірає з голоду, від тифу голодного, і жде, чекає звідкись порятунку...

Але світ культурний не може ставитися без уваги до того, що на його очах в Европі ведеться жорстока озброєна війна проти неозброєного безпомічного населення, не може Европа спокійно дивитися, що та багата країна, що годувала її своєю пшеницею, тепер стоїть руїною, а її чорноземні багаті степи стоять порожні – на плодючій землі росте бур'ян та метлиця. А села пустують, бо населення тікає з них світ заочі шукати десь хліба. Можна собі уявити в таких обставинах дітей! Цілі ґенерації укр[аїнських] дітей вимірають фізично і дичавіють морально.

Потрібна негайна допомога, організована, братерська допомога, упорядкована народами цивілізованого світу, щоб той братній хліб достався справді до вуст голодного селянина і робітника.

Потрібна правдива оцінка большевицьких державних експериментів. Знаючи, що робиться на землях України – «автономної» республіки в Радянській Федерації – стає дивно, як можуть організовані держави Европи, Америки визнавати таку безладну державу, яка руйнує і край і нищить без війни міліони населення. Як можуть ці европейські держави заключати з большевиками якісь торгові договори, коли усі ці товари, що большевики привозять в Европу або одірвані з уст голодних дітей і жінок, або вироблені підневільною примусовою працею. Необхідна негайна організація допомоги голодному населенню України.

Українські жінки, об'єднані на еміґрації в Національну Жіночу Раду, безсильні подати нещасному населенню жадну допомогу. Укр[аїнська] еміґрація відгороджена від свого народу страшними большевицькими загорожами – ні звідти до нас, ні від нас до України не перелетить і пір'ячко. Наша кореспонденція з рідними накликає на них жорстокі переслідування. Ми не можемо послати кіло рису, хоча б і за ту величезну ціну, яку встановили самі большевики, граючись з голодним людом, як кіт з мишою – щоб не підвести наших рідних, наших сестер та їх дітей під найстрашніші кари. Ми можемо лише правдиво освідомлювати культурний світ з тими страховищами, що провадяться поза тими мурами. Ми лише взиваємо до усіх Червонохресних організацій, до Жіночих Товариств – рятуйте розгублене, змучене населення колись багатої України! Дайте шматок хліба голодним дітям!

Прага
1932

Голова Жіночої Нац. Укр. Ради, професор *С. Русова*[12]
Секретар, др. інж. *Х. Кононенкова*[13]

Печатка.

ЦДАВО України, ф. 3801, оп. 1, спр. 755, арк. 268-269 зв. Засвідчена копія.

№ 6

З листа Я. М. Зозулі до П. Петрика про голод в Україні

24 вересня 1932 р.

Дорогий товаришу!

[...] З дому мене бомбардують, щоби вислав харчі, бо гол[од] в очі заглядає, а тут і у мене чорт ма звідки прожити. Вислав уже двічі через Фінляндію, бо туди можна посилати лише через товариства, які мають від влади концесію. Але в цьому місяці

---

[12] Русова Софія (1856–1940) – педагог, гром. діячка, одна з піонерок укр. жіночого руху. З 1922 – на еміграції, з 1923 у Празі, проф. педагогіки Укр. Пед. Ін.-ту ім. М. Драгоманова.

[13] Кононенко Харитина (1900 – 1943) гром. діячка на еміграції в Празі. Розстріляна гестапо у м. Рівному.

уже нічого не міг послати і мене совість мучить. Тут кілька днів було два утікачі кажуть, що у нас уже формальний голод. [...][14]

ЦДАВО України, ф. 3878, оп. 1, спр. 71, арк. 64 зв. Копія. Машинопис.

№ 7
З щоденника Ф. Бурдейного[15] про роздуми щодо голоду в Радянському Союзі

20 грудня 1932 р.

Розмовляв зі словаком Іваном Черніцьким, який 19.XII приїхав з СССР. Словак оповідав про відносини в СССР, зазначивши, що там відчувається гостра недостав[ка] у виживі свіжого хліба, не кажучи про жири; високі ціни як промислових, так і хліборобських виробків знеможнюють пересічному громадянинові спокійне життя. Загал озвірів, постійно думаючи лише про те, чим би заспокоїти шлунок. Хліб, приміром, печуть з кукурудзяної муки, 1 кг. на торгу куштує 5 аж 6 руб., а пересічний робітник отримує в місяць 60-70 рублів. Робітництво ремствує на владу, теж селяне обірвані, обмануті обіцянками, зі скритою злобою відносяться до рад[янської] еліти. Сильно розвинута аґентура ЗПУ[16]. Необережне слово, висловлене громадянином, має дуже сумний наслідок, зв'язаний з ув'язненням і т.п. Населення здичавіло, отупіли людські почування. Люди пухнуть і умирають з голоду прямо на вулиці в Армавіру, де оповідач служив на бойні в ролі перекладача між англійськими інженерами і росіянами, що працювали на будові бойні. Імовірність цих оповідань подтверджуються анальогичними оповіданнями подібних очевидців. Не знаю, як назвати рад[янську] владу за це. Чи не «запаморочилося» її в голові від успіхів досягнення соціялізму.

Хто винен в тім, що населення голодує?

ЦДАВО України, ф. 4431, оп. 1, спр. 2, арк. 3зв.–4. Оригінал. Рукопис.

---

[14] Продовження листа не виявлено.

[15] Бурдейний Фока Климентійович (1893 – р. см. невід.) – голова Наукового товариства ім. Т. Шевченка у м.Празі.

[16] Можливо, тут помилка. Йдеться про ДПУ.

1933 р.

№ 8

З Інформаційного листка Комітету допомоги збігцям з Західно-українських земель в Німеччині про голод в Україні

Січень 1933 р.

Вісти з Українських земель всіх чотирох займанщин

На Великій Україні: по большевицьким звідомленням закінчено п'ятилітку та перебудову цілого господарства. Всім висувають перед очі величезні цифри, скільки то добули вугля, желіза, виробили машин, стягнули з українського селянина збіжжя і тп. Нема лише згадки про те, що в наслідок тієї п'ятилітки на Україні панує великий голод і що українські селяне та робітники десятками тисяч вмирають з голоду, що тисячами цілими висилають українських селян та робітників на Сибір та на Соловки, а сотками розстрілюють в підвалах чека. На півночі наші селяне мусять вирубувати ліси для Москви та будувати желізниці, як колись за царя Петра Великого будували Петербург. Українському селянству відібрано землю і на неї насаджено московських комуністів та жидів. Все збіжжя з України вивезли в Москву, а звідтіля за кордон, щоб в той спосіб здобути гроші на оплачування аґентів для роблення революції. Таких аґентів має змогу бачити українська еміґрація в Німеччині. Що п'ятилітка невдалась, це знають Москалі, але не хотять до цього признатись. Вони шукають тепер офірного козла для тієї невдачі і звалюють за все вину на українське селянство. Ціллю того є, що Москва хоче під ріжними претекстами винищити українське селянство. Та українське селянство не піддається добровільно. Воно нищить, де лише може, московських зайдів. По найновішим вісткам українські козаки на Кубані підняли були повстання проти Москви. Але їх сили були за слабі, щоб опертись московській армії. Москалі здушили повстання і вислали з Кубані 18 тисяч козаків, робітників та жінок і дітей на Сибір, а тисячі порозстрілювали. Щоб ратувати себе перед смертю, українські селяне та робітники втікають цілими сотками до чужих держав, хоч знають, що границю дуже тяжко перейти. Вам будуть говорити московські аґенти, що це

все видумано й неправдиве. Говорити замало, треба це доказати, що кажеться. Про поганий стан в совітському раю говорить весь світ, і богато людей на власні очі бачили нужду українського селянства. Не хочуть бачити цього лише московські комуністи та їхні прислужники поза границями Росії.

ЦДАВО України, ф. 3567, оп. 1, спр. 9, арк. 3 зв.

№ 9
Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau»[17] про поїздку Геретса Джовнса секретаря Ллойда Джорджа[18] до Радянського Союзу

8 квітня 1933 р.

Секретар Ллойда Джорджа про відносини на Україні

На днях повернув з довшої подорожі по Радянському Союзі бувший секретар Ллойда Джорджа п. Ґеретс Джовнс. Він дуже добре говорить російською мовою та розуміє українську. Бував, між іншим, і на Україні, не тільки в містах, але й на селах між селянством.

Представник нашого Бюра мав нагоду довше говорити з п. Джовнсом про відносини на Україні та Радянщині загалом.

«Ніхто в Західній Европі не може собі уявити цього страшного положення, в якому находиться Радянщина. Всюди, де тільки я побував, всюди чув одно й те саме: «Немає хліба, нарід гине з голоду».

Про Україну п. Джовнс каже, що там саме тепер московський уряд переводить сильну русифікацію, яка має на цілі – знищити український національний рух, який пробивається в кожній ді-

---

[17] Українське бюро (пресове) в Лондоні – інформаційне бюро, засноване в 1931 р. на кошти Я. Макогона для ознайомлення англійської громадськості з українськими справами. Видавало неперіодичний бюлетень («The Bulletin»), який розсилало до 250 часописів в Англії. Керівником Бюро був В. Кисілевський. У. Б. діяло до 1939 р.

[18] Ллойд Джордж (Lloyd George) Девід (1863–1945) – прем'єр-міністр Великої Британії в 1916–1922. Один з основних лідерів Ліберальної партії. В 1905–1908 – міністр торгівлі, 1908–1915 – міністр фінансів.

лянці життя на Україні і з яким п. Джовнс стрічався навіть у віддалених від міст українських селах.

«На Україні помітний сильний національний рух, – каже п. Джовнс, – і з ним треба числитися. Огірчення проти Москви загальне. В селі, в якому я задержався, всі одверто висказували переді мною свої жалі. Оден старий селянин схарактеризував положення словами: «Давніше ми мали коні, безроги, кури. Сьогодня гинемо з голоду. Давними роками годували ми весь світ своїм збіжжем. Тепер забрали від нас останнє зерно і не остало нам нічого...».

«В Полтавщині сотні покинутих хуторів. Цілі села порожні, бо мешканці або вимерли, або пішли шукати за хлібом навіть до... Москви!»

П. Джовнс має враження, що весь Радянський Союз стоїть перед маревом голодової смерти. В країні, яка до тепер чванилася тим, що немає безробіття, тисячі робітників тратить працю і можність життя. Фабрики не мають їх чим годувати. На запит, чому фабрики звільняють робітників, оден з управителів фабрики, яку п. Джовнс оглядав, відповів, що збільшено механізацію фабрики та піднесено вправність робітників до того степеня, що можна обійтися меншим числом....

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 44.

№ 10

З Інформаційного листка Комітету допомоги збігцям з Західноукраїнських земель в Німеччині про події в Україні

Квітень 1933 р.

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Воістинну Воскрес! – тими словами будуть себе вітати за кілька днів наші найблищі знакомі, приятелі і рідні. Загомонять знова великодні дзвони, а зі змучених і утомлених грудей понесесь гомоном по всій Україні давна наша воскресна пісня: Христос воскрес із гроба, бо смертю смерть побідив! Чи по всій Україні? Ні, не по всіх українських землях і не у всіх Українців буде стрічатись так цьогорічний Великдень.

На наших землях на схід від Збруча жидівсько-комуністична спілка розвалила більшість наших церков, а великодні дзвони поперетоплювала на машини. Воскресний привіт вважається там за буржуазний «предразсудок» і вияв контрреволюції. За це карається смертю, висилкою з рідного краю на зимний Сибір або на Соловки, або довголітною тюрмою. Замість того комітети безбожників в гноблений український народ віру в нового бога, віру в Леніна, якого гріб під примусом чрезвичайки мусять оглядати десятки тисяч обдертих та голодних людей, гнаних туди нагайкою та револьвером кровожадного чекіста. Голод і нужда та образ Леніна й Маркса будуть лежати на столі українського селянина та робітника в колєктивах, замість Великодної Пасхи. Тайком будуть люде молитись до воскресшого Христа, щоб їх спас від жидівсько-московського комуністичного ярма і то так, щоб цього не добачило чуйне око чекіста. А за це чекає кождого коли не висилка з рідного краю, то смерть на місці з руки того ж чекіста.

Не много краще будуть святкувати Великдень наші брати на Західній Україні під Польщею, Румунією та Чехами. Загомонять там вправді великодні дзвони, але гомін їх буде сумний. Пронесеться по всьому краю тужно радісна колись великодня пісня «Христос Воскрес». Воскресний привіт буде вимовлятись зі сльозами в очах. На всіх тяжить важке, мов олово, питання, чому ми так мусимо терпіти? Ще й до сьогодні наші люде мешкають по землянках, бо в великих домах розсілись наїзники. Податки і данини забрали в нашого селянина все, що він мав. Голод заглядає раз у раз в вічі. Не буде тому там та радісна хвиля воскресення Христового проявлятись так, як давніще. Тисячки наших рідних караються нині по ворожих тюрмах лише за це, що хотіли волі рідному краєві. І їх Великдень не буде веселий. Але і з-поза тюремних крат понесеться тужна мельодія воскресної пісні, яку будуть старатись заглушити брязкотом тюремних ключів ворожі посіпаки. Замість співати пісню «Їде, їде Зельман» заспівають наші брати «Їде, їде польський поліцай чи чекіст» та боязко будуть оглядатись, чи й справді він не їде, бо й українська пісня там заборонена.

Не краще й Ви, Українські Збігці, будете святкувати цей Великдень тут на чужині. Щоправда, Ви на волі, але не почуєте Ви

гомону великодних дзвонів ані нашої української воскресної пісні, не будуть заставлені Ваші столи великодними крашанками. Розкинені маленькими гертками або й одинцем поміж чужими, Ви хиба в думках будете святкувати разом з рідними, там в краю, це велике свято Воскресення. Але й тут Ви не зовсім вільні від ворога. Він шукає Вас тут і ширенням між Вами зневіри хоче вирвати Вам Ваше українське серце і українську душу. Старанось посіяти між Вас заразу московсько-жидівського комунізму, прикраше назовні гарними кличами інтернаціональної солідарности. Треба одначе ствердити, що та злочинна робота стрінула відповідний відпір з Вашого боку і не може похвалитись великими успіхами. Вона може захитала Вашою вірою, але не вирвала Вам її з серця. І в самий день Великодня будуть вештатись між Вами ріжні пройдисвіти. Але Ви знаєте їх ціну.

Як довго ми ще будемо каратись на чужині або там в рідному краю під ворожим ярмом? Коли дійсно загомонить на Україні весела воскресна пісня? Над цим буде кождий з Вас думати в день Воскресення! Чи довго ще на це ждати, годі бути пророком. Одно тільки можна бачити, що довкруги Вас відбуваються тепер події великої ваги. Можливо, що Ви не повністю здаєте собі з того справу, бо не кождий має змогу слідкувати за всім [...].

ЦДАВО України, ф. 3567, оп. 11, спр. 9, арк. 6-6 зв.

№ 11
Повідомлення з Інформаційного листка Комітету допомоги збігцям з Західноукраїнських земель в Німеччині про події в Україні

Травень 1933 р.

Що діється на Україні?

Велика Україна: На Великій Україні панує голод. Іще в зимі могли люде сяк так жити, бо їли те, що полишали були на насіння. А тепер мусили засіяти призначену їм площу землі і не мають що їсти. Преса доносить, що є околиці, де люде сотнями цілими вимирають, а знову в других околицях то відновилось вже людоїдство. Терплять на цьому малі діти. Діється там тепер щось подібного, як в 1922 році підчас страшного голоду. Весняний засів не

вдавсь, бо не було чого сіяти. Стягували де лише хто що міг, але всього того не вистачило. Рівно ж і сама робота на полі погана, бо українські селяне не хотять так пильно працювати для Москалів, як працювали для себе, коли поле було їхною власністю. Тому большевицький уряд постановив вислати в кожде село і в кождий колгосп спеціяльну партійну комісію, яка б наглядала, як селяне роблять та підганяла їх нагайками до роботи. Коли б хто не послухав нагайки, того арештують і за кілька днів його вже не стане між живими. За то вже постарається ГПУ. Одним словом наші селяне поставали невільниками. Колись гонили їх польські та московські посіпаки до роботи нагайками. Це не було дивно, бо ж тоді була панщина. А тепер їх гонять московські посіпаки нагайками до роботи, хоч панщини нема. От таке то діється на широкій Україні, по широких українських степах.

Здавалося, що в місті краще жити, бо там нема панщини. Але й там вона є, лише в иншому вигляді. Там не стоять з нагайками над селянами, а над фабричними робітниками. Місто на Україні вже було майже українське, і це не подобалось було Москалям та Жидам. З сіл цілими масами народ йшов до міста. Не знали, як позбутись Українців з міста, і придумали пашпорти. Хто не дістане пашпорту, той не має права жити в місті. А не дістають пашпорти лише Українці, тому мусять виноситись з міст. В місті залишаються лише жиди й москалі. Хто ж добровільно не винесесь з міста, того силою відставляють, але не до рідного села, а на Соловки або на Сибір. [...]

ЦДАВО України, ф. 3567, оп. 1, спр. 9, арк. 11 зв.–12.

№ 12
Повідомлення з Інформаційного листка Комітету допомоги збігцям з Західноукраїнських земель в Німеччині про події в Україні

Червень 1933 р.

Що діється на Україні?

Східна Україна: з початком цього місяця розпочала Москва на Україні чистку комуністичної партії. Ціллю тої чистки є повикидати з партії всіх українців. Москаль може бути й не комуністом,

то його з партії не викинуть, бож Москва добре здає собі справу з того, що жоден чесний українець комуністом не може бути, бо бути комуністом, це значить бути зрадником українського народу і помагати Москві нищити Україну. Ціллю Москви є нищити господарсько Україну. В деяких місцях вже переведено чистку, але коли Москва побачила, що ще не всіх українців викинено з партії, зарядила нову чистку. Викинення з партії є рівнозначне з тим, що чоловік не сміє займати жадного уряду і не може користуватись жадними привілеями.

Газети пишуть, що тепер на Україні панує голод. Але ніхто нігде не читав, щоб голод був в Москві. А там нема голоду тому, що з України забирають Москалі весь хліб і вивозять в Москву, а українського селянина, який на той хліб працює, залишають на поталу судьби, на голодову смерть. В останні часи помітно мандрівку українського населення в Московщину, бо там є ще що їсти. Щоб охоронитись перед українським населенням, Москва замкнула границі і нікого до себе не впускає. Натомість на Україну наїздить Москалів стільки, скільки лише влізе і Україна не має права замкнути перед ними своїх границь.

Тепер на Україні кінчають засіви. Пишуть в газетах, що все перейшло в порядку, але тимчасом не перестають подавати в газетах величезні списки тих районів, що відстали в сівбі. Ті списки чимраз то більші і [в] останніх часах займають майже всю першу сторінку газети. Ще не закінчено сівби, а вже ведуть пропаганду за віддачею хліба державі. Видають нові закони і приписи та наказують, щоб селяне не крали хліба. Але не згадують ані словечком про те, чому той український селянин краде хліб з поля. Коли б мав що їсти, то не крав би свого власного хліба та не йшов би збирати на полі колосків збіжжя по жнивах. При роботі на полі устроюють змагання – хто скорше і більше зробить, але не звертають увагу на [т]е, яка та робота. Багато пишуть про те, що українські селяне не хотять працювати на полі. То називається там –саботажем. Не пишеться одначе ані слова про те, що ті селяне з голоду не годні працювати.

В останніх часах відбувається на Україні дуже багато з'їздів. В них бере участь і богато українців, одначе вони не мають права сказати й слова, а мусять лише притакувати тому, що скажуть Москалі. Їх примушують віддавати чолобитню катові України –

Постишеву, якого недавно прислала Москва. ГПУ нищить український народ цілими тисячами, а десятками тисяч висилає на Сибір та на Соловки, це одначе не перешкоджує большевицькій пресі писати, що народ ГПУ любить. В дійсності народ так любить московське ГПУ, як в Галичині, наприклад Польську поліцію. Поляки також пишуть, що український народ любить польську поліцію, а ми ж добре знаємо, як він її любить. В кожній газеті стрінете дописі, що ворогів комуністів, цебто українських націоналістів – вже винищено зовсім, але в тій же самій газеті пишеться, що боротьба з тими українськими націоналістами йде дальше. Та боротьба вже дійшла до того, що й українська мова стала ворожою Москві. Тепер стараються прочищувати українську мову від українських слів, а насаджувати в ній насилу слова московські.

Найважнішою подією останнього часу є розписання Москвою добровільної внутрішньої позички на розбудову соціялізму. Пишуть по газетах, що робітники та селяне з великою радістю віддають всі свої гроші на ту позичку, а робітники віддають всю свою місячну платню державі, бо вони одушевлені успіхами першої п'ятирічки. А успіхи ці полягають в тому, що коли перед п'ятиліткою було що їсти, то тепер по п'ятилітці й того нема, а по скінченні другої п'ятилітки, мабуть, і Українців не стане на Україні, бо вони всі опиняться на Сибірі чи Соловках, коли в міжчасі не вивмирають з голоду. Не від речі буде згадати, що таких позичок держава вже набрала богато, але віддавати ані не думає.

Також і журба за армію не дає большевикам спати. В армії служать селянські сини і вони знають, що їх рідня там, дома, голодує і тому негодують на всю совітську владу. Щоб якось те все закрити, Москва рішила підвищити всім воякам і старшинам платню. Чистка партії відбилась і на армії, бо і звідти повикидали богато Українців, як таких, що ворожо відносились до Москви.

Большевицька преса розписується все, що на чужині біда, що люде вимирають з голоду і тп. Але нічого не згадує про те, що на Україні панує ще більший голод і що там дійсно народ цілими сотками вимирає з голоду. Згадують, що всі чужинні гроші нічого не варті, а про свої не пишуть нічого, що на них взагалі не

можна нічого купити і що вони стратили дуже багато на своїй вартости.

Недавно покінчив на Україні самогубством український письменник Андрій Хвиля, бо не міг видержати дальше того лицемірства, до якого його заставляла Москва. Він бачив, що на Україні Москва не добре робить і хотів проти того протестувати. А тимчасом Москалі примушували його писати лише похвали для Москви. Москалям невигідно признаватись, що Хвиля покінчив самогубством, тому й дальше ту справу затушовують і пишуть по газетах статті з підписом А. Хвилі.

При всякій роботі позаводили тепер Москалі свої політичні комісії, щоб наглядали за роботою. Хто не годен працювати того арештують, карають і відсилають на Сибір. Мимо того, успіхи большевицької роботи не дуже то великі і вся преса переповнена всякими недомаганнями в кожній ділянці життя.

Для робітників будуються всюди доми відпочинку, але в них нема українських робітників, а лише самі жиди і московські комісарі. Так само справа стоїть і з ріжними купелевими місцевостями, куди нібито мають висилати робітників. Робітникові дуже тяжко туди дістатись, а зате повно там жидів, жидівок та московських комісарів. Про це навіть одверто пишеться по всій пресі.

Не світле положення большевиків і в заграничній політиці. Зі Сходу натискає на них Японія, а з Заходу побоюються Німеччини. Польщі вже вони не бояться, бо з ними погодились коштом України. Москалі й Поляки ворогують між собою доти, доки їм обом не загрожує Україна. Коли ж лише українська справа стає більш актуальною, то оба ці вороги зараз між собою годяться і йдуть спільними силами проти українського руху [...].

ЦДАВО України, ф. 3567, оп. 1, спр. 9, арк. 15 – 15 зв.
Машинопис.

№ 13

Запрошення на збори Тимчасового комітету допомоги голодуючим в Україні

14 липня 1933 р.

До українського комітету

В сучасний мент[19] в світовій міжнародній політиці склалась ситуація, що усприятлює большевицькій владі – Москві – замовчувати найбільший злочин, якого вона доконує на Україні. Голод, як вислід с[ільсько]г[осподарської] політики большовиків, вже відтепер десяткує безневинне населення українське. Потреба звернути увагу світової публічної опінії на цей черговий злочин сучасної влади СССР і намітити способи моральної і матеріяльної допомоги голодуючим братам нашим – є в сучасний мент нашим найбільшим обов'язком перед нацією. А тому тимчасовий комітет і закликає Вашу організацію ...Вас...взяти активну участь у зборах, що мають одбутися дня 19.VII.1933 р. в їдальні Укр[аїнського] Жіночого Союзу о 5-й годині по полудню з таким порядком дня:

1) Інформації з обміном думок.

2) Вибір сталого комітету допомоги голодуючим на Україні.

Тимчасовий Комітет: Н. Дорошенкова
П. Зленко
З. Мірна[20]
М. Феденкова
В. Філонович[21]

14. VII. 1933 р.

Прага.

ЦДАВО України, ф. 3801, оп. 1, спр. 755, арк. 133. Машинопис.

---

[19] Мент – момент.

[20] Мірна (нар. Хильчевська) Зінаїда (1875–1950) – гром. діячка, 1919 співзасновниця й заступниця гол. Укр. Жін. Нац. Ради в Кам'янці Подільському, згодом гол. її філії в Берліні, довголітня гол. Укр. Жін. Союзу в Празі; 1937 чл. Ради Світового Союзу Українок.

[21] Філонович Василь Захарович (15.1.1890–3.6.1987) – укр. військ. діяч, генерал. 1921 виїхав до Чехо-Словаччини, де закінчив військ.-техн. школу. 1939 – взяв участь у боях військ. підрозділів Карпатської України. Жив у Словаччині, з 1951 – у США.

№ 14
Інформаційне зведення про голод в Україні, Кубані та Кавказі

5 серпня 1933 р.

Украинская сводка № 43

Сведений полученных 5-го августа 1933

С Украины: (отрывок, в переводе, из переданного письма).

...[22] «Власть и партия, как Вам известно, мобилизировали многих рабочих из городов, которые ночью и днем работают, чтобы собрать урожай. В этом году урожай (сообщают из Херсонщины) как никогда. Я, например, за всю свою жизнь такого урожая не помню. И на зерно и на солому. Крестьяне работают очень плохо, так как, собственно говоря, харчи никудышные. Варят какую-то похлебку, не дающую силы работать, как следует, но работают, лишь бы работать, так как могут остаться совсем без харчей и хлеба. Принуждены, выходит, т. к. о свободной работе говорить не приходится. Среди крестьян есть и много таких, что всеми способами уклоняются от роботы».

Весь смолоченный хлеб свозят в ссыпные пункты, а колхозам лишь за последние дни разрешили 10% такого хлеба оставить у себя для своих нужд. Крестьяне ждут, ругаются, злость лютую прячут глубоко в себе, но ничего поделать не могут, т. к. среди них есть так называемые активисты, что в массе играют известную роль.

Интересно, что выйдет из лозунга Сталина «что каждый колхозник станет состоятельным». ...

Что до сбора хлеба, то можно сказать, что идет он как-то вяло и не хорошо. Не хватает горючего, скверный ремонт тракторов, незнание людей, управляющих машинами и т. п. ставит под угрозу успешность сбора большевитского урожая.

В ...[23] (город Херсонщины) же народ немного будто бы повеселел. Стали наконец продавать так называемый, «коммерческий хлеб» по два 2 рубля 50 коп. за житный и по 4 рубля за пшеничный – за кило. В первые дни были колоссальные очереди и это вполне понятно, т. к. люди не видели хлеба, голода-

---

[22] Крапки в документі.

[23] Крапки в документі.

ли и набросились, а сейчас уже очередей не видно, т. к. хлеба выпекают достаточно. В связи с этим и другие продукты подешевели, но все-таки цены стоят довольно высокие. Трудно еще покупать. Например: масло коровье – 20–18 руб. за 400 грам., оливковое масло – 12–14 руб. за 400 гр. Сахар –10 руб. Яйца – 10 рублей и тд.

Многих партийных рабочих исключили из партии и отдали под суд за искривление так называемой «классовой линии» и уклонение от поездки на село.

Вообще сейчас принимают наирешительные меры, лишь бы собрать хлеб». ...

– Войска Укр[аинского] Воен[ного] Окр[у]га, принимавшие деятельное участие по надзору за уборкой урожая, понемногу сворачиваются и сосредотачиваются вокруг ссыпных пунктов для охраны последних. По имеющимся сведениям воинские части к 20-му августа должны возвратиться в свои лагери для осенних маневров.

– С Северного Кавказа сообщают, что экономическое положение края продолжает оставаться катастрофическим. Голод не стихает. Казачье население с трудом сдерживает свое возмущение бесхозяйственностью большевиков. В Крае неспокойно. Особенно – в районе Армавира-Баталпашинска. Казаки весьма неохотно отдают урожай. На Кубани особенно, усилены воинскими частями колхозы и совхозы. Пути сообщения направления своза хлеба охраняются особыми кавалерийскими разъездами. Здесь также, как и на Украине, все внимание властей сосредоточено на новом урожае, на сборе его и на свозе в крупные ссыпные пункты. В конце прошлого июля было несколько случаев организованных нападений на товарные поезда со свежим урожаем с перестрелкой и жертвами...

м. Царгород

Сотник *М. З.*

ЦДАВО України, ф. 1876, оп. 1, спр. 18, арк. 28. Машинопис.

№ 15

Комунікат управи Комітету представників українських організацій в ЧСР для допомоги голодним в Україні

19 серпня 1933 р.

Комунікат ч. 2
19.VIII.1933 р.
Управи Комітету представників Українських Організацій в ЧСР для допомоги голодним на Україні

10/VIII у Празі відбулися другі загальні збори *Комітету представників Укр[аїнських] Організацій у ЧСР для допомоги голодним на Україні.* Збори, заслухавши доповідь Голови Тимчасової Управи про загальний стан допомогової акції, про зроблене й визначене до виконання, прийняли її до відома й обрали *Сталу* Управу у складі: доц. *О. І. Бочковський*[24] (голова), *Д. Антончук*, інж. *А. Галька*, др. *Б. Гомзин*[25], др. *Ю. Добриловський*, *Н. Дорошенкова*, др. *В. Меринда*, *З. Мірна*, доц. *Г. Омельченко*, *І. Паливода*[26], др. *Н. Феденкова*.

Окрім указаної у Комунікаті ч. 1 («Укр. Тиждень», 7/VIII, ч. 35) тридцять одної укр[аїнської] організації, що творять Комітет допомоги голодним на Україні, зголосили ще свою участь: *«Спілка укр. лікарів у ЧСР», «Союз Укр. Сокольства», «Т-во укр. кооператорів» і «Укр. громада в ЧСР».*

*

Проти брутальної фізичної сили примусу новітньої деспотії, що має назву СССР, ми можемо поставити духовну силу нашої гнобленої національної Правди й вільну, активну напружену

---

[24] Бочковський Ольгерд Іпполіт (1889–1939) – визначний укр. соціолог, публіцист і політичний діяч. Родом з Херсонщини. Професор Укр. Госп. Академії в Подєбрадах (Чехія), в 1933 очолював Громадський Комітет рятунку України в Чехословаччині.

[25] Гомзин Борис (1887–1965) – укр. письменник, з 1921 на еміграції, діяч гетьманського руху.

[26] Паливода Іван (1885–30.1.1985) – укр. громад.-політ. діяч, художник. Належав до Української партії соціалістів-революціонерів. З 1919 – перебував у еміграції, жив у Чехо-Словаччині, Німеччині та США. Активно займався громад.-політ. діяльністю у середовищі укр. діаспори Америки.

самодіяльність кожної одиниці, свідомої свого національного обов'язку під цю трагічну хвилю в життю нашого народу, коли на терезах історії важиться його *бути або не бути.*

1. Для кожного діла потрібні засоби!

А тому Управа «Комітету допомоги голодним на Україні», на основі постанови загальних зборів Комітету про самообложення організацій і осіб, просить усіх виконати свій перший громадський обов'язок: *Своєчасно й регулярно вкладати в цю акцію свою грошову частку*[27].

Збір грошей одбувається за таким розрахунком:

1. *Організації*, що мають до 50 членів, вносять до скарбниці Управи К[оміте]ту щомісячно 10 к. ч.; до 100 членів – 20 к. ч., понад 100 чл. – 30 к. ч.

2. *Особи*, що не мають сталого заробітку, взагалі прожиткового мінімуму, – 1 к. ч. (щомісячно), до 500 к. ч. – 2 к. ч., до 1000 к. ч. – 3 к. ч. і т. д.

Гроші поступають до виділів (скарбників) організацій, які пересилають їх на рахунок Управи Ко[міте]ту на адресу:

Ústřední záložna českoslov. legionařů v Praze ad č 29291/9380.

В наступному числі подамо прибутковий грошевий звіт.

II. Успіх акції насамперед залежить од добре поставленої своєчасної і правдивої інформації про жахливий стан на колись багатій Україні, де тепер наслідком голоду пожирання трупів і полювання на дітей є буденним явищем, а також і від широкої пропаґанди серед чужинців нашої акції.

Уряд СССР уже тепер дуже нервово реаґує на пресові відомости про голод на Україні й суміжних із нею країнах (Козачі Землі, Волзький Низ, Північний Кавказ), заперечує самий факт голоду і взагалі намагається всілякими способами (офіціозні дементі, комуністична і совєтофільська преса, інтерв'ю «наочних свідків», а навіть і чужих дипльоматів, як наприклад, інтерв'ю з французьким послом у Москві д. Альфаном, тощо) дезорганізувати і скомпрометувати нашу акцію допомоги нашим братам, що масово вимирають на Україні.

---

[27] Примітка в документі: «Чеки для пересилки грошей при цьому прикладено».

Другим громадським обов'язком кожного Українця є – з одного боку – *стати осередком у свому зовкіллі (особливо чужинецькому) інформації про стан на Україні і пропаганди про нашу допомогову акцію*, а з другого – *подавати до пресової референтури Управи Комітету все, що має зв'язок із акцією Комітету* (вирізки з газет і журналів з зазначенням органу, дати й числа; перевірені оповідання втікачів ізвідти, витяги (копії) з листів).

Все це подавати на адресу: Praha – Střešovice, Cukrovarnická 517, B. Homzyn.

*

Управа Комітету допомоги голодним на Україні закликає всіх Українців, що пробувають у ЧСР, творити на місцях філії Комітету і по утворенні входити у зв'язок із Управою (адреса: Praha XII, Slezka č. 7 p. 24. Pomocný Výbor pro hladovějici na Ukajině).

Чернівці (Румунія). *Утворення «Комітету для влаштування протесту проти большевицьких звірств та допомоги голодним на Україні».*

7 серпня б. р. на запрошення ініціятивного комітету зібралися відпоручники всіх укр. установ на Буковині на жалібну нараду з приводу безпримірних большевицьких звірств на Україні і вибрали Комітет для підготовки протибольшевицького протесту як і допомоги голодним на Україні.

До Комітету ввійшли: голова др. *А. Кирилів*, містоголова: *А. Завада*, секретар I.: *М. Атаманюк*, секретар II.: *В. Якубович*, скарбник: *А. Гринюк*, редакц. комісія: др. *Л. Когут, Ю. Сербинюк.*

Постановлено влаштувати: 1. панахиди по православних і греко-католицьких церквах, 2. протестацій не віче в Чернівцях.

Адреса комітету: Чернівці, вул. Петровича, 4.

Львів. Місцевий *Укр[аїнський] Громадський Комітет ратунку України* випустив 25/VII ц. р. відозву під заголовком «Биймо у великий дзвін на трівогу!», підписану 35 громадськими організаціями.

Преса.

Англійські, американські, французькі, німецькі, швейцарські й инші часописи вмістили цілу низку статей про голод на Україні.

Зокрема чеська преса широко відгукнулася на жахливе нещастя, що впало на Україну. (З огляду на брак місця ми будемо тут містити лише витяги з поважніших статей),

Так, умістили інформації про голод:

1. "Pondělí", 24/VII, "Existuje v sovětském Rusku lidojedství?" 2. "Moravsko-Slez. Denik", 29/VII, "Řecko-katoličti biskupove proti pronasledovani Ukrajinců v Rusku". 3. "Národní Politika", 29/VII, "Hladovějicim Ukrajincúm". 4. "Sloven. Večernik" (Bratislava), 3/VIII, "Hlad bez neúrody". 5. "Egerland – Eger", 1/VIII, "Die Ukrajine im Todeskampf". 6. "Slovak" (Bratislava), 1/VIII, "Za hriechy svoje a celého Národa". 7. "Lidové Listy", 1/VIII, "Jen policista a vojak se směji v "dělnickém" statě SSSR". 8. "Nár. Politika" (odpol. vydani), 27/VII, "Hladové zmateni jazyků na Kavkaze". 9. "Večernik", 12/VIII, "Hrozí Rusku hlad?" 10. "Národní Politika" (odpol. vyd.), 20/VII, "Přede žněmi v Rusku dostoupilo nebezpečí hladu na vrcholnou mez". 11. "Večernik P. L.", "Osm let v SSSR", низка статей. 12. "Večerní České Slovo", 22/VII, "Uprostřed hřbitova čekaji smrt". (Cele obce na Ukrajině vymírají hladem. Pomalu už nikdo nebude, kdo by pohřbival mrtvé. Hrozné utrpení strádajícího obyvatelstva. Osud čechů. Zoufala prosba do Prahy). Допис із України. 13. "Národní Politika. 30/VII, "Dopisy ze sovětského ráje". 14. "Venkov", 15/VII, "Deset milionů lidí zemřelo hladem v Rusku za půl roku". Мова про Україну, Кавказ і Надволзький Низ. 15. "Večernik P. L." 17/VIII, "Zvoňme na poplach", "Hladomor v SSSR".

Наше завдання і умови праці.

[В. Н.] Завданням цілої акції допомоги голодним на Україні є зворушити сумління людей Старого й Нового Світу і спонукнути їх забрати голос у справі організації широкої моральної й матеріальної помочі нашим сестрам, братам і маленьким безбронним діткам, що у страшних муках гинуть од голоду там, на просторах Великої України.

Не треба заплющувати очі на те, що ця акція відбувається в невимовно тяжких умовах, що їх утворює політика цілої низки европейських і американських держав, які переслідуючи ті або инші свої вигоди й інтереси, мають тенденцію, не звертати уваги на те, що діється на Україні, ба, навіть говорити з голосу кремлівських володарів.

Ось яскравий факт:

Офіціоз франц[узького] м[ініcтерст]ва закорд[онних] справ «Le Temps» (N 26256, 1933) в рубриці «Lettre d'U.R.S.S.» вмістив довгого листа від свого московського кореспондента Pierr-a Berland-a під заголовком «Dans l'impasse» (В сліпому завулку), де автор, між иншим, пише, що тепер у СССР ситуація жахлива, така, як у 1920 р., коли був страшенний голод. Радянська преса про це не пише, а рівно забороняє подавати про це до чужини. В 1920 р. терпіли головно міста, тепер – навпаки. Села страждають од голоду більше, ніж міста.

Селяне намагаються дістатися до міст, щоби там роздобути хліба, що його держава забрала в них для харчування привелійованих верств (ГПУ, військо, компартія, кваліфіковані робітники, службовці), але їх повертають силоміць назад. Пишучи далі про голод, автор каже: «Тепер уже нема тут ні одного поважнішого комуніста, який би заперечував вагу ситуації. Всіма силами вони (комуністи) намагаються показати, що це явище тимчасове»... «Мікоян[28]. Нарком апровізації, будучи ще у квітні в Києві, переконався, що ситуація трагічна»... «До голоду прилучилася його невідступна товаришка – епідемія тифу, і, як повідомляють із України, чума».

Так пише д. Берлян.

Але майже одночасно в московських еміґрантських «Послєдніх Новостях» (Париж) знаходимо інтерв'ю співробітника цього часопису д. Піленка з французьким послом у Москві, д. Альфаном, що саме тоді хвилево пробував у Парижі. д. Альфан заперечував факт голоду в СССР і балакав про чудесну «землянiку», що її довозять до Москви доохресні селяне, та про «рябчиків» і «куропаток» на «свободних ринках». Але й він признався, що московське франц[узьке] посольство одержує муку (білу) з-за кордону.

І це пан посол розповідає тоді, коли, наприклад, у лондонських газетах американський професор Richard Sellet пише, що

---

[28] Мікоян Анастас Іванович (1895–1978) – рад. державний партійний діяч. В 1926–1946 нарком зовнішньої та внутріш. торгівлі, нарком постач, нарком харч. промисловості, нарком зовніш. торгівлі СРСР; одночасно з 1937 р. заст. глави РНК СРСР. Підтримував масові репресії в 1930-ті рр.

за останніх півроку загинуло від голоду на Україні, Козацьких Землях, Кавказі і на Надволзькому Низу коло *10 міліонів* людей, що по деяких селах вимерло населення на 80%. Згаданий професор закликає американців до організації за посередництвом Червоних Хрестів помочі голодним.

Лишається сказати: інтереси не пахнуть! Та чи не час підійти до цієї трагедії без «інтересу», а напросто з почуття людяности.

Паризький щоденник «L'ami du peuple» (30 липня, б. р.) вмістив велику статтю під заголовком «Голод селянства в Росії». Автор присвятив у ній багато рядків Україні, йдучи за англійським економістом Джоном Гейрітом. Автор між иншим пише:

«Україна, країна, яка завжди жила в достатку, сьогодні є звичайною пустелею. Змордований, переслідуваний і зголоднілий селянин просить собі смерти. Села на Україні тихі, як цвинтарі»... ... «Україну ограбовано цілком, вона животіє в скрайніх злиднях!»... «Голод, що тепер панує на Україні, є без порівняння більший за голод 1920—22 р. Злидні поневоленого і здесятковано населення годі собі уявити».

Витяги з листів, оповідань наочних свідків, докладів.

З докладу кваліфікованого робітника-чеха[29], б. комуніста, що прожив на Україні 8 літ (1928-1933) і цими днями повернув звідти до Праги. Доклад одбувся 11/VIII ц. м. в «Соціяліст[ичному] Клюбі».

«... Бачучи, що збіжжа з села йде до міста, селяне масово мандрують до міст у надії знайти там шматок хліба. Але марно... І виснажені голодом вмирають на вулицях». Далі докладчик оповідає, як саме бачив навесні, що на базарі щодня вмирало з голоду 12-18 людей. Трупи вмерлих од голоду в Києві можна було бачити на всіх вулицях. З центральних вулиць ці трупи збірали, але на бічних вони лежали й по кілька день. З вікна потягу можна бачити, як по шляхах тягнуть кудись виснажені голодні люде й тут же валяються трупи померлих од голоду.

---

[29] Прізвище в документі відсутнє.

З листів із України:

«Наша мелитопільська кольонія, як ти знаєш, була заможня. До нас, Німців, ще й тепер ходять жебраки. Цілий день юрби тих бідаків ходять по нашій колонії і просять вже не хліба, але лише кусень кормового буряка. Але, на жаль, нема нічого. Ми самі гинемо з голоду. Дуже багато людей опухає й поволі вмирає».

З листа втікача з України:

«У нас у Кам'яці-Подільському був такий випадок. До Управління міліції прибіг жахливого вигляду чоловік і кричав: «Арештуйте мене. Я вбив сина!»

Спочатку думали, що це божевільний, але коли він і далі вимагав свого арешту, пішли на вказану адресу. Там побачили трупа забитого сина, а другий, уже божевільний од голоду, із піною на вустах пожирав м'ясо, вирване зубами з трупа брата».

З листа з України (від 26/VI ц. р.):

«Пиши нам як ти живеш, чи харашо чи плохо, бо ми живемо плохо, у нас дуже людці вмирать по 20 душ в один день, люди людей їдять, а также є багато хат пустих, з яких уже вимерли...»[30] ... «Люди в нас падають як мухи, їдять листи та полову, я сама вже 2 зими його їм, вмирають на вулицях і там же ховають без попа, кладучи в одну яму по 5 душ» (Лист із Черкаської округи).

Управа Комітету допомоги
голодним на Україні

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 1104, арк. 1-2 зв.

---

[30] Так у документі.

№ 16

З листа В. Петріва[31] до генерала М. В. Омеляновича-Павленка[32] про проведення Соціалістичною лігою акції допомоги голодуючим в Україні

20 серпня 1933 р.

20/VIII 933 р.

Вельмишановний Пане Генерале!

[...] Тепер про лівизну тутейшу Шаповалівську. Вони програли гру на Комітет допомоги голодуючим. Не буду подавати його складу, бо він є в тисковинах, й тому закрутили свою акцію в Соціалистичній Лізі (не знаю, чи то продовження «Ліги Сходу Европи», чи то дещо нового). У каждому разі на прилюдній лекції новій чи старій, не розбереш, ліги були все ті же Чернов – Гуревичь й наши з 3-й батареї (адреса Соц. інституту «У 3-й батареї»).

З цеї прилюдної лекції, на якій розпинався Чернов-Шнтеклер за Україну (ій Богу правда!) послано протест всім, всім, всім про голод на Україні, у цьому протесті звернення аж до самого – кого? Сталіна, щоби був людяний та пропустив допомогу на Україну! Ось на цей протест восхоче Ничіпір (Григориїв) узяти підписи присутніх Грузинів, але ті заявили: «Нє не було дагаввору про нікоторую лігу, так ми єто некаккова піписа, а то очінь не саріозна так хтось зібрався й падписал, так не дієлають палитики»[33].

Не знаю, що вони далі затіють. [...]

Вітаю щиро, з правдивою пошаною.

ЦДАВО України, ф. 3947, оп. 2, спр. 21, арк. 247. Копія. Машинопис.

---

[31] Петрів Всеволод Миколайович (1883–1948) – військ. і гром.-політ. діяч, військ. письменник і педагог, ген.-хорунжий Армії УНР, д. чл. НТШ. На еміграції в Польщі, з 1923 у Празі (лектор Укр. Високого Пед. Ін-ту ім. М. Драгоманова, чл. Укр. Іст-філол. товариства), з 1945 в Німеччині.

[32] Омелянович-Павленко Михайло Володимирович (1878–1952) – генерал-полковник, командуючий діючою армією УНР, міністр військових справ УНР в екзилі.

[33] Так у документі.

№ 17

З повідомлення бюлетеня Закордонної делегації Української соціал-демократичної робітничої партії[34] про участь української делегації в Інтернаціональній соціалістичній конференції в Парижі

21–25 серпня 1933 р.

Інтернаціональна Соціялістична Конференція в Парижі (21 – 25 серпня 1933 р.)

Надзвичайна Конференція Соціялістичного Інтернаціоналу, що відбулася в Парижі, була викликана сучасними подіями в деяких країнах Західної Европи і зокрема зміною режиму в Німеччині. [...]

Перед Конференцією 19-20 серпня засідала Екзекутива Соціялістичного Інтернаціоналу, на якій після звіту секретаря Соц[іалістичного] Інтернаціоналу Ф. Адлера[35] відбулася дискусія про сучасне політичне положення в Европі, головним чином у Німеччині. В цьому засіданні Екзекутиви від УСДРП[36] брав участь т. П. Феденко.[37]

20 серпня т. Феденко запропонував Екзекутиві Соц[іалістичного] Інтернаціоналу звернути увагу на страшну голодову політику російської окупаційної влади на Україні і вказав на факти голодної смерти й людоїдства на українській землі, яка не так давно була «хлібною коморою» для Европи.

---

[34] Закордонна делегація УСДРП – очільники І. Мазепа, О. Бочковський, П. Феденко, О. Козловський, В. Старосольський. Утворена після виїзду членів УСДРП на еміграцію, мала центр в Празі і належала до Соціаліст. Інтернаціоналу.

[35] Адлер Фрідріх (1879–1960) – один з лідерів австрійської соціал-демократичної партії та ідеологів австромарксизму. В 1911–1916 секретар австрійської соціал-демократичної партії, центрист. Був одним з організаторів і лідерів 2 – (1921–1923) та Соціалістичного робітничого (1923–1940) інтернаціоналів.

[36] УСДРП – Українська соціал-демократична робітнича партія – виникла з Рев. Укр. партії. Очолювали партію – В. Винниченко, С. Петлюра, Д. Антонович.

[37] Феденко Панас (1893–1981) – політ. діяч, історик, публіцист. Член ЦК УСДРП (з 1919), делегат УСДРП в Екзикутиві Соц. Інтернаціоналу. На еміграції з 1921 в Польщі, Празі й Мюнхені; доц. і проф. Укр. Високого Пед. Ін-ту М. Драгоманова (з 1926) і УВУ (з 1934) в Празі і Мюнхені. Провідний чл. УСДРП на еміграції в Празі, згодом у Німеччині, представник УСДРП.

Делеґат РСДРП Абрамович зазначив, що не тільки Україна, але й Поволжя, Західний Сибір та інші області СССР голодують. Ренодель[38] (франц. соц. партія) звернувся до т. Феденка з запитом чи він може подати фактичний матеріял про голод і людоїдство на Україні, бо ці факти йому потрібні для боротьби з большевизмом у Франції.

Т. Феденко дав йому позитивну відповідь і разом з тим зазначив, що положення в Росії значно краще, як на Україні. Україна перебуває під колоніяльним визиском з боку російського правительства і в цьому відношенні голосні факти самогубства видатних комуністів-українців — Скрипника, Хвильового, Стронського і ін. — мають значіння протесту проти московської політики безоглядного визиску України. т. Феденко підкреслив, що тепер саме на Україні йде ліквідація політики «Українізації» і що з КП(б)У московський центр виключає всіх більш-менш визначних і самостійних комуністів українського походження.

Після цього Голова засідання Де Брукер (бельгієць) запропонував, щоб Екзекутива постановила просити всі соц. партії Совітського Союза подати фактичний матеріял про голод і його причини в СССР. Ця справа буде розглянена [на] найближчім засіданні Екзекутиви (через 3 місяці).

З розмов із делеґатами різних соц. партій т. Феденко переконався, що багато з них не уявляє собі розміру голоду й причин його на Україні. Комуністична пропаганда в цілім світі намагається переконати всіх, що ніякого голоду на Україні та в СССР нема. Буржуазна преса тих країн, що шукають союзу з Совітами, як напр[иклад], Франція, уникає містити відомости про голод.

Перед УСДРП стоїть тепер відповідальне завдання — поставити перед Соц[іалістичним] Інтернаціоналом на всю широчінь не тільки справу голоду, але й цілу проблему рос[ійсько]-укр[аїнських] відносин, з яких випливає «голодова політика» Совітської Росії на Україні. [...]

Не слід забувати, що саме большевизм дав фашистам зразок панування меншости над величезною більшістю населення.

---

[38] Ренодель (Renaudel) П'єр (1871—1935) — один з правих керівників французької Соціалістичної партії, директор газети «Юманіте» в 1915—1918.

Терористичні методи, адміністративна практика, способи організації й пропаганди фашисти позичили від большевизму. Брехня, задурювання народніх мас через монополізовану пресу, приватні партійні армії, шпіонство, виховання молоді для мілітаризму й державного рабства – це все спільні ознаки большевицької та фашистівської системи. Ленін та Сталін стали вже давно учителями для Муссоліні й Гітлера. [...] Гітлер, щоб здійснити свою «національну революцію», рубає голови своїх політичних противників; Сталін виморює голодом мільйони робітників і селян у Совітському Союзі, щоб було по його волі. «Ціль освячує засоби» – це є той клич, що чується з Москви, Рима й Берліна. Про святість цілей, само собою, рішають диктатори.

Страшний голод, що тепер лютує в Совітському Союзі й особливо на Україні – серйозне попередження для тих закордонних робітників, що ще й тепер вірять московським кличам. (Далі т. Феденко навів кілька фактів людоїдства з голоду, що сталися весною й літом цього року на Київщині і продовжував): «Це страшні наслідки большевицького утопізму та «підсиленої єзуїтської моралі» московських володарів! Коли б хто-небудь уважав голод та людоїдство за «шлях до соціялізму», то через те притягальна сила соціялістичних ідей потерпіла б тяжкий моральний удар». [...]

(Перейшовши до справи «єдиного фронту» з комуністами, т. Феденко зазначив):

«Як може бути цей єдиний фронт з тим режимом, який уже вдруге в останнім десятилітті довів мільйони робітників і селян Совітського Союза до голодної смерти? Чи можливий цей єдиний фронт, не вважаючи на жорстокі переслідування українських, російських та грузинських соціялізму в Совітській державі? Надія на єдиний фронт соціялістів із Комуністичним Інтернаціоналом – це ілюзія. Москві непотрібний єдиний фронт із Соціялістичним Інтернаціоналом. Сталін хоче знищити Соціялістичний Інтернаціонал, бо він думає, що після знищення демократичного соціялізму прийде найкраща кон'юнктура для большевизму. [...]

Делеґати УСДРП – т. т. Феденко та Малашко мали змогу в персональних розмовах з делеґатами різних партій та з представниками соціялістичної преси інформувати про сучасне по-

ложення на Україні. Відозва, підписана від імені УСДРП, УСДП та УСРП про голод на Україні, зробила велике враження на Конференції. Делеґати УСДРП при цій нагоді використали приїзд двох американських українців, що були один місяць на Україні в районах страшного голоду й людоїдства в липні – серпні ц. р. Їхні підперті фактами оповідання зробили величезне враження на членів Соціялістичної Конференції.

24 серпня заходами т. Малашка відбувся реферат т. Феденка для української колонії в Парижі під назвою «Сучасне положення на Україні». Делеґатам УСДРП удалося зав'язати ближче знайомство з соціялістичними журналістами різних країн, і з ними умовлено про постійну інформацію чужинної преси про відносини на Україні. [...]

Прага, 15 вересня 1933.

ЦДАВО України, ф. 4412, оп. 1, спр. 5, арк. 1-2 зв.

№ 18
З листа Я. М. Зозулі до П. Петрика про становище в Радянському Союзі

25 серпня 1933 р.

Дорогий Товаришу!

[...] Пишете справді цікаві новини. Не знаю, чи добре те, що Ви мусите вже їхати. Чи до того прийшло само собою, чи може Вас до того змушено? Це власне, цікава справа, бо наскільки мені відомо (а цілком певно і не без того, щоби Ви про те не знали), там тепер панує страшна біда, гірша від 1921 року. Голод великий, є людоїдство. Не хочу Вас ані відраджувати, ані в чомусь переконувати, я знаю Вашу охоту їхати додому за всяку ціну, щоби там ...умерти. А шкода. Можете мені вірити, що я з усіх сил напружуюсь, аби послати рідним харчі, бо пухнуть, маючи до їди кору з дерев, кукіль і всякі звіринні страви. Мені є дуже тяжко стягатись на ту поміч, і я було не послав кілька місяців нічого, а оце дістав знову лист розпуки. Не тощо в містах нема чого їсти (дають службовикам по 200 гр. муки на день, а на утриманців по 100 гр.) і де бюджет все дефіцитний, але по селах ще гірше, бо нічого ніхто не дає. Навпаки, гострі зарядження по стягненню

хліба для держави. Надія у всіх на ті лишки, що останутся після здачі хліба державі. Урожай ніби є добрий, але зате податок в 10 разів більший від минулого року. Люде не в силі працювати і багато людей умирає з голоду там, де захопить смерть. Про арешти і висилки до Соловок, на болота і Сибіру нема що й згадувати!

Шкода, що на власній шкурі будете все те переносити.

Цікавий я знати, чи Павлюк, Потійчук і Галушка чи поїхали добровільно, чи тому, що з браку грошей їм уже не могли нічого платити? Хто тепер управляє «ділами» в спільці, та яка там тепер атмосфера? Чи забули вже за мене остаточно, чи згадують?

Цікавий я ще знати, хто тепер є у сферах, бо чув, що вже нікого нема зі старих. Чи не було згадки, з нагоди тих численних від'їздів, балачки про мою особу. Я абсолютно і нізащо, при сучасних умовах, туди не поїхав би. Як воно так сталося, що Вам всім дали дозвіл, коли перед тим так уперто не дозволяли їхати? Чи не чули про долю тих, що виїхали були раніше?

Думаю, що Ви будете ще мати час, щоби мені відписати. А коли би того не сталося, а Вас доля занесла до столиці, тоді відшукайте мого брата, десь має бути у Вукоспільці, якщо така існує дотепер. Був до 1930 року у Москві, а далі в Централі. [...]

Пишіть, буду чекати на Ваші новини. Ваш[39]

ЦДАВО України, ф. 3878, оп. 1, спр. 71, арк. 61-61 зв. Копія. Машинопис.

№ 19

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про заборону радянської влади іноземним кореспондентам «без осібного дозволу» відвідувати Україну та Кубань

2 вересня 1933 р.

Американських і англійських журналістів не пускають на Україну.

Радянська влада, як ми передше повідомляли, заборонила чужинецьким кореспондентам без осібного дозволу відвідувати Україну й Кубань. Кореспондент «Манчестер Гардіяна» і корес-

[39] Прізвище в документі відсутнє.

пондент «Кріщіян Саєнс Монітора» (п. Вільям Генрі Чемберлейн з Бостон, Масс.) старалися одержати спеціальний дозвіл, але московська влада відмовилася видати його.

Україна й Кубань – це землі, де тепер населення тисячами вмирає з голоду. Оба кореспонденти вже не раз відвідували Україну попередніми роками, і радянська влада не ставила їм тоді жодних перепон.

Укбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 57.

№ 20
Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про публікації в англійській пресі про голод в Україні

2 вересня 1933 р.

Англійська преса про голод на Україні

Англійська преса подає дуже обширні вістки про голод, який лютує на Україні та Кубані [т]а який радянська влада старається перед світом заховати.

Статті подавали «Дейлі Телеграф», «Таймс», «Морнінґ Пост» і другі. «Вестерн Мейл» (Кардіф, Валія) подає в числі з дня 30 серпня довшу статтю під заголовком «Голод в Росії». Стаття відноситься головно до України й Підкавказзя. В ній згадується також апель віденського Архиепископа, Кардинала Інніцера[40] та лист українських Епископів з Митрополитом на чолі, в якому протестується перед цілим цивілізованим світом проти виголоджування й переслідування населення українських земель, якого допускається радянська влада.

В згаданій статті наводиться також звіт про голод на Україні, який подає др. Амменде, генеральний секретар союза меншостей.

«Ґардіян», найповажніший денник англіканської Церкви, подає в числі з дня 25 серпня новинку про заклик, який видали українські католицькі Епископи до цілого світа, в якому взива-

[40] Інніцер (Innitzer) Теодор (1875–1955) – австрійський церковний діяч, з 1932 архієпископ Відня, з 1933 кардинал. В 1933 організатор міжнародної допомоги для голодуючого населення в УССР; опікун укр. втікачів і духовенства

ється до протесту проти переслідувань радянською владою, яка Велику Україну, колись багатий край, довела до голоду й руїни. Далі цитує уривки з листа Епископів.

«Кетолик Таймс», найбільший католицький денник Англії, подає на першій сторінці (видання дня 25 серпня) велику статтю про положення на Радянській Україні, написану на підставі заклику-протесту українських католицьких Епископів.

«Рідко коли, – пишеться в статті, – відзивається церковна єрархія такими важкими словами й такою ясною мовою, як це зробили Епископи Галицької провінції в свойому спільному листі в справі страшного положення робітників та селян радянської України, які вмирають з голоду. Україна в передсмертних судорогах, – кажуть вони і звертаються до своїх католицьких братів, щоб ті піднесли могутній протест проти переслідування малих, убогих, слабих і невинних».

«Цього тижня, – говориться далі, – подали ми були новини дуже великого значіння. Чужим кореспондентам заборонено видавати дозвіл на відвідини України й Підкавказзя, а таємне поєднання Сталіна з Троцьким, здається, дає причину предвиджування нових репресій над голодним та доведеним до крайності селянством цих земель. Ходить поголоска, що Троцький має перебрати провід над Червоною Армією. Ті, що пригадують собі його злочинні виступи у зв'язку з «кровавим танком» в Києві, під час горожанської війни, коли то по здобуттю міста три дні продовжалася масакра населення, будуть тремтіти за долю вимираючого з голоду населення України, яке готове попасти в його руки». Ця частина статті подана в підчеркненню. Дальше слідує дослівний перевід листа Епископів та згадка про заклик і піддержку українських Епископів Еміненцією, Кардиналом Інніцером.

«Манчестер Ґардіян» з дня 2 вересня помістив матеріяли, подані Українським Бюром в Лондоні під заголовком «Голод на Україні».

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф.4465, оп. 1, спр. 106, арк. 57.

№ 21
Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про публікації в англійській пресі про голод в Україні

9 вересня 1933 р.

Англійська преса про голод на Україні

На сторінках англійських денників ведеться жива дискусія про голод на Україні, про положення в Радянщині та про те, яке становисько повинна зайняти Англія. Для характеристики подаємо уривки з тих статей.

«Дейлі Телеґраф» з дня 9 ц. м.: «...«Пилат взяв воду та обмив свої руки...». Чи таке становисько має забрати й британський загал, коли йому говориться про річи, [в] які важко повірити в 1933 році? Правда, є й такі, що з політичних чи бизнесових причин глухі на ці вісти, але їх хиба не можна причисляти як представників британської нації, яка все й всюди славилася чеснотою своїх вчинків.

Подорожі, які я відбув в останніх літах, дали мені змогу запізнатися особисто з багатьма українцями, і вони оповідали мені про ті терпіння, які переходить український нарід, та про те звірське обходження Сталіна з населенням під час відбирання збіжжа від селян».

«Сьогодні одержуємо з багатьох достовірних джерел відомості що описують події, про які аж страшно писати. Населення села Заливанщина ще в році 1932 числило – 3.500 душ. Сьогодня – 2.00 з них вже немає. В другому селі – Немиринцях остало[ся] всього чотири чи п'ять родин в живих, а село числило передше – 700 душ».

«ВСЕ З'ЇЛИ. Голод почався з хвилею, коли влада забрала від селян все їхнє збіжжа. Діти понище літ 14 – перші починали терпіти від голоду. Більша частина тих, що вмирають – це мужчини, тільки найсильніші остають[ся] при життю. По селах давно немає ні собак, ні котів, ні дробу.

Все з'їли. Немає вже й овець, а безрог тільки мало. Коли худоба впаде, зараз же її з'їдають. Сіна не косять. Поля поросли бур'яном, як і дороги, якими мало хто й їздить з боязни перед грабунками.

В осібних державних крамницях тільки вищі радянські урядовці та члени комуністичної партії можуть купити їжу. Там урядовець може купити 1 кілограм житнього хліба за 50 копійок, на-

томість бідний селянин мусить платити на вільному торзі за таку саму вагу хліба – п'ять рублів. Не дивниця, що вони вмирають з голоду, таж вони не мають і сили, щоб працювати».

«Інґліш Чорчмен» з дня 7 вересня ц. р. пише в своїй передовій статті: «Україна. Українське Бюро у свойому звідомленню до преси подає вістки про теперішнє положення на радянській Україні, які в англійців мусять викликати не тільки співчуття, але й жах. Ми все тільки з великими обережностями приймаємо вістки з Близького чи Далекого Сходу, але тут, здається, немає найменшого сумніву, як видно з зізнань тих втікачів, які передістаються до Румунії, що там (на Україні) населення переходить найтяжчі терпіння, в деяких випадках доходить вже навіть до людоїдства між українським населенням». Далі слідує звідомлення, яке подало до преси на підставі документів Українське Бюро в Лондоні.

«Кріщіян Гералд» з дня 7 ц. м. подає новинку про голод на Україні, де «населення не бачило хліба протягом довгих місяців. Бур'ян та кора з дерева від довшого часу становить одиноку людську поживу, а на залізничних станціях тих околиць можна стрінути людей, вкритих лахами, через які пересвічує зеленувата сіра шкіра...» Голод.

«Йоркшір Обсервер» з дня 4 ц. м. подає допись «Фільософуса», з якої подаємо уривки: «... «Там (в Рад[янському] Союзі) побачимо страшніші річи, чим дозу рицинового олію, концентраційні табори або кілька нападів на осіб, що нас тут так гарячить. Коли хто хоче пізнати, що означає переслідування, нехай переїдеться на Україну та сам придивиться червоному теророві при роботі. Коли б можна взяти з собою ще й добрий вантаж хліба (та сильну армію, щоб большевики не розжичили того хліба), то примираюче з голоду селянство прийняло б його з великою радістю.

Ті, що студіюють всякі страхіття, втратять гарну нагоду, коли не звернуть уваги на Україну в цей час – державу, в якій дійсно розстрілюють людину за те, що вона візьме кілька зерен збіжжа, яке сама садила на власному полі. Розстрілює їх не кількох фанатиків, але дійсно, леґально й офіціяльно – влада...».

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 58.

№ 22
З листа Ю. П. Тищенка (Сірого)[41] до В. К. Винниченка[42] про злочинну діяльність радянської влади в Україні

9 вересня 1933 р.

9/IX–33
Praha

Дорогий Володимире Кириловичу.

Не дивуйтесь, що написав Вам песимістичного листа минулого разу. Безнадійности в йому не має, хоч і як теперішнє – тяжке. Отже, щодо моєї розмови з Ол. Арк. [Л]-цьким[43], то я вже Вам писав. Він пояснює це не забороною, а тим, що нібито ця книга недоцільна у них, бо все те, мовляв, занадто популярне і радянська публіка ці питання перероблює глибше. Але ці доводи мали під собою иншу підкладку, про яку само собою [Л.] не мав права по своєму положенню говорити, а власне, ті самі причини, через які тепер на Україні нічого й ніхто з українських письменників не друкують. І справді – чи друкують тепер когось з старих письменників? Ні. Чи друкують таких як Підмогильний, О. Вишня, Тичина, Досвітній, Хвильовий, Івченко, Рильський і т. и.? Я стежу за виданнями, які виходять на Україні, і можу сказати безпомилково, що вся та плеяда нових письменників, яка так багато обіцяла – замовкла[44]. Видно, що на уста їх покла-

---

[41] Тищенко (Сірий) Юрій Пилипович (1880–1953) – видавець, книгар, публіцист і письмен. В 1913 створив укр. націоналістичне вид-во «Дзвін» (Київ–Відень–Прага) і став його директором. Проживав у Відні, потім у Берліні (1923), а в 1924 переїхав до Праги. Продовжив займатися видавничою справою, друкував праці Винниченка, Черкасенка та ін. Був секретарем комітету допомоги голодуючим України, керівником пресового бюро. В 1939 став членом укр. національного об'єднання в Німеччині (УНО). Під час війни повернувся до Праги.

[42] Винниченко Володимир Кирилович (1880–1951) – відомий укр. громад.-політ. діяч, визначний письменник. Один із засновників Революційної української партії. З березня 1917 р. під час Українського нац. конгресу обраний заст. голови Української Центральної Ради, згодом – заст. голови Малої Ради. Один з керівників повстання проти гетьмана П. Скоропадського. 14.11.1918 – обраний головою Директорії УНР.

[43] Прізвище не встановлено.

дено печать. Друкують тепер тільки ту нещасну золоту середину, або, як казав Добролюбов —«патентованую сволочь», яка зі шкури пнеться, щоб приподобитись таким панам[45] як: Затонські, Сталіни, Постишеви і инші наїзники на нашу землю. Я розумію добре, що Ваша книга, яка стоїть в обороні ідеї комунізму в країні, яка цю ідею написала на своєму прапорі — не потрібна, бо та банда, що панує в цій країні, проти тієї ідеї веде скажену боротьбу. Не можна ж справді ідентувати державного кріпацтва в найогидніших його формах з соціалізмом. Не можна трактувати штучно утворені групи рабів в колхозах як комуну, бо то єсть групи рабів-кріпаків, продукцію яких забирає тисячеголовний московський пан і Кат.

Хіба ж дозволить така влада видати Вашу книгу на «радянській Україні?», на тій Україні, де панує тепер кат — Постишев[46]?

Коли [Л]-цький їхав до Харкова, я питав його, як довго там він пробуде. Він казав мені, що дуже короткий час. Я повірив йому й не помилився. Правда, сюди він вже не повернеться і на його місці сидить тут вже якийсь Желевський (?). Але що він тепер знаходиться не на Україні, а там, де козам роги правлять, то це з певністю можна сказати. Не треба забувати, що це була порядна людина, а до того ще й приятель Скрипника, а таким місця там не може бути. [...]

Ви далі кажете, що загальна ідеологія й політика комунізму зобов'язує до збереження нац[іональної] школи. Так, це правда, а коли «народ» домагається заведення російської школи (тобто школи пануючої нації), невже будуть комуністи московські ставити таким домаганням опір? А народ під натиском емісарів Постишевих і Затонських навіть голодом себе «добровільно» морить. Очевидно, що такий народ аж труситься за московською школою, щоб навчитися говорити так, як говорять його пани — Постишеви, Затонські й инші московські емісари[47], а коли не

---

[44] Далі закреслено слова: «(Иных уж нет, другие далеко)».

[45] Слово «панам» вставлено замість закресленого «мерзотникам».

[46] Постишев Павло Петрович (1887—1939) — держав. і парт. діяч. В 1930—1933 — секретар ЦК ВКП(б). У 1933—1937 — другий секретар ЦК КП(б)У, водночас — перший секретар Харківського, а з травня 1934 — Київського обкомів КП(б)У. Звинувачений в антирадянській діяльності. Репресований.

виявить свого хотіння добровільно (мати московську школу), то йому в цьому поможе охоче ГПУ.

Як бачите, пан Затонський[48] одверто на сторінках газети признається, що він посланий направити помилки, зроблені хохлами, й повернути їх до розуму, який ще собиратели землі Русскої батюшки-царі встановили твердо. Що робить він це успішно і що чинить він в даному випадку «волю укр. пролетаріату й селянства», можете пересвідчитись з тої ж радянської преси, що виходить на Україні. [...]

Далі Ви, так, ніби оправдуючи окупацію України большевиками, говорите, що «цілком інша річ була б, коли б влада перейшла до инших руських рук. Всяка инша група, кажете, не побоїться знищити школу». Запевняю Вас, що цього робити не бояться й большевики, і я дуже сумніваюсь, щоб ще якась, навіть руська група, дойшла до такої віртуозності винищування — культурно й фізично — українського народа, як це роблять московські псарі. А потім, чому ж саме допускати, щоб по большевиках запанувала знову на Україні якась[49] руська група?[50] Невже Ви не вірите в те, що там то й боротьба вся піде, щоб визволитись з московського ярма? Невже Ви рахуєте самостійність України якимось чудом? Невже ті 14 літ, що віддаляють нас від того часу, коли і Ви не тільки були свідком, а навіть стояли на чолі самостійної України, були якоюсь забавою, а не серьозним явищем? Ні, Володимире Кириловичу, коли тоді справа самостійності стояла серьозно[51] в свідомости пари тисяч інтелігенції, то тепер вона[52] стоїть як найсерйозніше у всіх тих, кого ще не задушив московський Кат. І можна дійсно сказати, що в боротьбі з сим катом народ український піде, хоч з чортом, аби ката[53] позбавитись. Не думаю одначе, щоб пішов він з Московським Гітлером, піде, мабуть, він з тим, хто дасть йому змогу скинути ярмо огидного

---

[47] Слово «емісари» вставлено замість закресленого «сволочі».

[48] Затонський Володимир Петрович (1888—1938) — держ. і політ. діяч. З 1927 — голова ЦКК КП(б)У та Нарком РСІ УРСР, з 1933 — нарком освіти УРСР. Звинувачений у антирадянській діяльності. Репресований.

[49] Далі закреслено слова: «та ще до того й».

[50] Далі закреслено слова: «на Україні».

[51] Далі закреслено слово: «тільки».

[52] Слово «вона» вставлено замість закресленого «ця справа».

кріпацтва – фізичного й духовного. Коли він[54] піде за кимось правим, то в тому буде не його, а наша вина[55], як нашою виною була й перемога московського большевизму. [...]

Та ж не можете Ви не погодитись з тим, що ціла Україна економічно знищена й зруйнована. Я не підрахував, як деякі сміливі писаки, скільки вимирає людей на Україні з голоду і не буду твердити, що за сей рік вимерло там 10 міліонів люду. Але із радянської преси і з листів, які одержую з ріжних кінців України, можу сказати, що такого убожества, такого винищення, такого голоду, такого вимирання і, нарешті, такого знущання над духом і тілом народу – Україна не бачила від часів Батиєвої навали на нашу землю.

Як же можна підтримувати й підпирати з чистим сумлінням ту групу, яка свідомо, вироблено й планомірно винищує цілу націю, щоб розчистити поле для заселення своїм народом?

Чи могли навіть такі правовірні комуністи як Скрипник, Хвильовий, Шумський[56] і т. д. з чистим сумлінням дивитись на ту руїну, яку чинить на Україні Москва і підпирати московську владу?

Про це найкраще свідчать їх самогубства, як найсильніший протест перед політикою[57] ката Сталіна і його банди на Україні. [...]

ЦДАВО України, ф. 3803, оп. 1, спр. 46, арк. 224-228. Рукопис.

---

[53] Слово «ката» вставлено замість закресленого «його».

[54] Далі закреслено слова: «не піде за».

[55] Далі закреслено слова: «Наша ж вина була що московський большевизм переміг».

[56] Прізвище «Шумський» вставлено замість закресленого «Дятлов».

[57] Далі закреслено слово: «московського».

№ 23

Повідомлення з бюлетеня «Український тиждень» про створення управи Комітету представників українських організацій в ЧСР для допомоги голодним в Україні

18 вересня 1933 р.

Прага

Комітет представників українських організацій в ЧСР для допомоги голодним на Україні. Остаточно уконстатовано Управу в такому складі: доц. І. О. Бочковський – голова, інж. А. Галька – заступник голови, Ів. Паливода – секретар, доц. Г. Омельченко – голова орган.-адмін. комісії, др. Б. Гомзин – голова пресової комісії.

Ухвалено видавати двотижневики: чеською мовою – «Hlad na Ukrajině» та укр[аїнською] мовою – Комунікат Комітету. В цих публікаціях будуть міщені, крім організаційних статей, відчити та касові звіти. Головну увагу на початку діяльності Комітету було звернено на: 1) Організацію еміграції в справі допомоги голодуючим 2) На установлення контакту з Комітетами у Львові, Чернівцях, Брюсселі й Відні та 3) На уміщення відомостей про голод на Україні в чужій пресі.

Чергові члени Управи Комітету урядують від 15–17-ої год. щодня в домівці Комітету: Прага-Віногради, Слєзка ч.7, кімната ч. 24.

Бочковський О. І., доцент Української Господарської Академії опублікував отвертого листа до п. Едварда Ерріо[58], що його вміщено в українській та французькій і бельгійській пресі. Наш заслужений соціолог звертає увагу п. Ерріо на те, що його вихвалювання большевицьких досягнень і режиму не відповідають дійсності, що пана Ерріо уведено в обман, бо він не почув справжнього голосу українського народу, бо щоби почути його – мав би об'їхати і побачити виміраючі села України, побувати на Соловках та інших засланнях совітської держави, відвідати тюрми та льохи большевицької людожерної ГПУ – «бо там передовсім можна почути живий голос замученого і скатованого червоними катами українського народу».

---

[58] Ерріо Едуард (1872–1957) – відомий французький політичний і державний діяч, у 1924–1925, 1926, 1932 рр. – прем'єр-міністр. У 1932 р. відвідав СРСР, в т. ч. Україну.

На закінченню листа, автор його нагадує Ерріо про його дотеперішню наукову, літературну, громадську і політичну діяльність, що прямувала до осягнення свободи та висловлює сумнів у тім, що «прихильник і каміняр нової Европи захоче бути хоча б принагідним спільником Москви в її крівавому погромі України».

ЦДАВО України, ф. 3801, оп. 1, спр. 755, арк. 27 зв.

№ 24
Повідомлення з бюлетеня «Український тиждень» про відозву Союзу Українок у Львові[59] до жінок цілого світу щодо голоду в Україні

18 вересня 1933 р.

Прага

Українські жінки до жінок цілого світу

Союз Українок у Львові опублікував відозву в справі голоду на Великій Україні. Відозву цю видано в формі летучок на ріжних мовах і розіслано по жіночих організаціях та до преси. «Жінки українські, – говориться у відозві, – звертаються до жінок всіх народів, країв і континентів, всіх кляс, угруповань і визнань – за поміччю, за спільним змаганням за те, щоби червона сатрапія не могла безкарно знущатися над безборонними. Зкоординована і планова міжнародня акція жінок, мусить привести до перегляду поглядів у відношенню світа до большевицького режиму».

ЦДАВО України, ф.3801, оп. 1, спр. 755, арк. 27 зв.-28

---

[59] Союз українок у Львові – перейменований в 1917 з Жін. Громади. Мета: активізація жінок, піднесення їхнього освітнього і економічного рівня. Через закриття його польською владою – існував таємно. Філії (1937–1967) – по містах.

№ 25

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про публікації в англійській пресі про голод в Україні

22 вересня 1933 р.

Голод на Україні

Вістки про голод на Україні, які подало до англійської преси Українське Бюро в Лондоні, помістили дальше:

«Ґлесго Івнінг Таймс» з дня 13 ц. м. («Радянська статистика і радянська дійсність»).

«Манчестер Ґардіян» з дня 13 ц. м. («Жнива в Радянщині – Випадки голодової смерти»).

«Теблет» з дня 16 ц. м. Редакційна статейка про голод на Україні.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 59.

№ 26

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про перевірку радянською владою інформації щодо голоду в Україні

22 вересня 1933 р.

Радянська влада перевірює вісти про голод на Україні

Довідуємося, що радянська влада на запрохання англійських приятелів Радянщини, перевірює правдивість вісток про голод і випадки голодової смерти на Україні, в місцевостях, які подало (за краєвими джерелами) Українське Бюро до англійської преси. Вислід доходження має бути оголошений в англійських часописах.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 59.

№ 27

З листа В. К. Винниченка до Ю. П. Тищенка (Сірого) про критику його твору «Щастя» та події в Україні

27 вересня 1933 р.

Дорогий Юрію Пилиповичу,

Ви задаєте мені цілий ряд питань, які показують, що Ви не прочитали ще «Щастя», а надто розділу «Національне питання». Коли б Ви прочитали, Ви б, мабуть, не ставили мені цих питань, (згожуючись чи ні з моїм розв'язанням їх у книзі). Сумніваючись, чи Ви прочитаєте «Щастя», я коротенько відповім Вам на деякі, важніші, з Ваших запитів.

Вас, очевидно, дуже зачепила моя порада підтримувати радвладу й компартію. Через що, мовляв?!

Я гадаю, Юрію Пилиповичу, що коли Ви з такою ж увагою ставились до соціяльних проблем[60], як до національних, то Ви б не з такою легкістю задавали б мені це питання.

Я через те радив і радитиму так, що, на мою думку, ця влада має на меті своєї діяльності — знищення клясового поділу людства, експлуатації людини людиною, економічно-соціяльне визволення людей, себто, збудування соціялістичного суспільства. Коли вона, ця влада, досягне цього, коли збудує цю базу людського щастя, то всі інші питання водночас розв'яжуться повно і остаточно (в тому числі й національне). Ні одна влада, ні один лад не можуть і не зможуть так повно і так вичерпливо розв'язати всі наші кривди як соціяльні, так і національні, як лад соціялістичний. В це я глибоко, непохитно, всією душою вірю. І тому, коли є хоч яка надія на збудування цього ладу, то я вважаю, що всякий щирий, послідовний прихильник соціялізму повинен всіма силами й засобами домагатися такого ладу, і підтримувати ту владу, яка цього добивається. В процесі боротьби, будівлі, переустрою за всяким сміттям, розгордіяшом, труднощами, муками винних і невинних не видко грандіозности того завдання, яке вирішується СРСР, а в тому числі й Україною. Зблизька видно ті страшні жертви, які випали на Україну — і це викликає

[60] Підкреслено в документі

в українців, не тільки ворогів компартії, але часом і членів її, підозріння, що компартія навмисно винищує українську націю. Одні з українців, принципіяльні вороги соціялізму й його сучасного будування, користуються моментом і свідомо розносять цю нісенітницю, а простіші люди добросередечно вірять у неї. Розуміється, ніякого такого дикого й абсолютно неможливого, а головне, шкідливого, самогубного для самої компартії завдання в неї ніколи не було й немає. Тяжкі жертви, що с[...]ли[61] тепер на Україну, є наслідок збігу обставин, з одного боку; з другого, тої самої обставини, яка за всю нашу історію стягала на нас ворогів і визискувачів, себто багатства нашого краю[62]; з третього (нема що) русифікаторські намагання великодержавницької течії. Комплекс різних причин утворив це становище, а не одна, як Ви та й інші гадають (або принаймні говорять). Ви не вірите в те, що кажуть оті «інші», що загинуло вже десятки мільйонів українців. І добре робите. А я, крім того, Юрію Пилиповичу, не вірю в те, що сучасне керівництво компартії має на меті знищити національні досягнення українців. [...]

Щодо «Щастя», то я бачу, Юрію Пилиповичу, що мої заходи біля Вас не дадуть позитивних наслідків. Навряд чи Ви знайдете видавця на цю книгу. Й хто її читатиме тут? Коли Ви ніяк не спроможетесь прочитати, то чого інші еміґранти, не лівіші за Вас, будуть читати її? А тому, Юрію Пилиповичу, вишліть мені рукопис, і давайте залишимо всю цю справу.

Бажаю Вам всього доброго. *В. Винниченко*[63]

ЦДАВО України, ф. 3803, оп. 1, спр. 46, арк. 229-232 зв. Машинопис.

---

[61] Слово нерозбірливо написано.

[62] Підкреслено в документі.

[63] В листі є PS. Не публікується.

№ 28

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про популяризацію українськими парламентарями з Румунії «допомогової» акції в Англії

2 жовтня 1933 р.

Справа допомоги голодуючим на Україні

Від кількох днів перебувають в Лондоні українські парляментаристи з Румунії – п. сенатор др. Володимир Залозецький і п. посол Юрій Сербинюк в порозумінню з Комітетами Рятунку України інформують вони англійські круги про дійсний стан річей на Україні та про хід допомогової акції, яка ведеться по всіх землях, де тільки живуть Українці (поза межами Радянщини).

За посередництвом Українського Бюра в Лондоні зустріли згадані представники визначних парляментаристів всіх партій, як також представників найбільших англійських гуманітарних установ. Англійські сторонники поставилися з великою прихильністю до допомогової акції українців, а маючи вже досвід зі своєї праці на Радянщині підчас голоду в роках 1921–1922, готові помогти їй у всьому. Бажають тільки, щоб акція мала чисто гуманітарний характер.

Поставлено основи до заснування спільного комітету важніших і гуманітарних інституцій, який мав би випрацювати програму допомогової акції в Лондоні та перевести її в життя.

Побут українських парляментаристів з Румунії в Лондоні причинився в дуже великій мірі до поширення і спопуляризовання допомогової акції в Англії. По закінченню нарад виїдуть парляментаристи ще цього тижня домів, відвідуючи по дорозі українські допомогові комітети в ріжних краях, щоб зазнайомити їх з дотеперішніми [д]осягненнями.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 60.

№ 29

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про полеміку на сторінках англійської преси щодо голоду в Україні

14 жовтня 1933 р.

Довкола голоду на Україні

На вістки й факти про існування голоду на Україні, які були оголошені в англійській пресі, почали радянські чинники вести свою проти-акцію, заперечуючи всяке існування голоду на тих землях і запевняючи англійський загал, який незвичайно цікавиться справою голоду на Україні, що там все «благоденствує».

Джоун Бічам (знана в Англії зі своїх комуністичних тенденцій, співробітниця комуністичних журналів в Лондоні), пише в свойому листі до «Манчестерн Ґардіян» (дня 9 ц. м.), між іншим, таке:

«...На Україні, в цьому « виголодженому краю», збільшилася цього року засівна площа на цілих 6 міліонів акрів в порівнянню з минулим роком та видала урожай, якого не пам'ятають від 35 літ. В чотири місяці від часу, коли населення України «стероризоване, очевидячки вимирало з голоду», здорові, веселі селянки продавали хліб, молоко й ярину на колєктивних торгах, а гурти робітників весело жали прекрасне збіжжа, плід їхнього знаменитого весняного посіву – і це в половині липня, ще перед тим, нім почали молотити нове збіжжа, ще нім спечено перший бохонець хліба з нової муки...».

Таке каже міс Бічам, яка стало перебуває в Лондоні. Натомість трохи відмінним тоном говорить П. А. Слоун з Москви. В статті «Положення в Росії» («Манчестер Ґардіян» з дня 7 ц. м.) робиться деякі концесії та признається і виселення кубанського населення і те, що не всюди є так, як повинно бути. «...Радянський Союз обнімає величезний простір, так само і Україна. Тому дуже можливо, що відносини в одній частині краю ріжняться від відносин в другій. Зовсім можливо, що ріжні особи, які їздять свобідно по краю, мають ріжні враження і роблять ріжні спостереження, не згідні з собою. Є також багато людей, які з тої чи другої причини невдоволені та покидають Радянський Союз і т. д.» Значиться, десь може й трапиться, що хтось з голоду помре... Радянщина така велика...

Про насильне переселення кубанського козацького населення, то його вирішила конференція самих селян-колхозників в Москві на початку цього року, як каже П. А. Слоун, бо «в тих провінціях минулої осені не звезено всього врожаю, і то не з причини непогоди чи яких технічних перепон, але з причини впертого саботажу, який повели селяне-козаки. А кромі того, в деяких селах повстала змова, щоб пошкодити державі, не віддаючи їй належної частини збіжжа. І так, на конференції колєктивних рільничих ударників, яка відбулася на початку цього року і яку загранична преса зовсім чомусь зігнорувала, було обговорено справу депортації з Північного Кавказу».

Пояснення просте, але не зовсім зрозуміле для англійського читача, який не може собі уявити, щоб якийсь з'їзд рільничих робітників, хоч би навіть і «ударників», міг пропонувати чи навіть рішати переселення силою десятків тисяч населення.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 61.

№ 30

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статті в англійській пресі щодо голоду в Україні

14 жовтня 1933 р.

З англійської преси

«Сандей Ґрафік» з дня 1 ц. м. подає велику передову статтю про голод в Радянщині та про заходи українців помогти своїм голодуючим братам. В статті згадується про засідання Ради Союза Народів в справі голоду на Україні та передання її міжнародному Червоному Хрестові. «Обчислюють, – пишеться в статті, – щонайменше вісім міліонів з великого числа населення Радянщини померло протягом одного року з голоду».

Довші або коротші статті та новинки про голод на Україні подали також:

«Дейлі Експрес» з дня 2 жовтня, «Кетолик Геральд» з дня 7 ц. м., «Кетолик Таймс» з дня 6 ц. м. і другі.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 61

№ 31

З листа Ю. П. Тищенка (Сірого) до В. К. Винниченка про книгу «Щастя» та злочинну діяльність радянської влади в Україні

19 жовтня 1933 р.

19/X–1933
Praha

Дорогий Володимире Кириловичу!

Ваш лист з 27 вересня с. р. я одержав. Хоч його кінець і каже, що на дальшу переписку Ви не маєте схоти, але порушені в Вашому листі деякі точки примушують мене ще забрати у Вас якийсь час і висловитись трохи докладніше, а головне, я хочу ще раз підкреслити, що писав Вам як найближчій людині без найменшого не тільки бажання, а навіть без найменшої думки досадити Вам особисто. Так, я поставив Вам цілий ряд питань, на які ні в розділі «Національне питання» з книги «Щастя», ні у Вашому листі так і не знайшов відповіді. [...]

Хочу трохи ширше торкнутись деяких тверджень у Вашому листі з 27 / 9 -33 р.

Отже: «Ні одна влада, ні один лад не можуть і не зможуть так повно і так вичерпливо розв'язати всі наші кривди, як соціяльні і національні як лад соціялістичний». В це і я, так само, як і Ви, вірю непохитно, але ж влада соціялістична. А хіба ж можна назвати Московську владу соціялістичною. Хіба можна допустити, щоб соціалістична влада суспільство поділяла на нації пануючі й нації завойовані. Чому і в ім'я чого граблять Україну і виморюють її голодом? Во ім'я того, щоб нагодувати пануючу московську націю. Чому Ви не чуєте про якійсь голод або незадоволення на землях московських? Чому наукові інституції руйнуються й нищаться на Україні, а не в Московщині? Тому, що то нація – пануюча, а українська – підлегла. Що торкається слів Затонського, то я навів їх як ілюстрацію. Хай це торкається тільки Одещини, чи навіть Одеси, хоч це й не так, але хіба, знищуючи содому, пани Затонські помилують Гомору? Що ж повело до усунення Скрипника, Шумського, убивство московським ГПУ Конора, Бадана, Букшованого і багатьох інших, як не те, що ті люди, будучи бездоганними комуністами, обстоювали на-

ціональні права українського народу? Невже Ви допускаєте, що коли б Ви були на Україні, на тій Україні, яка вона єсть тепер, і коли були чесні з самим собою, та одстоювали права українського народу як економічні, так і культурні, московська влада помилувала б Вас? Коли справді московські більшовики єсть соціалісти й неухильно йдуть до своєї мети, не спиняючись ні передчим, то мусимо погодитись, що во ім'я цієї мети вони нищать цілий український народ, во ім'я цієї мети морять його голодом, цілими селами й округами женуть на Соловки, на канальські роботи, на рубки лісу, нищать його культурні придбання, висилають до Москви вчених, художників, письменників і т. д. Коли се так, то чого ж вартий той соціялізм? Яке щастя той московський «соціялізм» приніс українському народові? Чекать на те «щастя», аж большевики заведуть соціалізм? Але ж «поки сонце зійде – роса очі виїсть» і ціла Україна лишиться з прекрасною назвою «УСРР» з новими переселенцями? Ні, я такого «щастя» не приймаю, як не приймає його й український нарід в цілому. Ви кажете, що з того часу, коли Ви написали «Поворот на Україну», нічого не змінилось. Чи ж правда се? Чи дійсно я з того часу так змінився, що всеціло підліг почуттям національним із соціаліста зробився ворогом його? [...]

Ви питаєте, а що як мине теперішнє лихоліття і большевики, не маючи змоги дати добробуту сьогодні – дадуть його завтра? Очевидно, що коли б не тільки це сталося, а навіть коли б було бажання до цього у большевиков, то тільки радіти треба би було. Але ж, на жаль, цього ми не бачимо, а бачимо те, що ні Ваших творів (творів соціаліста), ні Вас туди не пускають, бачимо, як запроторюють до в'язниць українських комуністів або доводять їх до самогубств, а народ фізично винищують. [...]

Все ж таки я хотів би, щоб Ваші надії справдились щодо стану України, хоч я й переконаний в тому, що того поліпшення, поки Україна буде під Москвою, не може наступити.

Бажаю Вам всього найкращого та вітаю Розалію Яковлевну

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 3803, оп. 1, спр. 46, арк. 235-242. Оригінал. Рукопис.

№32

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статті в англійській пресі щодо становища в Україні

21 жовтня 1933 р.

Про положення на Радянській Україні

Протягом останнього тижня (в днях від 17 до 21 ц. м.) помістив «Манчестер Ґардіян» п'ять обширних статей про положення на Радянщині, головно на Україні.

Статті пише офіціяльний представни[к] «М[анчестер] Ґ[ардіян]» в Москві. Статті мають заголовок «По Радянському краю: інформаційна подорож». Стаття з дня 19 ц. м. має ще підзаголовок «Гарний урожай на українських землях».

Стаття з дня 19 ц. м. писана з Полтави, про яку каже автор: «Полтава, як і другі радянські міста, находиться на спартанському пайкови, наложеному амбітними змаганнями п'ятилітки. М'яса й товщів дуже рідко можна побачити, а як смакує цукор, більшість населення вже й забула. Зате пайок хліба одержується реґулярно (три чверті або цілий фунт на день для урядовців і подвійно стільки для фізичних робітників), в важніших і більших фабриках причиняються до поліпшення прохарчування робітництва ще й місцеві їдальні (в зелізничих робітнях і магазинах, в беконній та металевій фабриці); ціни хліба поза пайком впали зі своєї головозаворотної височини, на якій вони держалися минулої осені й зими, і тепер можна дістати кільограм білого хліба за три рублі, а чорного, важкого житнього хліба – за два».

Далі подає автор інтерв'ю з головою місцевого виконавчого комітету рад, Межуєвим. Цей голова запевнив кореспондента, що цього року був прекрасний урожай і всякі побоювання голоду безпідставні.

На запит кореспондента, скільки правди є в поголосках про брак поживи, який давався відчути в Полтавській окрузі минулої зими і на весні, Межуєв відповів:

«Елєменти голода були. Були й випадки голодової смерті. Але оповідання про вимирання з голоду населення, які появляються в еміґрантській пресі – це видумки. Найкраще заперечення тому – це наш вдачний весняний посів та добрі жнива тепер».

Межуєв признав, що на центральних медичних станціях Полтави було 2.400 хворих з голоду і що 10 відсотків з них не вдалося врятувати.

В останній статті, яка появилася в «М[анчестер] Ґ[ардіян]» дня 21 ц[ього] м[ісяця] описує автор містечко Білу Церкву та села довкруги нього. І тут, так само як в Полтавщині, урожай мав бути кращий чим пересічний, так що на одного робітника в колєктивному хазяйстві припадає від 10 до 15 фунтів збіжжа на оден робочий день. Коли хто пильно працював і призбирав яких 200 робочих днів на свій рахунок, то його пайок виносить біля тони або півтора тони збіжжа. Про «добровільні» здачі автор нічого не каже.

Кореспондент відвідав село Шкарівку. Голова місцевого совіту, Никоненко, заявив кореспондентові, що протягом минулого року померло в тій громаді (яка тепер начислює 1.975 душ) – 250 осіб. Оден з управителів колєктивного хазяйства «Інтернаціонал» поінформував англійського кореспондента на його запит про смертність, що з 600 членів колєктиву вмерло протягом року – 70 осіб. Голод був, і люде вмирали з голоду.

Про сам голод кореспондент «Манчестер Ґардіяна» пише так: «Відносно питання про голод, то жоден чесний обсерватор, який дивиться одвертими очима, не може твердити, що в селах, які я відвідав, існує тепер голод, але не буде й заперечувати, що голод існував, і то немалий, іменно в перших місяцях цього року, головно в квітні й травні. В парі з голодом, розуміється, йшло загальне ослаблення людського організму і податливість на пошесті. Це значно збільшило випадки смерти. Можна сміло сказати, що жодна провінція, яких кількасот миль довкруги Москви, не протерпіла стільки, що Україна і Північний Кавказ».

Комісаріят Рільництва дав англійському кореспондентові деякі цікаві цифри про скот на Україні. В році 1929 було на Україні – 5,543.000 коней. В році 1933 (по закінченню п'ятилітки!) число коней впало до 2,772.000. Число овець впало ще більше. В році 1929 було на Україні – 6,652.000 овець, натомість в р[оці] 1933 остало[ся] їх всього – 1,543.300.

«Важко, щоб хтось, що сьогодні відвідує російське чи українське село, не відчув цеї, повної драматизму зміни, не відчув подиху траґедії».

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 62.

№ 33

Звернення голови Громадського Комітету рятунку України в Чехословаччині О. І. Бочковського до міністра Норвегії Мовінкеля[64] з подякою за піднесення справи щодо допомоги голодуючому населенню України

23 жовтня 1933 р.

До Пана Міністра Мовінкеля

Високоповажний Пане Міністре!

Україна не має багато приятелів. Через те український нарід з великою вдячністю й пошаною згадує кожного чужинця, що цікавиться його долею й симпатизує з його визвольними змаганнями.

Від останньої сесії Союзу Народів наш нарід уважає Вас своїм великим і щирим приятелем. Ми побачили та переконалися, що Ви не тільки зрозуміли, але й відчули траґіку сучасного положення на Радянській Україні, коли піднесли справу голодової катастрофи в нашій батьківщині в Раді Ліґи Націй.

Як самі ви зазначили в розмові з кореспондентом «Le Matin» – найпростіше «було б нічого не робити» і «кинути до кошу зворушливі документи»...[65], які Ви одержали з українського боку. Для того Ви мали всі формальні підстави. Але Ви відкинули такий бюрократичний шлях полагодження цієї трагічної справи. Ви не хотіли, немов Пілат, умити від неї руки. Ви вважали, що «SOS» Радянської України є справою Вашого сумління. Для Вас було ясно, що в цьому випадку Ви не можете мовчати й Ви вжили всіх зусиль та заходів, щоб за кожну ціну перевести справу через Раду Союзу Народів. Вам це пощастило. Чи ж треба казати про моральне значіння цього акту для України та українського народу?!

Цей Ваш шляхетний та мужній виступ в обороні від голоду загибаючої Радянської України викликав скрізь по цілому світу

---

[64] Мовінкель Йоган Людвіг (1870–1943) – прем'єр-міністр Норвезького Королівства, міністр закордонних справ, Голова Ради Ліги Націй, голова ліберальної партії Норвегії.

[65] Крапки в документі.

серед українського загалу стихійний вияв почування вдячності до Вас, Високоповажний Пане, і до Вашого народу, від імені якого Ви провели цю справу в Раді Ліґи Націй.

До численних проявів вдячности українців, що живуть по цей бік радянського кордону, долучаємо свій голос також ми, представники української еміґрації в Чехословаччині, згуртовані в Празькому «Громадському Комітеті Рятунку України».

Це не вперше перехрестилися шляхи Норвегії та України. Бо вже на початку цього століття, напередодні загибелі московського царату, що прямував до знищення України, Ваш великий національний поет Б. Б'єрнсон[66] виступив на захист нашого народу та мови. Прилюдно тавруючи непримириму українофобію тодішнього міністра Плеве. Згодом, цим разом з приводу польського україножерства в Галичині, він перед цілим світом поставив українську справу руба, звертаючи увагу культурного людства на гноблення українського народу другим його історичним сусідом. Ваш великий національний поет щиро захопився визвольними нашими змаганнями. «Піднести 30 мільйонів українців, – писав норвезький велетень, – до щаблю свідомого та освіченого народу – скинути столітнє ярмо, – така велика річ мусить кожного підбадьорити!!...»

Б'єрнсон до кінця свого життя залишився щирим приятелем і оборонцем українського народу. Його ім'я виписане до анналів української історії серед тих, хто боровся за волю України та промощував до неї шлях.

Минуло 30 років від того часу. Український нарід загибає в большевицькій неволі, ще гіршій за царську. І ось Ви, Високоповажний Пане, немов поновлюючи традицію Вашого безсмертного поета, апостола свободи та непримиримого ворога неволі, – взяли на себе шляхетне завдання піднести справу фізичного винищування українського народу перед найвищим европейським ареопагом сучасної доби.

Таємниць історичної кавзальности ще не виявлено остаточно. Проте, не підлягає сумніву, що кожний факт або подія в жит-

---

[66] Б'єрнсон (Bjornson) Б'єрнстьєрне Мартиниус (1832–1910) – норвезький письменник, громадський і театральний діяч. Засновник норвезької нац. драматургії та критичного реалізму. Нобелівська премія (1903).

тю народа має завжди свою рацію, свою глибшу причину. Не є, отже, випадком, що вже вдруге історія звела Норвегію з Україною. Аджеж є певна спорідненість долі цих двох народів. Бож чи не була Норвегія протягом цілих століть скандинавською Україною?! Чи не мусіла вона вибороти свою самостійність також проти двох своїх історичних сусідів?! Або чи ж норвезький нарід не є так само суто селянська та від давніх часів демократична нація, як український нарід. Чи ж його ідеологія національно-визвольної боротьби Норвегії в XIX столітті, в основу якої покладені були засади людяности, справедливости та волі, не є та сама, що присвячувала національному відродженню українського народу, за що катований був в азіятській неволі найбільший український поет Тарас Шевченко й за що непохитно боролися провідники українського національного руху?!

Отже, не було тільки примхою історії, що Б'єрнсон захопився визвольною боротьбою України й не є також припадком, що Ви, Високоповажний Пане, так живо відгукнулися на теперішнє страшне лихоліття українського народу. Ні. В обох цих випадках певна аналогія історичної та національної долі Норвегії та України була цього причиною.

Норвегія виборола свою волю та самостійність. Виборе її також і поневолена Україна. Вільна й незалежна Україна згадуватиме двох великих норвезьких приятелів і оборонців українського народу – Б'єрнсона й Мовінкеля.

Прийміть, Високоповажний Пане, вислів нашої щирої вдячності та правдивої пошани.

О. І. Бочковський
Голова Громадського Комітету Рятунку України
в Чехословаччині

Генеральний секретар *І. Паливода*

Прага. 23. X. 1933.

ЦДАВО України, ф. 4008, оп. 1, спр. 1, арк. 17-17 зв. Засвідчена копія.

№ 34

Комунікат управи Комітету представників українських організацій в ЧСР для допомоги голодним в Україні

26 жовтня 1933 р.

Комунікат ч. 3
26.X.1933 р.

Управи Комітету представників Українських Організацій в ЧСР для допомоги голодним на Україні

Управа «Комітету представників Українських Організацій в ЧСР для допомоги голодним на Україні», так розподілила між членами функції: голова управи – доц. *О. Бочковський*, заступник голови – інж. *А. Галька*, секретар – проф. ґ. *І. Паливода*, скарбник – д-р *В. Меринда*, організаційно-адміністративний референт – доц. Г. Омельченко та пресовий референт – д-р *Б. Гомзин.*

Початкову діяльність управи Комітету скеровано на: 1) мобілізацію української еміґрації в ЧСР. Для участи в акції допомоги голодним на Україні; 2) на зконтактування з організаціями, що повстали з анальоґічною метою по інших країнах, та скоординування діяльності їх з метою досягти найбільшого успіху визначеної акції; 3) на підготовку пресової акції Комітету.

Найтісніші зв'язки Празькому Комітетові вдалося нав'язати з організаціями: Львівською, Чернівецькою, Брюссельською та Віденською.

В ближчому часі Управа Комітету видає перше число (подвійне) двотижневика чеською мовою «Hlad na Ukrajině», що призначається для чеської преси і для розсилки представникам політичної думки та організаціям. На цей орган Комітет закликає до підписки все свідоме українське громадянство на еміґрації, що вважає цю акцію корисною для справи допомоги голодним на Україні.

Комунікати Управи Комітету й надалі виходитимуть що-два тижні і міститимуть справоздання Управи – ділові та грошеві.

*

Організаційна комісія «Комітету представників Укр. організацій у ЧСР для допомоги голодним на Україні» звертається до

всіх укр. організацій, що пробувають у ЧСР, з закликом активно допомогти Комітетові в його діяльності.

Для цього конче треба:

а. щоби організації, які ще не вступили до складу Комітету, приголосилися б до нього;

б. щоби в місцях більшого зосередження укр. еміґрації були засновані місцеві комітети, які б увійшли в зв'язок із Празьким Комітетом;

в. щоби організації, що зобов'язалися робити місячні внески, систематично їх надсилали;

г. щоби окремі громадяне й собі допомагали у праці Комітетові морально й матеріально% -одчисленнями та пожертвами.

Рівно ж конче потрібна підтримка пресових органів Комітету: «Hlad na Ukrajině» та «Комунікату».

Умови підписки на двотижневик чеською мовою «Hlad na Ukrajině» - 1 місяць – 2 к. ч., 3 м-і – 5 к. ч., 6 м-в – 10 к. ч., 1 рік – 18 к. ч. На двотижневик «Комунікат» (укр. мовою) – 1 місяць – 1 к. ч., 3 м-і – 2 ½ к. ч., 6 м-ів – 5 к. ч., 1 рік – 9 к. ч.

Арес Комітету: Praha, Vinohrady, Slezska 7, p. 24.

Наше завдання.

[І. П.] Умови праці Комітету допомоги голодним на Україні дуже несприятливі. Політичний момент, за якого Комітет утворився, характеризується в Европі перегрупування сил з метою збереження політичної рівноваги та захования миру. Небезпека, що утворюється екстремною політикою сучасної Німеччини, примушує іншу групу сил шукати собі таких союзників, які могли б своєю силою зрівноважити сили Німеччини, яка фактично не визнає вже ніякої контролі, визначеної попередніми умовами та зобов'язаннями і, майже відверто, переводить мілітаризацію не лише дорослого населення, а й дітей шкільного віку.

З другого боку – господарська криза, яка уже триває в Европі понад три роки і в поточному році досягла вершку та не виявляє зовсім тенденції на спад, примушує промислові країни шукати собі закордонних ринків для збуту перепродукції промислових виробів.

Ці дві основні причини викликали нові договори про неаґресію з СРСР та дальші переговори та умови і ставлять на порядок

денний питання про правне визнання совітів державами, що ще вчора тверезо та скептично ставилися і до військової сили та організованности сьогоднішнього контр-аґента договорів, і до рентабельності торговельних договорів з ним та купівної його здібности.

Політичні договори та умови, очевидячки, зобов'язують, тому нехай не буде дивним, що змагання нашого Комітету (і організацій, які провадять анальоґічну працю) освітити об'єктивно в чужій пресі ті жахливі події, що відбуваються на Україні, зустрілися з такими перешкодами, яких тяжко було і сподіватися. Лише залізна льоґіка незбитих фактів пробиває мур упередження та стримує силу некорисної для України інерції і вже дала можливість певних досягнень у цій сфері та дає надію, що далі пощастить зробити більше.

В той самий час і совітська та комуністична преса виступила з завзятою злібною атакою на всіх, хто забрав голос у цій справі. Дописи журналістів – це «буржуазна інтрига»; статті д-ра Амменде – це «контрреволюційна атака на Совіти»; свідоцтва утікачів – це «брехливі вигадки, оплачувані буржуазною пресою»; протести українців, що пробувають поза межами впливу ГПУ – це «вигадки кількох попів та еміґрантів». Навіть самогубство відомого комуністичного письменника Хвильового та старого проводиря українських комуністів, Скрипника, що були кривавим протестом проти політики червоної Москви на Україні, навіть це – лише «націоналістичний ухил»...[67] «На Шипці все спокійно» пише большевицька (не червона, а жовта) преса і спростовує твердження, що голод набрав жахливих розмірів, що люде гинуть міліонами, що цілі села вимирають і нікому навіть ховати мерців, що людоїдство стало побутовим явищем, яке мусить реґулюватися судовими вироками та кодексами законів...

Але хай прихильники нових договорів будуть сліпі та глухі в своїх політичних розрахунках до стогону та зойку міліонів мучеників, хай Ерріо, що недавно об'їхав під доглядом ГПУ на цей раз не «Потьомкінськие деревни», а Сталінські осередки соціялістичного (що спільного у рабства з соціялізмом?) будівництва, співає дитирамби своїм новим союзникам перед своїми одно-

---

[67] Крапки в документі.

думцями і твердить, що він бачив ситих дітей (певно, що й такі знайшлися в системі «нового будівництва»!!), але чи вірять навіть вони правдивості тверджень большевицької преси? Чи вірять західньоєвропейські комуністи? Усі ж пам'ятають голод у СРСР в 1921–22 рр. І тоді ж большевицька преса спростовувала факти голоду та людоїдства, аж поки міжнародні гуманітарні організації шляхом посилки своїх комісій не переконалися на чиїм боці правда і не організували допомогових експедицій.

Але тоді могли проводирі «будівництва» звернути вину на недорід. А тепер? Признати тепер факт голоду, коли урожаї останніх років задовільні, а цього року навіть добрий, це – признати повний крах економічної політики большевиків, а зокрема признати голод на Україні, це – признати, що СРСР не є Союзом Радянських Соціялістичних Республік, що це – лише вивіска, за якою імперіялістичні володарі сучасної Москви не лише нелюдськи експлуатують знесилену в перманентній боротьбі Україну, а жорстокими, пекельними методами розправляються з міліонами свободолюбних, прагнучих до незалежного політичного, економічного та культурного життя Українців...Ні тяжкий режим «ЧеКа» чи «ГПУ», ні заслання на Сибір та Соловки не вбили цього прагнення до волі, і залишився диявольський плян – виморити голодом непокірних, а землі поділити між своїми.

Коли правда не на нашому боці, то чому заборонено чужоземним кореспондентам відвідувати райони, які були в чужій пресі зазначені за небезпечні або катастрофальні щодо голоду?

Відповідаючи цим на численні запити про ціль та методи нашої організації, зазначаємо: не лише ми, а всі, в кого ще сумління живе, всі ми спільними силами мусимо добитися міжнародних комісій для перевірки справжнього стану на Україні і гуманітарних та допомогових експедицій, щоби врятувати те, що ще врятувати вдасться.

*

Список організацій, що внесли жертви на допомогу голодним на Україні (по 25/IX. 1933.)[68].

(В коронах чеських):

1. Т[оварист]во Єдність – 10,2. Укр[аїнське] Об'єднання в ЧСР–10,3. Військово-Наукове Т[оварист]во – 10.4. Союз укр[аїнських] журналістів і письменників на чужині – 10,5. Український Комітет у ЧСР. – 10,6. Укр[аїнський] Всепр. Робітн[ичий] Союз – 10,7. Ред[акція] «Чесько-української книги» – 30,8. Вид[авництво] «Кубанський Край» – 20,9. Ред[акція] «Гуртуймося» – 10,10. Ред[акція] «Українського Тижня» – 35,11. Спілка українських інвалідів – 10,12. Предст[авники] Українського бюра в Лондоні – 30,13. Т[оварист]во Українських Письменників і Журналістів – 30,14. Товариство Прихильників Укр[аїнської] Госп[одарської] Академії –10,15. Т[оварист]во прихильників книги – 10,16. Українське Педаґоґічне Т[оварист]во – 10,17. Укр[аїнський] Жіночий Союз у ЧСР. – 10,18. Укр[аїнський] Республ. Демокр[атичний] Клюб у Празі – 10,19. Укр[аїнська] Наукова асоціація – 10,20. Мат[ематично]-прир[одниче] Товариство при Укр[аїнському] В[исокому] Пед[агогічному] Інституті –10, Укр[аїнська] Учительська Спілка – 10,22. Поштові урядовці в Дитрихові – 5,23. Союз Укр[аїнських] Інж[енерів] на еміґрації – 30,24. Спілка Укр[аїнських] Лікарів на еміґрації – 40,25. Поодинокі особи – 506·10. Разом Кч. 886·10.

Чикаґо (ПАСШ) 10 ц. м. на заклик Ініцятивного Комітету зібралися представники 35-ох укр. організацій м. Чикаґо й околиць і ухвалили створити *Укр. Громадський Комітет Рятунку України.*

---

[68] Примітка в документі: «Осіб поіменно не подаємо з огляду на можливі репресії з боку Рад. Уряду в відношенні до родичів чи близьких до жертводавців. Пожертви подано загальною сумою. Надалі просимо, тих, хто бажав би оголошення його призвища, про це при надсилці грошей зазначати».

До складу цього К-ту обрано: на голову др. *О. Тарнавського*, на заступників голови: п. п. *В. Великого* і *М. Ткачука*; на рекорд. секретарів: п-ну *А. Олеськів* і п. *П. Запорожця*, на фін. секретаря п. *Г. Симочка*; на скарбника п. *Дм. Заболоцького*.

До контрольної комісії:

п. п. *І. Ґудзея*, *Гр. Матвієва* та *Йосипа Воронка*.

Радники Комітету:

п. п-і *Кат. Дідух*, *П. Подола*, *Кат. Бліда*, п-а *Ст. Бліда*; п. п. *М. Риза*, *П. Нагорний* і *М. Фтомин*.

Вінніпеґ (Канада). 13/IX. Кир *Василій*, єпископ Українців-католиків Канади, випустив пастирське слово до всіх вірних своєї дієцезії в справі братів на Великій Україні, що там гинуть.

Єпископ Василій каже, що прилучається до *«великого протесту наших Достойних братів Єпископів у старім краю»* і закликає *«всіх християн цілого світу, всіх віруючих у Бога, зокрема всіх робітників і селян, а головно всіх наших земляків прилучитися до цього протесту й смутку та об'явити його цілому світові»*.

Берлін. Повстали 2 комітети, що мають на меті допомогу голодним на Україні:

1. Мішанний, українсько-німецький, під головуванням п-и *Єлисавети Скоропадської*[69].

Адреса: **Berlin-Wannsee, Alsenstrasse 17**.

2. Загально-український допомовоговий Комітет голодуючим на Україні при Українській Громаді в Берліні під головуванням Др. о. *П. Вергуна*.

Адреса: **Berlin W 87., Cuxhavenerstr. 7/II**.

Софія. 14 місцевих україн[ських] громадських організацій утворили спільний Комітет рятунку України.

Увага! 1. **«Hlad na Ukajině»** (інформац. двотижневик чеською мовою), ч. 1-2, стор. 32, ціна – 4 к. ч.

---

[69] Скоропадська Єлизавета (1899–1975), по чоловікові Кужим. Дочка гетьмана П. Скоропадського. З 1959 р. – керівник гетьманського руху.

2. «**За Україну**» (безпартійний, політичний двотижневик, Львів), ч. 1-2, стор. 20, ціна – 3 к. ч.

3. А. Животко[70], «**SSSR a Ukrajina**», брошура чеською мовою, яка документально встановлює підклад походу й завоювання України червоною Москвою в 1918-19 р. р. Видання Комітету Рятунку України в ЧСР. Ціна – 5 к. ч.

Замовлення на вказані видання робити на адресу Управи Комітету –**Praha-Vinohrady, Slezska 7**, р. 19. Особисто: там таки щодня від 3-5 год. У вартового члена Управи.

Всі пожертви на голодову акцію надсилати:

Ustřední záložna českoslov. legionařů v Praze ad č. 29291/9380.

Особисто:

Praha-Vinohrady, Slezska 7, p. 19. *вартовому членові Управи Комітету.*

Управа Комітету Допомоги
Голодним на Україні

ЦДАВО України, ф. 3801, оп. 1, спр. 755, арк. 72-73 зв.

№ 35

Текст промови голови Празького громадського комітету рятунку України О. І. Бочковського на протестаційних зборах

29 жовтня 1933 р.

Український нарід живе – не загине!

Жалоба й протест – це немов два ляйтмотиви історії України. Патетичною симфонією можна б було її назвати. Але наказний мотив протесту раз-у-раз бринить у нашій минувшині героїчним патосом. Наш гимн – «Ще не вмерла Україна!» – з наголосом підкреслює цей патетичний мотив у нашій історії. Але його музика є рішучим запереченням суму та резіґнації. Вона звучить бадьоро, немов заклик сурми до бою. Всі наші свята та урочисті сходини, особливо після війни, проходять під знаком чорного прапору національної жалоби. Вони або починаються, або кін-

---

[70] Животко Аркадій Петрович (1890–1948) – український емігрант, член ЦК Української партії соціалістів-революціонерів за кордоном, керівник Українського історичного кабінету в Празі.

чаються панахидою. Проте й одночасно вони завжди є масовим протестом проти поневолення Батьківщини, закутої в кайдани чужого ярма.

Сьогоднішній день жалоби та протесту – це один з найтяжчих у нашій трагічній сучасності. День 29 жовтня навіки буде визначений чорною обвідкою в українському національному календарю, як день жалоби й протесту з нагоди нечуваного в історії прикладу масового виморювання голодом українського населення большевицькою диктатурою на Радянщині.

Коли завели всі інші способи приборкання України, коли ані масовий терор, ані людожерська Чека, ані заслання на Соловки, в Сибір, за Урал, ані провокаціяні монстр-процеси на зразок харківського не могли зломити стихійного опору українських мас, непримиримо ворожих до московсько-совітської диктатури, тоді режим Сталіна почав голодом винищувати український нарід, присудивши його на масову загибель.

У своїй славетній розвідці про націю, Ренан характеризує суттєву її істоту, як щоденний плебісцит, що має бути виявом непереможної волі народу до самостійного життя. Можливі різні форми такого всенаціонального плебісциту: конституанта, референдум, парламент, преса, громадська опінія... але в історії кожного народу бувають моменти, коли він смертю мусить документувати своє право на національне існування. Звичайно, підчас війни або революції нація смертю боронить своє майбутнє життя. Такі плебісцити смерти – це лише епізоди в життю народів. Але на Радянщині український нарід вже майже 15 років безнастанно й щодня переводить цей крівавий плебісцит смерти, що тепер набув характеру безприкладного в історії масового вимирання від голоду.

Після війни культурні народи завели скрізь по цілому світу культ «невідомого вояка», що має бути вічним символом мільйонів жертв, які загинули під час останньої крівавої катастрофи людства. Визволена, самостійна Україна шануватиме так пам'ять свого сірого героя – «невідомого повстанця», люто катованого московським окупантом, але непереможнього в своїй стихійній відданості та вірності до Батьківщини й до свого народу. Над Дніпром вільна Україна збудує для його вшанування велику пірамиду, де покладений буде порох одного з тих, кров'ю кого,

совітська влада цементувала свою комуністичну диктатуру й на кістках чиїх будували свої ґіганти.

В кайданах страшної неволі Україна мовчить. Але не сміємо мовчать ми, що на волі. Сьогоднішній день мав бути протестом усього українського населення, що живе поза Радянщиною. 10 мільйонів українців спільним національним фронтом, маніфестуючи ідею національної соборности, мали сьогодні протестувати перед усім культурним світом проти варварських знущань совітської диктатури над нашим народом та сумувати над жахливою долею безчисленних жертв, замучених большевицькими катами або масово вимираючих страшною голодною смертю. Але, як всім відомо, в Краю протестаційні збори заборонено. Там невільно прилюдно протестувати проти московських окупантів і руїнників України. Лише еміґрація – в Европі та за океаном – може вільно висловити свій засуд над злочинною їхньою працею. Тим стихинішим і могутнішим мусить бути цей наш протест! Ми, немов той символічний дзвін, що є тільки mortuos plango[71], але [ще] й передовсім vivos vocota fulgura flango[72]! Так! Ми кличемо всіх живих до боротьби! Ми б'ємо в великий дзвін на алярм перед усім культурним світом! Ми протестуємо й тавруємо перед ним нечувані злочини большевицької диктатури, заподіяні нашому народові! Ми апелюємо до сумління Европи!

Европа багато винна перед Україною. Морально вона несе велику відповідальність за те, що діється тепер там. Бо Европа мовчала, коли Москва всупереч усім засадам про самовизначення народів вогнем і мечем окупувала Україну; коли большевицький наїздник нелюдським терором, в потоках крови душив визвольні змагання українського народу, зовсім осаміченого в своїй боротьбі за самостійність. Европа забула про великі накази своєї політичної минувшини. Забула найбільший з них – гасло «воля, братерство й рівність» Україна гинула в страшній, повній героїзму боротьбі з ненажерною Москвою. Европа мовчала.... Тепер її обов'язок спокутувати цю свою провину. Прийти з допомогою голодуючій Україні. Ми апелюємо до її сумління!

---

[71] Оплакую мертвих. (лат.)

[72] Кличу живих, оплакую мертвих! (лат.)

Україна має багато ворогів і обмаль приятелів. Тим більше шанує вона й з вдячністю згадує своїх друзів, що в тяжких хвилинах нашої долі виступили на захист прав нашого народу.

Ми мусимо, отже, тут згадати тих чужинців, що в цю трагічну добу нашої історії, коли страшне лихоліття впало на український нарід, піднести нашу справу перед світом, звернути увагу на катастрофальну загрозу виморення голодом нашого населення на Радянщині.

Передовсім наша подяка належить – др. Ев. Аммендеві, генеральному секретареві конґресів европейських національних меншин, що перший прилюдно виступив з проектом організації міжнародньої рятункової акції для голодуючого населення СССР. Зокрема, мусимо подякувати віденського Архиєпископа, кардинала др. Інніцера, який своїм відомим закликом заалярмував опінію цілого світу та з ініціятиви якого оце саме в Відні повстав інтерконфесійний комітет допомогової акції. Звичайно, і з особливою вдячністю ми мусимо згадати тут нашого великого норвезького приятеля, міністра п. Мовінкеля, що немов нав'язуючи до традиції норвезького національного поета – Б. Б'єрнсона, як голова Союзу Народів поставив справу голоду на Радянській Україні на розгляд цього европейського ареопагу і таким чином перед цілим культурним світом ствердив факт голодової катастрофи, що епідемічно винищує український нарід по той бік радянського кордону. Ми вдячні всім міжнароднім установам, які відгукнулися та підтримали цю акцію на захист загибаючої України: Міжнародньому Червоному Хресту, Жіночому Союзу, Товариству Інвалідів. А в кінці – наша подяка належить пані сенаторці Ф. Пламінковій, яка тут підтримує ці заходи, та Чехословацькому Червоному Хресту, що приобіцяв свою участь в інтернаціональній рятунковій акції на захист голодуючої України. Всім, словом, хто відгукнувся на це наше велике нещастя, ми дякуємо від щирого серця...

Річ ясна, що в цей історичний день ми мусимо згадати також наших обездолених братів, які мучаться там у страшній, нелюдській неволі. З цієї трибуни ми шлемо їм через радянський кордон наш низенький поклін. Ми схиляємо з невисловним сумом і жалем наші голови перед трагічним маєстатом їхньої жахливої неволі. Через грати совітської «тюрми народів» хотілося б нам

гукнути їм привіт та сказати, що ми знаємо про пекло їхнього життя, про безприкладний героїзм широких мас, які ставлять стихійний опір північному наїздникові та лютому ворогу нашого народу. Хотілося б сказати, що ми всією нашою душею та істотою боліємо недолею наших рідних братів за радянським кордоном, що ми доложимо всіх зусиль, щоби цілий світ довідався про їхнє страшне нещастя. Одночасно хотілося б перекинути туди за ґрати совітської тюрми нашу непохитну віру в непереможність українського народу. Український нарід живе й не загине! Український нарід непереможний на своїх землях! Цим крівавим шляхом, через цю Голготу, прямує він до своєї волі. Ще на руїнах большевицького деспотизму та крівавої неволі воскресне наш нарід до вільного та незалежного життя! Воскресне самостійна Україна! [73]

ЦДАВО України, ф. 4008, оп. 1, спр. 1, арк. 20-20 зв. Копія.

№ 36
Текст резолюції, ухваленої на протестаційному віче в Празі

29 жовтня 1933 р.

Резолюція
Ухвалена на протестаційному вічу дня 29 жовтня 1933
в Празі

Історія не знає прикладу, щоби цілий нарід масово нищився так, як це тепер діється на Великій Україні й Кубані, де совітський режим голодом виморює українське населення. Так карає большевицька диктатура Україну за її національні визвольні змагання, за її стихійне прямування до волі та самостійности, за її традиційний демократизм і непримириму ворожнечу до московсько-окупанського режиму.

Виснажена в цій непосильній боротьбі Україна й Кубань загибають від голоду. Міліони українського населення вже вимерло, міліони загрожені небезпекою голодової смерти в майбутньому році. В цю найтрагічнішу хвилину нашої історії, коли наша Бать-

[73] Підкреслено в документі

ківщина в кайданах найтяжчої неволі мусить мовчати, не сміємо мовчати ми, що живемо на волі, що можемо вільно говорити.

Перед цілим культурним світом ми підносимо рішучий протест проти нелюдського знущання над нашим народом під Совітами. В ім'я великих засад міжнародного братерства, людяности, справедливости – ми апелюємо до цілого світу, непохитно вірючи в те, що культурні народи не сміють байдужо дивитися, як ворожа влада нищить наш нарід на його рідній землі, як і в те, що моральним обов'язком є виступити на захист голодуючої України, на оборону елементарного права нашого народу – на фізичне існування.

Через кордон шлемо ми наш щирий привіт нещасним братам, що гинуть там на Радянщині, в большевицькім ярмі. Схиляємо голови перед гекатомбами жертв большевицького терору. Ми певно й непохитно віримо, що жадна сила й насильство не переможе нашого народу на його рідній землі. Віримо, що крівавими шляхами цієї страшної неволі України прямує до свого визволення! Український нарід живе й не загине! Ще не вмерла Україна й не вмре! На руїнах большевицького деспотизму вона воскресне до самостійного життя!

ЦДАВО України, ф. 4008, оп. 1, спр. 1, арк. 19. Копія.

№ 37

Звернення до Президента США Ф. Рузвельта Громадського комітету рятунку України в Чехословаччині з проханням розглянути питання щодо організації контрольної комісії для перевірки становища в Радянській Україні.

Не раніше 29 жовтня 1933 р. [74]

Вашинґтон
Панові Президенту Сполучених Штатів

[74] Дату встановлено за суміжними документами.

Пане Президенте!

Громадський Комітет Рятунку України в Чехословаччині підтримує домагання американських українців і прохає Вас поставлення вимоги совітській владі про допущення контрольної комісії на територію Радянської України, від голоду вимираючої, (яку цього року навістив страшний голод, що без сумніву повернеться в 1934 році), для перевірки фактичного стану речей.

Голова О. І. Бочковський

ЦДАВО України, ф. 4008, оп. 1, спр. 1, арк. 19. Копія.

№ 38
Звернення до Президента США Ф. Рузвельта Громадського комітету рятунку України в Чехословаччині про допомогу українському народу

30 жовтня 1933 р.

Прага, 30. X. 1933
До
Пана Президента
Північно-Американських Сполучених Штатів
Вашинґтон

Пане Президенте!

Український нарід на Радянщині вимирає від голоду. Цей голод не є випадковим явищем або стихійним чи природним нещастям. Навпаки, він був спричинений системою большевицької диктатури та протиукраїнської політики совітської влади. Насильне переведення масової колективізації сільського господарства України остаточно зруйнувало українське хліборобське населення й викликало цьогорічний жахливий голод. Факт цього страшного лиха, від якого загинули сотки тисяч людей, а правдоподібно, мільйони – точну статистику цих жертв, на жаль, неможливо встановити – стверджують не лише жахливі листи з Радянщини, але й звіти чужих кореспондентів, головно, американських та англійських, яким, не вважаючи на всі заборони та перешкоди з боку совітської влади, вдалося відвідати райони, що найбільше потерпіли від голоду.

Факт голоду на радянській Україні та Кубані не може вже заперечувати ані совітська влада, яка весною й літом цього року, коли голодова пошесть жахливо лютувала, категорично спростовувала всі звістки про це закордоном через свою урядові пресову службу «ТАСС».

Покликуючись на цьогорічний великий урожай на Україні, Совіти рішуче виключають поновлення цієї катастрофи. Натомісць знавці відносин на Радянщині доводять, що повторення цього лиха в 1934 році, особливо ж в кінці зими й на початку весни, — є неминуче. Констатує це в свойому відомому меморандумі з дня 19.VIII. 1933 др. Амменде, що перший виступив з проектом організації міжнародньої допомогової акції для голодуючого населення під Совітами. Факт загрозливої небезпеки голодної пошести, особливо на Україні, був стверджений також на спеціяльному засіданні Ради Союзу Народів дня 29. IX. ц. р., де ухвалено було передати цю справу на розгляд Міжнародного Червоного Хреста, як установи найбільш покликаної для переведення всесвітньої допомогової акції на захист майбутніх жертв голодової пошести. В Австрії з ініціятиви віденського Архиєпископа, кардинала др. Інніцера в жовтні цього року був заснований інтерконфесійний комітет допомоги совітському населенню, загибаючому від голоду.

Звичайно, українське населення по цей бік радянського кордону перше виявило ініціятиву в цім напрямі. Вже в липні у Львові повстав Громадський Комітет Рятунку України[75], що заалярмував українську та світову опінію, маючи на меті плянову акцію в захист братів, що гинуть від голоду на Радянщині. Такі комітети повстали відтак скрізь, де є лише українське населення, автохтонне або на еміґрації. Відгукнулися на це лихо також заокеанські українці в Канаді та Сполучених Штатах. Ці останні, американські громадяни, у свойому заклику з дня 12. IX. 1933 в кінці кажуть:

«А що тепер є актуальною справою визнання СССР Америкою, звертаємося, як горожане цієї землі до уряду в Вашинґтоні з проханням, щоби він, заки вирішить справу визнання Совітів,

---

[75] Підкреслено в документі.

вислав до СССР американську комісію, яка б перевірила політику Москви супроти тих держав, що входять у склад СССР. Зокрема, домагатимося провірення з боку Америки політики Москви супроти України, найбільшої складової частини СССР, отої від природи найбагатшої в Европі країни, на якої землях, як подають большевицькі звідомлення, нема по суті не масових бунтів, а де панує такий голод, що доходить уже до людоїдства».

Празький «Комітет Рятунку України», довкола якого згуртовані представники 36 українських громадських організацій в Чехословаччині, від імені найчисленнішої української еміґрації в Европі прилучає свій голос до цієї заяви наших американських земляків і підтримує їхні попереднє наведені домагання до Уряду Північно-Американських Сполучених Штатів.

Пане Президенте! Ми певні, що країна традиційної демократії, батьківщина Вашинґтона та Лінкольна, держава, що дала світу Декларацію Незалежності 4.VII. 1776 р., що свою самостійність здобула шляхом революції проти ворожої окупаційної влади, що так шляхотно прийшла з допомогою совітському населенню під час страшного голоду в 1921-22 роках, чого радянська Україна ніколи не забуде, що велика американська нація відгукнеться також тепер на цей заклик українського народу, який вже майже 15 років героїчно поборює большевицьку диктатуру та який масовим плебісцитом смерти манефестує свою волю до самостійного життя.

Громадський Комітет Рятунку України в ЧСР

О. І. Бочковський
Голова

І. Паливода
Генеральний Секретар

ЦДАВО України, ф. 4008, оп. 1, спр. 1, арк. 15-15 зв. Засвідчена копія.

№ 39

Повідомлення з «Бюлетеня Товариства бувших вояків армії УНР у Франції[76]» про участь у зібранні Української громади в Парижі в справі голоду в Україні

1 листопада 1933 р.

Військове Товариства в справі голоду на Україні

Управа Т[оварист]ва, як і члени Паризької групи Товариства, прийняли участь у врочистому зібранню, що його влаштувала Українська Громада в Парижі в помешканню Української Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі – в день 29 жовтня – в день національної жалоби. Після промов виголошених прем'єр-міністром В. Прокоповичем[77], М. Шумицьким, проф. Шульгиним[78] та І. Косенком, було прийнято одноголосно резолюцію протесту проти большевицького панування на Україні та заклик про єднання українських зусиль щодо допомогової акції голодному населенню України.

ЦДАВО України, ф. 3528, оп. 1, спр. 9, арк. 5.

---

[76] Товариство бувших вояків армії УНР у Франції – комбатанська організація, заснована в 1927 в Парижі для плекання традицій збройної боротьби за укр. державність. 1928–1929 – вид. ж. «Військова Справа», згодом «Бюлетень». [6]

[77] Прокопович В'ячеслав (10.6.1881–07.06.1942) – відомий укр. гром.-політ. і держ. діяч, історик і публіцист. З 1905 належав до Української демократ.-радикал. партії, з 1907 – член позапартійного об'єднання – Товариства укр. поступовців. Січень-квітень 1918 – міністр освіти УНР в уряді В. Голубовича, з 1921 – в уряді А. Лівицького. 1924 – переїхав до Парижа, де співпрацював з С. Петлюрою.

[78] Шульгин (Шульгін) Олександр Якович (30.07.1889–04.03.1960) – громад. і політ. діяч, історик, публіцист. Дійсний член Наук. товариства ім. Т. Шевченка. Чл. Укр. радикально-демократичної партії, з квітня 1917 – Союзу укр. автономістів-федералістів, з вересня 1917 – входив до УПСФ. У січні – лютому 1918 – входив до складу укр. делегації на переговорах з представниками Країн Четверного союзу в Бресті. У період Гетьманату – чл. Міністерства закордонних справ. 1920 – голова делегації УНР на 1-й Асамблеї Ліги Націй у Женеві. 1923–1927 – проф. Українського Вільного університету і Укр. Високого пед. інституту в Празі, засновник і голова Українського академічного товариства в Парижі (1946–1960).

№ 40

Повідомлення Української пресової служби в Берліні з оглядом статті з радянської преси

9 листопада 1933 р.

На Україні нема голоду, але буряки мимо того крадуть

(УП) «Ізвєстія» з 4. 11. доносять, що копання буряків на Україні не йде таким темпом якби того хотіла Москва. По площі викопано буряків на 81%, а по скількості лише на 52%. Викопані буряки гниють на полі. Залишилося ще викопати коло 10 міліонів сотнарів буряків. «Ізвєстія» встановили також факт, що населення залишає дуже багато буряків в землі, а дальше при перевозці їх до зсипних пунктів багато викидає з возів в придорожні рови, щоб відтак ніччю зібрати їх та заховати. Кажуть, що ніччю селяне на Україні багато пильніще працюють, як днями. Щоб цьому запобігти, зорганізовано з уряду спеціяльну сторожу буряків і за кожним возом виправляють спеціяльного сторожа, щоб вважав, щоб населення не скидувало буряки в ров і ніччю їх не визбирувало. Коли нема голоду, то навіщо тоді населення буряки краде? На це не дають відповіді «Ізвєстія».

ЦДАВО України, ф. 3575, оп. 1, спр. 9, арк. 57.

№ 41

Повідомлення Української пресової служби в Берліні про інформацію щодо голоду в Україні

11 листопада 1933 р.

Про положення в Совітах

(УП) Вістки про катастрофальне положення в Совітах та про голод на Україні знайшли подвійний відгомін в цілому світі. Вістки про голод, поперті автентичними листами від голодуючих старались большевики дементувати ріжними статистичними даними, на підставі яких малося виказати, що в Совітах все йде до кращого. А де ті статистичні дані не переконували – брались большевики за інші способи пропаґанди. Вони зручно представляли критичне господарське положення в Совітах, як наслідки брехливої пропаґанди большевицьких ворогів, цебто

зводили все до чисто політичної справи. Рівночасно потішали вони цілу світову опінію, що тепер в Совітах голоду не буде, бо жнива надзвичайно добре вдались і населення буде мати що їсти. Лише забували при цьому подати які-небудь загальні цифри про жнива, а давали лише місцеві з поодиноких господарств, які відтак комуністична преса всього світа використовувала в свій спосіб і узагальнювала.

Якжеж фактично справа стоїть, потверджує нам кореспондент варшавської газети «Кур'єр Варшавські» з 23.10.33. Ці зауваги заслуговують тим більше на увагу, що даний кореспондент знає мову й обставини життя на Україні, а дальше його ніяк не можна підозрівати в українофільстві. «Кур'єр» пише:

«Цьогорічні жнива в Совітах випали знаменито. По вісткам совітської преси вислід жнив є цього року вищий на 50% за минулорічний. Такий стан річей викликав відповідний настрій, який дався відчути також і в західноевропейській пресі. Цей настрій відсунув всі вістки про голод на Україні і в Козацьких землях на другий плян. Одначе, вже нині на порозі нової зими можна сміливо сказати, що той московський урядовий оптимізм був занадто передчасний. Показується, що голодова катастрофа на Україні зимою і літом цього року буде в будучому ще багато гірша, а причиною цього є ніщо інше, як лише колєктивізація сільського господарства. Розміри цієї катастрофи перевищать може й предсказування найбільших ворогів совітського режиму. Розпад сільського господарства на Україні та на Кавказі такий сильний, що навіть найкращі жнива не зможуть його вирівняти та закрити. Для того було б краще, коли б було осуджувати загальне положення трошки обережніше. Зі всіх звідомлень, що надходять до Москви з України, висловлюються побоювання страшної голодової катастрофи. Цифрові дані, що надходять з Харкова вказують на те, що Україна під цей час переживає страшну господарську депресію, яка знищить зовсім цей колись такий урожайний і богатий край. Вистачить лише згадати, що на 1 жовтня на Україні оброблено – 5 міліонів гектарів землі, цебто половину з того, що передбачувалось по пляну. Про збільшення засівної площі шкода й говорити. Беручи одначе на увагу й те, що совітську статистику треба розглядати дуже обережно, то можна сказати, що й ця цифра в 5 міліонів є занадто висока.

А найкращим доказом на те, як треба рахуватись з даними совітської статистики є Совітська Білорусь.

Власти, які мали стягнути з Совітської Білорусі натуральний податок встановили, що той податок виміряно на підставі фальшивих даних статистики. Місцеві власти подали зависоку цифру засівної площі, бо хотіли в той спосіб оправдати перед центральними властями велику консумцію хліба та заробити собі декілька похвал. Таке саме діється на Совітській Україні. Там також подано було значно вищі цифри про засівну площу, як це було в дійсності. Коли б навіть було правдою, що на Україні засіяно цієї осені – 5 міліонів гектарів, то це рівно ж не вистачає для виживлення країни в 1934 році і тому Україна в 1934 році опиниться ще перед страшнішою голодовою катастрофою, як передше.

Причини такого катастрофального господарського стану є занадто звісні. Вони лежать в колєктивізації сільського господарства. Перед цим експеріментом остерігали Сталіна не лише буржуазні економи, але також і права опозиція компартії. Якраз через колєктивізацію не можна було перевести в 1932 році засіви і тому в 1933 році – повстав голод. Колєктивізація пхнула країну в безодню біди і зруйнувала її господарство в самих основах.

Яке значіння має для сільського господарства приватна ініціятива, виказує примір Білорусі, яка не є так сильно сколєктивізована як Україна. Цьогорічний осінній засів переведено на Білорусі на 88,1%. Найгірше виконано цей план в колєктивах, а найкраще в приватних господарствах, які виконали – 99% всього засівного плану. Порівняння цих даних з Україною, де не засіяно навіть половини цієї площі, яку малось засіяти по плану, дає нам наглядний доказ шкідливості колєктивізації. А наслідки цього покажуться в повній наготі в 1934 році. І здається, що цю голодову катастрофу не зможуть большевики опанувати».

Стільки пише польський кореспондент. Тут знаходимо також пояснення чому Совіти так скоро вхопили руку Америки, коли та її лише простягнула. Московський уряд напевно зрезиґнує з комуністичної пропаґанди в Америці, щоб звідтіля дістати лише золото і збіжжя.

ЦДАВО України, ф. 3575, оп. 1, спр. 9, арк. 60-61.

№ 42

Повідомлення Української пресової служби в Берліні про статтю з німецької преси щодо експорту Радянським Союзом збіжжя за кордон

12 листопада 1933 р.

На Україні голод, а Москва експортує збіжжя

(УП) «Берлінер Бирзенцайтунг» з 11.11.1933 подає слідуючу вістку: «Мимо загострення голодової кризи в Совітах, що почалась ще в грудні місяці 1932 року, совітське правительство виекспортувало й цього року значну скількість збіжжя на чужину. В порівнянні з попереднім роком той експорт значно зменшивсь. В перших дев'ятьох місяцях 1933 року вивезено з Совітів – 771242 тон збіжжя на суму 21, 85 міл. рублів. В тому самому часі минулого року вивезено було – 1101908 тон збіжжя на суму 35,26 міл. рублів. В процентах – це означає зменшення експорту щодо кількості на 30%, а щодо вартості в рублях на 37%. При цьому належить завважити, що через форсовану державою хлібозаготовку в місяці серпні цього року вивезено за кордон далеко більшу скількість збіжжя, як в тому ж місяці минулого року. В цифрах експортовано в серпні цього року – 111507 тонн збіжжя, а в минулому році в тому ж місяці лише – 38009 тонн. В вересні цього року вивезено –304337 тонн, що відповідає такій цифрі й минулого року (310609). По родам збіжжя вивіз представляється за місяці січень–вересень 1933 так (в скобках подані цифри минулого року за той сам час): пшениця – 267236 (255594), жито – 112697 (320999), ячмінь – 204621 (239658), овес – 23968 (17229), кукурудза – 117432 (212867), горох – 4792 (28047), сочевиця – 30962 (21511). Як видно, то пшениця і овес підвищились, а всі інші – зменшились».

Зі свого боку до цієї вістки замітимо, що вона хіба недвозначно підкреслює правдивість твердження, що Москва планово виголоджує Україну.

Дальше варто відмітити, як це подає «Фінаншил Нюз», що в договорі про експорт пшениці Москві призначено вивезти – 37 міліонів бушлів. Москва домагалась вищої цифри, але на це не погодилась Америка і поставила цю цифру, як одну з передумов, щоб визнати Совіти. Тут ригорозна постава Америки помогла

голодуючому населенню, а то Москва готова була все вивезти за кордон.

Зате Москва замовила в Італії в італійській компанії «Соцієта Ідоволянті» 5 літаків типу, як ті, що перелетіли з Бальбо океан, цебто «Савоя 55».

ЦДАВО України, ф. 3575, оп. 1, спр. 9, арк. 62.

1934 р.

№ 43

З протоколу Третьої конференції (пленуму) Головної еміграційної ради у Празі[79] про проведення акцій на користь голодуючого населення в Україні

14–15 лютого 1934 р.

ПРОТОКОЛ

Третьої Конференції /Пленум/ Головної Еміґраційної Ради 14–15 лютого 1934 р. у Празі

[...] Голодова акція:

Як тільки президія відчула перші признаки голоду на Україні – вона ще 20.VII м. р. вислала конфіденційні листи до Ліги Націй і Червоного Хреста, далі випустила коротку обіжну відозву французькою мовою до всіх гуманітарних установ світу, потім у вересні президія, в особі свого голови, виступила в Женеві разом з иншими українськими представниками. Перипетії цілої цієї справи широко розголошено і відомі з преси. Вважаючи голодову справу дуже важливою, президія присвятила їй спеціяльну увагу і старалася відносно неї бути в повному контакті з иншими українськими організаціями. На цьому місці мусить

---

[79] Головна еміграційна рада у Празі – представницький федеративний орган різних установ, організацій і політичних партій української еміграції в Європі й Азії в 1930-х рр. Була створена в 1929 р. на І-й емігрантській конференції у Празі (Чехословаччина). Постійна президія перебувала в Парижі (Франція). Перший голова – О. Лотоцький, згодом – О. Шульгін., генеральний секретар – І. Косенко. Перебувала під впливом уряду УНР на еміграції.

вона скласти якнайгарячішу подяку митрополитові Шептицькому і Рятунковому Комітетові у Львові, що в значній мірі допомогли Г[оловній] Е[міграційній] Раді і цілій еміґрації виконати їхній обов'язок відносно голодної Великої України. Президія Г[оловної] Е[міграційної] Ради, крім своєї акції, викликала ще акцію і своїх організацій. З її ініціятиви повстали комітети в Бельгії, Варшаві, Болгарії і у Франції. Президія перевела серед своїх організацій – «День 29 жовтня», вислала телеграму Рузвельту для піддержання акції американських українських організацій і вислала делеґата на конференцію у Відні 16–17 грудня, почала збирати адреси голодних на Україні, вислала подяку міністрові Мовінкелеві, зініціювала у Парижі ярмарок на користь голодних. Голодова акція еміґрації, безсумнівно, мусить бути продовжена і поширена. [...]

I. В справі становища на Україні та голоду:

«Третя конференція Головної Еміґраційної Ради в імені цілої організованої політичної еміґрації України – рішуче протестує проти злочинної політики, яка довела до голодової катастрофи на Україні – до вимірання міліонів її мешканців; протестує проти страшних репресій, спрямованих на всіх національносвідомих громадян України, які з самопосвятою мужнє продовжують свою боротьбу за визволення батьковщини, приймаючи на себе страшні кари ворога.

Заслухавши звіт президії Головної Еміґраційної Ради про її акцію в справі голоду та окремий доклад в цій справі і маючи на увазі, що страшна катастрофа на Україні в 1933 році загрожує своїм повторенням ще з більшою силою, третя конференція наказує своїй президії продовжувати попередню працю серед чужинців, очолюючи протестаційну та допомогову акцію цілої еміґрації, підтримуючи, зокрема, тісний контакт та порозуміння з Рятунковим Комітетом у Львові та Чернівцях, а також з міжнародніми допомоговими комітетами у Відні та Парижі.

Одночасно конференція ухвалює вислати привітання та подяку славному оборонцеві української недолі п. Мовінкелеві, голові комітету у Відні кардиналу Інніцерові та голові комітету в Парижі генералові Анрісові». [...]

ЦДАВО України, ф. 3534, оп. 1, спр. 3, арк. 41, 42, 43, 57. Копія.

№ 44

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про публікації американського журналіста Г. Вільямса в закордонній пресі про голод в Україні

21 лютого 1934 р.

Голод на Україні. Спостереження американського журналіста

Американський журналіст і письменник мр. Ґвайтінґ Уіл'ямс повернув недавно з України і описав свої враження в американських та англійських журналах. Уіл'ямс добре знаний не тільки в письменничих кругах Америки, але й наукових.

Щоб докладно запізнатися з положенням та настроями робітництва, працював він ряд літ як звичайний робітник, під прибраним іменем, в копальнях вугілля в Америці, Англії, Франції, Німеччині та врешті на Донеччині, на Україні. Свої спостереження видавав він осібними книжками або в журналах.

В лондонському тижневикові «Ансерс» («Відповіді»), датованому на день 24 ц. м. подає мр. Уіл'ямс свої враження з України. Найбільше уваги присвячує він голодови. Подаємо уривки з його статті:

«Голод! Десь в далекій місії в Китаю, зневірений та перемучений безвпинною та безнадійною боротьбою зі смертю, лікар шепнув те слово – його шепіт виріс у могутній крик, який облетів весь світ. І відразу з поспіхом пливуть через океани пароплави з допомогою, везуть збіжже та риж для кулів, в яких недописав урожай».

«Голод! Це визов натури супроти чоловіка – а чоловік з двайдцятого століття приймає той визов гордим запевненням «Вони не сміють гинути!»...

«МІЛІОНИ ВИГИНУЛИ Й ДАЛІ ГИНУТЬ».

«А помимо того всього, протягом останніх дванайцять місяців в одній з европейських держав вигинуло міліони людей з голоду. Вони і сьогодня все ще мруть, як мухи. Вмирають в краю, який передше був одним з найбогатших зі всіх рільничих країв, мруть помимо «найкращого врожаю від п'ятдесяти літ», як офіціяльно пишеться».

«Вам може здається, що це неймовірні, фантастичні видумки? Так само й мені здавалося, коли я почув перші, неясні вістки про катастрофу.

– Тільки найсильніші побачать сонічко на друге літо, – сказала мені принагідно служанка в одному з радянських готелів, коли я був в дорозі, що провела мене вширш і впоперек через Радянську Україну. Я висміяв її.

Їдучи зелізницею до Харкова – столиці цеї великої рільничої провінції – розговорився я по-німецьки з одним механіком, який їхав в тому ж вагоні, що й я.

– Чи ви знаєте, – сказав він, – тут мре міліони людей з голоду? – Сказав це так обоятно, начеб про те всі знали, начеб говорив, «знаєте, ми мали прекрасну погоду цього літа?»

– Це не може бути, – сказав я. – Сама думка безглузда! Наколи б щось подібного діялося, то цілий світ гудів би про те, організував би допомогу.

Мій товариш подорожі тільки здвинув раменами.

– Запитаймо кондуктора, – сказав я врешті. Він саме переходив через ваґон.

– Моя власна доня померла з голоду, всього три місяці тому, сьогодня, –відповів він, коли ми його запитали про голод.

І все ще я не годен був повірити, щоб це було щось більше чим кілька випадків голодової смерти десь, в глухих селах. Але коли я перейшов через край, особливо Донеччину, побачив я, що механік говорив правду.

Всюди, куди не поступився, всюди мущини й жінки думали тільки про одну річ, про – хліб. Чи добудуть вони його досить, щоб перебути зиму? Вони мали причину, щоб ставити таке питання, бо вони були свідками, як богато їхніх приятелів, сусідів, рідних гинули з голоду.

– Тепер страшніше, чим було під час голоду «двайцять першого року, – говорили мені всюди. А я знав добре, що голод в Росії в році 1921 забрав біля п'ять міліонів жертв.

Але я не кажу тільки те, що я чув. Коли я зійшов з битої дороги, якою возять туристів, то сам, на власні очі, побачив жертви голоду. Жінки й мущини, які дослівно гинули на вулиці з голоду.

Чи бачили ви коли людину в останній стадії голоду? Коли раз бачили – то ніколи не забудете об'явів голоду. Набряклі лиця й

сустави, наслідок того, що тіло перестає нормально працювати, перестає жити. Це остання печать, яку витискує голод на тілі, що довго боролося з недостатком їжі».

Автор описує далі його враження з Харкова, де «дикі діти» знов починають становити поважний проблєм для держави.

«Мерці на вулицях! Мені важко було цьому повірити. Врешті запитав я про це одну молоду жінку, яка подавала мені інформації про другі справи.

– Вони роблять ще останню спробу, щоб видістатися поза місто, в надії, що найдуть окрушину хліба, – пояснювала вона мені, – але знесилення перемагає їх, і падуть на землю, де стояли...

В кілька днів опісля побачив я сам старого чоловіка, що лежав при дорозі, яка вела до одного з індустріальних міст. Я вже маю настільки медичного знання, щоб відразу розпізнати, що він вмирав з голоду; і не було змоги, щоб я чи хто другий вже йому поміг.

Але найстрашніше враження, яке я виніс з Росії – зробили діти. Пригадую собі одного хлопчину, якого я бачив в Харкові. Напівнагий, впав він на середині дороги, простягнув свої тонкі, наче бадилля, ноги, не зважаючи вже на небезпеку, що грозила йому від проїзних коліс.

Другий хлопчина, – йому могло бути вісім або десять років, – сидів серед сміття та вигребував пусті шкарлупини з яєць, переглядав їх з такою увагою, що серце краялося дивитися. Він мав надію, що все ще найде окрушину поживи...

Цілі ватаги таких диких дітей снується по всіх містах. Живуть і вмирають, як дикі звірята.

– Звідкіля вони беруться? – я розпитував про те, і мені сказали, що минулої зими, коли не ставало поживи, богато селян покидало свої села і з родинами сунули до міст, в надії, що там найдуть спромогу праці та ... поживу.

Та не було там для них ні праці, ні поживи, а нові розпорядки ще вимагали, щоб кожна доросла особа виказалася відповідними паперами, які дозволяли б їй перебувати в місті. Хто таких паперів не мав – того виганяли назад до голодних сіл.

Вони знали, що повертають на певну голодову смерть. Тому оставляли своїх дітей в місті. На селах, казали вони, діти напевно вигинуть, а в місті, хоч надія мала, все-таки є можність ще якось вдержатися.

Приблизно до 18 000 дітей оставлено так, на долю судьби, в самому Харкові. Це був одинокий спосіб, яким батьки вміли їм помогти».

Автор описує далі, як тих дітей виловлюють по вулицях. Він дивувався, чому ті діти стараються втекти від поліції, яка їх ловить. Доперва, коли йому сказали, що тих дітей не ловлять на те, щоб нагодувати й посадити в доми для безпритульних, але пакують у вагони і вивозять далеко за місто та викидають на певну смерть, – зрозумів їх.

В розділі «ТЕ, ЧОГО ТУРИСТИ НЕ БАЧАТЬ» наводить він опис, який подає оден британський експерт про вимирання населення на Кавказі.

«ДОПРОВАДЖЕНІ ДО ЛЮДОЇДСТВА».

«Те, що описує британський спец на Кавказі – те бачив я на Україні, куди тільки поступився. Мої спостереження потверджувалися також тисячами розмов, які я провадив...

В одному з часописів перечитував я звідомлення з розправи проти одного чоловіка. Йому закидували, що забивав людей і продавав їх м'ясо на вільному ринкови. Я розпитував і довідався, що на Україні канібалізм став тепер щоденним явищем...».

«ЛІКАРІ НЕ СМІЮТЬ ПРО ТЕ ГОВОРИТИ».

«Скільки жертв – скільки міліонів жертв – забрав голод в цілій Росії? Не беруся того відповідати. До цього немає статистики. Офіціяльно, в країні Рад ніхто не вмирає з голоду. Лікарі – це державні урядовці, вони не сміють подавати, що смерть наступила від голоду. «Слабе серце» або «виснаження» – це найбільш приняті формули...».

«Теперішній голод, – пише далі автор, – далеко більший чим в році 1921, коли то в Радянщині вигинуло п'ять міліонів людей. А треба пам'ятати, що тоді було зорганізовано чужу поміч для голодуючих, а тепер жодної помочі немає».

«Характеристичне й те, що навіть в москалів, де голоду немає, найважнішою темою розмов – це про їжу, а коли сперечаються про голод, то хиба над тим: чи вигинуло п'ятнайцять, чи тільки десять міліонів людей!»

Про те, як туристи оглядають край, пише він так:

«Мені дали перечитати листа, якого писала одна жінка з Ялти до своїх знайомих в Києві: «Минулого вівторка ми ледве пізнали Ялту, – писала вона, – як ви знаєте, в нас страшно велике число голодуючих. До моєї хати заходить денно біля трийцятки з них, а я стараюся дати хоч по окрушині їм всім, бо боюся, щоб котрий з них не впав мені перед порогом на моїх власних очах. А в минулий вівторок – всі вони зникли. Наша поліція появилася в білих нових мундирах. Ми не знали, що це все має означати, аж десь біля одинайцятої години побачили ми сотні чужинців, які приїхали, щоб нас відвідати...».

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 72-74.

№ 45

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статтю американського журналіста Г. Вільямса щодо голоду в Україні

8 березня 1934 р.

Американський журналіст про голод на Україні

В лондонському тижневикові «Ансерс» («Відповідді») з дня 3 березня появилася друга з черги стаття американського журналіста Гвайтінґа Вілямса. Подаємо уривки з неї:

«ЗБІЖЖЕ ГНИЄ НА ПОЛЯХ. Не зібрано з поля збіжжа? Це прямо не хочеться вірити! І то в краю – де міліони людей гинуть з голоду, бо немає хліба. Але я це бачив на власні очі, на плодючих степах Совітської України. Цілі лани незібраного збіжжа чорніло й гнило там, де дозріло і де його зжато.

Траплялися околиці, якими було можна їхати цілий день все помежи поля з почорнілим збіжжам. Тільки рідко попадали, наче малі островки, шматки поля, де збіжже зібрано.

«Це тому, що богато селян вигинуло з голоду або їх виселено минулої весни», – пояснювали мені часто, коли я розпитував про це невияснене марнування збіжжа».

Автор оповідає далі, як совітська влада висилала на села недосвідчених міських робітників і урядовців, щоб працювали на полі. Незвиклі до важкої фізичної праці, зголодовані та зле

кормлені – вони мерли десятками. Все зібране збіжжа, до останньої пригорщі, мусілося звозити до державних складів збіжжа, не раз віддалених кількадесять миль від місця збору. Кромі того – бракувало коней, бо люде їх поїли. Спровадили з міста мотори, показалося, що велика частина з них не відповідала завданню і збіжже оставало[ся] на полі та гнило.

Можливо, що урожай був все-таки добрий і помимо змарнованого на полях збіжжа, може все-таки більше звезено зерна до шпихлірів чим попереднього року. Але навіть ті, що висказували таку можливість, сумнівалися, чи це означатиме дійсне поправлення цьогорічного запотребовання в хліб.

До цього є причина, яка нагадує злий жарт. Друга п'ятилітка мала б перемінити Росію – в молоком і медом текучу країну. Але до цього треба нової машинерії та фабричних виробів, а їх треба купити з закордону. Щоб купити машин, хоч би й на кредит, треба вдержати експорт з краю...».

«Тому, – каже автор, – не можна надіятися, щоб держава занялася голодуючим населенням». «Машини важніші, чим люде», – сказали йому, коли запитав, чому не рятується голодуючих».

Стаття закінчується словами:

«КОЛЄКТИВНІ ГОСПОДАРСТВА – ЦЕ ПОВНА НЕВДАЧА. Кулаки не були зовсім багатіями, вони були тільки найкращими господарями по селах і, зрозуміло, найбільш працьовитими. Коли їм відібрано землю чи вигнано на заслання, висота рільництва, яка й так ніколи не була знаменитою, впала до решти. Колєктивні господарства не могли нічого вдіяти, щоб знов піднести його уровень».

«В моїх статтях сказав я, що бачив і чув на Радянщині. Подав я вам ті пояснення, які подавали й мені. Чого я не годен пояснити, це те, – мені здається, що й весь цивілізований світ цього не зможе пояснити, – чому не робиться жодних заходів, щоб врятувати від голодової смерти міліонів людей? Чому радянська влада не допускає, щоб світ знав про ту страшну нужду населення? Я ж певен цього, що світ прийшов би з поміччю».

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 78.

№ 46
Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про заснування Українського допомогового комітету в Лондоні

10 березня 1934 р.

Український допомоговий комітет в Лондоні

На сходинах представників англійських гуманітарних організацій та других осіб, дня 29 вересня 1933 року, обговорено справу заснування в Лондоні Допомогового комітету для голодуючих на Україні. На сходинах були присутніми й гості з Буковини п. сенатор В. Залозецький і п. посол Ю. Сербинюк, члени управи допомогового комітету, який працює в Румунії.

Вкоротці, після цих інформаційних сходин, зійшовся в домівці товариства «Фонду Охорони Дітей» ініціятивний комітет, до якого увійшли представники гуманітарних організацій, що вели або ще далі ведуть допомогову акцію на терені Радянського Союза.

З ініціятивного комітету створено сталий допомоговий комітет, який розпочав свою акцію над збиранням грошей для пересилки для голодуючих на Україні і других землях Радянського Союза. Комітет має виключно філянтропійну ціль. Він сподівається, що співпрацюючи з другими подібними комітетами, вдасться йому зібрати настільки фондів, щоб при закупні средств поживи одержати відповідні полекші.

Комітет розіслав в Англії перший свій заклик до складання пожертв на голодуючих. Цей заклик підписали такі знані в Англії особи як Лорд Дікінсон, посол Ф. Лулин-Джовнс, посолка Елеанор Ратсбоун, суддя Сесиль Чепмен, полковник Сесиль Л'Естрейндж Малон, проф. Р. В. Сітон-Вотсон.

Почесним скарбником комітету вибрано паню Крісті (Mrs. Christie, 117, Haverstock Hill, London. N. W. 3.), яка під час голоду в р. 1921 вела рятункову акцію на Кавказі. Почесним секретарем комітету є полк[овник] С. Л'Естрейндж Малон. Адреса: Lt. Col. Cecil L'Estrange Malon, 6 Phene Street, Chelsea. S. W. 3.

Адреса банку, який приймає пожертви: Westminster Bank LTD., Lombard Street, London. E. C. 3.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 79.

№ 47
З листа Н. Я. Григориїва до Б. М. Залевського про голод та канібалізм в Україні

25 березня 1934 р.

25/III–1934, Прага

Дорогий Болеславе Миколаєвичу!

[...] Минулого тижня мені пощастило прочитати доповідь чехословацького посла з Москви з минулого року, в якій підтверджується загальна ненависть до уряду і голод: до 1 липня минулого року в самому Києві було зареґістровано 148 матерів, що поїли своїх дітей. Внутрішнє господарське становище СССР не поліпшується, а погіршується. Повна апатія комуністів, які втратили віру в свої власні плани й сили. Як буду мати час, то передрукую Вам витяги, зроблені мною з тієї доповіді. Головне, що вона цілком підтверджує те, що пише преса про становище в СССР.

ЦДАВО України, ф. 3562, оп. 1, спр. 85, арк. 130-131. Копія. Машинопис.

№ 48
Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про заперечення Радянським Союзом голоду в Україні

21 квітня 1934 р.

Москва старається заперечувати

Останніми часами появилися в англійській пресі докладні й подрібні вісті про голод на Україні та про невідрадні обставини, які там панують. Москва занепокоєна тими вістями, старається всему заперечувати. В одному з півофіціяльних радянських звідомлень, яке появилося в Лондоні дня 13 ц. м. кажеться, що «останніми часами поширюються поголоски (!) про голод на Україні. Ми поробили докладні та широкі доходження (?) і не вагаємося заявити, що ці поголоски не мають жадного підкладу. Їх розповсюднюють особи, які бажають викликати прихильну атмосферу для аґітації, що має на цілі – відірвання України від СССР». Проголосивши на першому місці цю шумну заяву,

пишеться далі, менше шумно, що «розуміється, богато можна ще поправити (на Україні). Зла організація, в деяких випадках – саботаж, в других випадках – брак досвіду, спричинюють деякі труднощі в тій чи другій околиці...».

Наколи б англійський загал не знав совітського способу інформовання закордону про положення в Совітах, може повірив би, що на Україні все «благоденствує», але цей час вже проминув і тепер перестали вірити, навіть і тим англійцям, яким «Інтурист» заплатив дорогу в Совіти.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 82.

№ 49

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про вбивство голодними селянами на Харківщині начальника ОДПУ

28 квітня 1934 р.

Забито одного з начальників ОГПУ на Україні

Англійська преса подає, що на Україні, недалеко Харкова забито одного з начальників ОГПУ України, Вайсберґа. Він виїхав особисто, щоб переводити ревізії за хлібом в одному з сіл, де, як донесено, селяни мали позаховувати більшу скількість зерна.

Селяне, доведені до крайності голодом і переслідуваннями, забили Вайсберґа. Негайно вислано з Харкова відділи ОГПУ, які окружили село і заарештували все його населення. Всі вони ждуть на присуд.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 83.

№ 50

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статті американського журналіста В. Г. Чемберлена щодо голоду в Україні

12 червня 1934 р.

Про голод на Україні

«Кріщіян Саєнс Монітор» (Christian science monitor, Boston. Mass. USA) містить ряд дуже цікавих статей про голод на совітській Україні. Автором цих статей є Віл'ям Генрі Чемберлін (William Henry Chamberlin), незвичайно талановитий американський журналіст, який протягом десяти літ був головним кореспондентом того часопису в СССР. В останньому часі перенесено його як кореспондента на Далекий Схід.

В другій статті (з заповіджених 18) з дня 28 травня пише він так про голод на Україні:

«Колгоспники перейшли цього року добру школу. Для декого ця школа була без милосердя», – такими словами описав минулого літа Всесоюзний староста Калінін положення на Україні та Північному Кавказі.

Коли злагіднено заборону для чужинецьких журналістів відвідування сільських околиць, тоді я сам мав нагоду переконатися, що означають в дійсності слова про «школу без милосердя».

Ніколи не забуду того, що я бачив в одному українському селі. Звалось воно Жуки, приблизно 18 миль на північ від Полтави. Голова місцевого колгоспу та державний аґроном чи експерт товаришили мені у відвідуванню селянських хат. Доки мої товариші вибирали самі ті хати, які ми мали відвідувати, то все приходилося стрічати в них місцевих комуністів або ударників, на стінах висіли портрети Леніна, Сталіна, Калініна, а на їх устах були більш або менш переконуючі запевнення їхнього вдоволення.

Несподівано вибрав я сам навгадь першу стрічну хату та увійшов до неї. Була це типічна українська селянська хата: крита соломою, з мащеною долівкою, з лавицею попід стіни, з великою печею та з ліжком, яке вже розпадалося і становило одинокий мебель в хаті. В куті сиділа на лавиці біля 15-літня залякана дівчина. Вона й відповідала мені механічним, пригнобленим голосом на мої запити.

Ціна за свободу.

– Де твоя мати?

– Померла з голоду минулої зими.

– Чи маєш братів, сестер?

– Було чотири, всі також померли.

– Коли?

– Минулої зими й весни.

– А батько де?

– Працює в полі.

– Чи він належить до колгоспу?

– Ні, він одноосібник.

Ось тут, перед вами селянин, на ім'я йому Савченко, якого пасивний спротив ставить чоло навіть калінінській «школі без милосердя». Він відмовився увійти в колгосп, навіть тоді, коли майже вся його родина вигинула.

Мої товариші, голова колгоспу і державний аґроном, не мали нічого до говорення. Гладкоязикі урядовці в Москві можуть запевняти цікавих туристів, що нігде немає голоду, були хиба труднощі з поживою десь сям чи там, а спричинили ті труднощі підступні кулаки. Доперва тут, на місці, в Жуках та в десятку других українських і північнокавказьких сіл, які я відвідував – були докази страшного, великого голоду такі подавляючі, що навіть закаменілі місцеві урядовці не могли нічого сказати, щоб його заперечити».

Чемберлін обчислює далі, на підставі урядових совітських джерел, що протягом року вигинуло з голоду і наслідків голоду від чотири до п'ять міліонів населення. Сама совітська влада признає, що в околицях, де була «недостача поживи», вигинуло біля 10% населення. «Далеко більший відсоток смертності мали напевно околиці подальше від зелізничих ліній», – каже Чемберлін.

«Совітська влада, разом з другими державами, які придержуються пакту Келлоґа, відкидає війну як засіб боротьби в державній політиці. Але в кровавій клясовій війні в ім'я соціялізму вона не знає жодних людяних обмежень; веде її в жорстокий спосіб проти великої частини власного селянства, вживаючи голод як засіб боротьби в нечуваний досі спосіб і в нечуваній величині...».

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 87.

№ 51

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про запит в Палаті лордів щодо справи голоду в Радянському Союзі

12 липня 1934 р.

В палаті лордів запитують про голод в Совітському Союзі

Лорд Чарнвуд зголосив в Палаті Лордів запит в справі голоду в Совітському Союзі. Запит прийде перед палату у вівторок, дня 17 ц. м. Лорд Чарнвуд звертає увагу:

«На інформації, які курсують в Англії і які походять з добре поінформованих джерел, іменно, що теперішня політика совітського уряду спричинила в останньому часі загально поширений голод між населенням тих земель, які продукують збіжже в Союзі. По всіх познаках, Совіти будуть продовжати свою політику й цього року при помочі спішно заведеного колєктивного систему хазяйнування, через накинення закону про державну власність всіх сільськогосподарських продуктів, через вивіз державою збіжжа закордон і забирання його на запотребовання армії, не зважаючи на потребу того збіжжа на прожиття тих, що його продукують. Лорд Чарнвуд звертається до уряду Його Королівської Милості з запитом, чи уряд має які інформації, які могли б заперечити цим твердженням».

Запит лорда Чарнвуда поставлений головно на підставі свіжих відомостей про велику загрозу нового голоду на совітській Україні.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 89.

№52

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про запит в Палаті лордів послів про голод в Радянському Союзі

12 липня 1934 р.

В англійській Палаті послів запитують про голод в Совітському Союзі

Останніми днями поставлено в англійській Палаті послів кілька запитів, які відносяться до положення в Совітському Союзі.

Дня 5 ц. м. запитав посол сер Валдрон Смитерс секретаря справ закордонніх, сера Джана Саймона, чи він має які нові інформації відносно економічного положення в Совітському Союзі і якої величини прибрав голод за останніх дванайцять місяців.

Сер Вільям Дейвісон запитував того самого дня міністра торгівлі, скільки тон продуктів поживи вивезено з Совітського Союзу протягом останнього року. З відповіді довідуємося, що протягом минулого року вивезено помимо того, що на Україні міліони населення гинули з голоду – 748.248 метричних тонн пшениці, 567.094 метричних тонн ячменю і 37.205 метр. тонн масла. Це офіціяльні числа, які були проголошені. Скільки вивезено поза тим, годі довідатися.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 89.

№ 53

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про обговорення в Палаті лордів становища в Радянському Союзі та голоду в Україні

3 серпня 1934 р.

Палата лордів обговорює справу голоду на Україні

Дня 25 липня ц. р. відбулася в палаті лордів довша дебата, присвячена положенню в Совітах і справі голоду на Україні.

В дебатах брали участь лорди Чарнвуд, Денбі, Понсонбі (з опозиції), Архиепископ з Кентербері (Примас Англії). Від уряду відповідав під-секретар справ закордонніх лорд Стенгоуп.

Дебату розпочав лорд Чарнвуд запитом до уряду (зголошеним з початком липня, як було подано у звідомленню з дня 12 м.м.), іменно, чи уряд має які інформації, що забезпечували б вістками про голод в Совітському Союзі.

Промова лорда Чарнвуда була виголошена надзвичайно річево і була піддержувана фактами. Він старався не наводити тих фактів, які мали деяку політичну тенденцію. В великій мірі спирався на відомостях, подаваних таки самою совітською пресою.

«Саме під цю хвилю, – говорив лорд Чарнвуд, – панує велика небезпека, що жнива в Совітах недопишуть... А неврожай, хоч би й малий, буде мати страшні наслідки, коли не буде переведена якась акція, але не така, яка знищила край минулого року. Навіть коли б не забрануло збіжжа, то досвід з минулого року віщує важкі вигляди для селян. Протягом 1933 року сама влада признала існування голоду, і то страшного голоду, хоч не конечно по всіх землях, але все-таки на широких полосах полудневої части Совітів».

Лорд Чарнвуд заявив далі, що від голоду померло в Совітах за рік 1933 не менш трьох міліонів людей. Це досить, щоб заінтересувати весь культурний світ. Завинила в цьому безоглядна політика совітського уряду.

Архиепископ з Кентербері (Примас Англії) підтвердив те, що говорив лорд Чарнвуд.

«Після докладного і довшого перестудіовання величезної маси доказового матеріялу, – казав Архиепископ, – після переслухання осіб, які були в Совітах, треба вносити, що положення там, особливо ж в полудневій частині Совітів – прямо страшне. Число вигинувших з голоду сягає скорше шести міліонів, чим трьох. Наприклад, в одному місті, яке начислювало 240 тисяч населення, 40 тисяч – померло з голоду. В деяких місцевостях люде держалися при життю тим, що з'їдали котів та псів. Кінське м'ясо уважалося люксусом».

Лорд Денбі говорив головно про положення на Україні. Він заявив, що в останньому часі мав змогу простудіювати богато матеріялів про страшні обставини, які панують на Україні. Він звернув увагу на жахливе положення, в якому находиться духовенство на Україні, особливо католицьке. Він бачив знимки з України, на яких дуже ясно видно положення цілого краю.

«Треба собі затямити, що все те було викликане кровожадною і підлою системою правління, яке панує в Совітах і яке має на меті примусити населення прийняти доктрину комунізму», – сказав лорд Денбі.

Він згадав також і резолюції, які недавно тому були внесені в американському Конґресі конґресменом Гемилтоном Фішом, про положення на совітській Україні та про число людей, які вигинули з голоду в роках 1932 і 1933.

В імені уряду відповідав лорд Стенгоуп, під-секретар справ закордонніх. Він заявив, що уряд Його Королівської Величності зазнайомлений з більшістю інформацій, які подали лорд Чарнвуд та Архиепископ з Кентербері, і уряд не має жодних фактів, які заперечували б цим відомостям, хиба офіціяльну совітську пропаґанду. Палата Лордів сама може вирішити, котре джерело інформації більш достовірне.

Дебата в Палаті Лордів має велике значіння, бо порушено на ній справи, яких дотепер не обговорювано – питання життя і смерти України.

Під час дебати в Палаті Лордів, дня 25 м. м., була присутня також пані Олена Кисілевська, запрохана одним з лордів. Пані Кисілевська перебувала під ту пору короткий час в Лондоні.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 92

№ 54
Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статтю в «Дейлі Експрес» щодо голоду в Україні

11 серпня 1934 р.

«Жахливе положення України»

«На Україні костиста рука голодової смерти сягає по нові жертви з-поміж селянства, того, що обробляє найбагатші поля, які тільки існують на світі. Селяне засівають поля, але жнива з них збирає совітська влада. В той час, коли большевики чваняться перед світом новими містами – селянство вимирає з голоду...». Так пише «Дейлі Експрес» (з дня 6 ц. м.) в своїй передовій статті.

Про страшний голод на Україні, про невисказані муки, які переходить селянство України, про міліони жертв – містить лондонський денник «Дейлі Експрес» ряд статей свойого кореспондента, який з нараженням життя об'їхав Україну, поробив десятки знимок та щасливо повернув до Англії.

«ЖАХЛИВЕ ПОЛОЖЕННЯ НА УКРАЇНІ» – це заголовок статті (6 ц. м.). «Москва загарбала жнива і оставила населення без поживи» – це підзаголовок статті. Подаємо уривки опису голоду на Україні:

«Голодова смерть мандрує Україною та значить мерцями, нуждою і страшними терпіннями вмираючих свій шлях, – пише автор. – Я це бачив ... і осьде, словами й образцями хочу розповісти, що я бачив».

Подають, що протягом останніх вісімнайцяти місяців вигинуло на Україні від голоду 6 міліонів селян, внаслідок того, що большевицький уряд забрав від них збіжже.

Минулої зими забрали червоноармійці на приказ Москви стільки збіжжа з урожаю, що селянам не остало поживи навіть на прокормлення себе самих і їхньої худоби через зиму.

Про свою подорож по Україні пише він так:

«Я постановив покинути офіціяльну прогульку та подивитися власними очима на все. Купив квиток до Білгороду і поїхав туди раннім ранком та зараз же вибрався до поблизького колгоспу. На половині дороги стрінув я троє селян з трьома кіньми. Тут дійсно було вже видно голодову смерть.

Оден з селян помер попереднього дня, оден з коней тільки що загинув, другий лежав, заслабий, щоб вдержатися на ногах. Другі селяни, які остали живими, розповідали мені, що ходили до колгоспу, щоб вижебрати трохи соломи для коней та води для себе, але їх відігнано, погрожуючи револьверами.

Вони оповідали далі, що минулого року були зібрали досить зерна, щоб вистало на власні потреби, але червоноармійці забрали більшу частину врожаю.

Двох селян мали діти, які померли з голоду ще в роках 1932 і 1933. Колгосп біля Білгороду – це табор для примусової праці, де наглядачами є червоноармійці. З набитими крісами стережуть вони посіву, стережуть, коли збіжже росте, стережуть жнив і зерна. Коли я обходив колгосп, побачив дві селянки, які визбирува-

ли зерна пшениці з найбрудніщих місць, які собі можна уявити. Тільки на подвір'ї дозволено їм шукати за зерном. На возі, на пів-наповненому сіном, побачив я мерця-селянина, який вже там мусив лежати від кількох днів. Робітники казали мені, що він помер з голоду. Помер з голоду на фармі, яка продукує річно сотні тисяч бушлів пшениці!

КОПАЮТЬ ГРОБИ ДЛЯ СВОЇХ БАТЬКІВ. Я постановив розглянутися по околиці та придивитися, як живуть люде. Зайшов до малої хати і застав в ній двоє малих голодних дітей. Старшеньке, дівчинка, сказала мені, що їх батьки померли з голоду. Діти вказали на могилку, яку вони самі висипали, і малий деревляний хрестик, який вони поставили в головах могилки. Діти живуть тим хлібом, яким сусіди з ними поділяться.

Мені було досить Білгороду...

В малому селі біля Харкова зайшов я до хати з земляною долівкою і лавкою – одиноким меблем в хаті. В кімнаті була дуже худенька дівчина, яких чотирнайцяти літ і її дволітній братчик. Хлопчина сувався по землі, його бідне тіло було так здеформоване браком поживи, що зовсім не нагадувало людської подоби. Мати їх померла з голоду, а хлопчина ніколи не знав ані молока, ані масла, а м'яса коштував тільки раз в свойому життю...».

Другі статті, з дня 7, 8 ц. м. подають ще страшніші описи і знимки з примираючої голодом України.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 93.

№ 55
Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статтю в «Морнінґ Пост» щодо голоду в Україні

24 серпня 1934 р.

<u>«Голод на приказ»</u>

Останніми часами англійська преса дуже обширно розписується про положення в Совітах, особливо на совітській Україні. Деякі з англійських денників виступили також дуже гостро проти того, щоб Англія голосувала за прийняття Совітів до Союзу Народів.

«Морнінґ Пост» з дня 16 ц. м. пише в своїй редакційній статті (під заголовком «ГОЛОД НА ПРИКАЗ»):

«Час до часу містили ми автентичні відомості про голод в полудневій частині Совітів, а кромі того, бачили ми ряд фотоґрафічних знимок, які викликували одночасно й співчуття і жах, яких годі описати. Фотографії, за які можемо поручити, що їх пороблено в останніх часах, себто цеї весни, дають наглядний образець цих страждань, які переходить нещасний народ. На полях лежать трупи вихудлих людей, тільки шкіра натягнена на кости. Ті, що остали в живих, з обличчам як в мерців, зі спухлими животами, зрезиґновано підждають смерти, щоб їх вибавила з мук. Положення не кращає, противно, чим далі, тим гіршає. Поїжено коні, пси й коти, а навіть щурі та миші. Всяке зілля й коріння, хоч продовжують життя ціною страшних терпінь шлунка, але врешті доводить до смерти...».

Далі автор статті згадує про дебату в Палаті Лордів (яка відбулася під кінець минулого місяця) і каже, що в давніших часах бували також випадки голоду, але тоді все уряд старався подати голодуючим негайну поміч. Трапляється й в Індії місцями голод, коли через два літа не допише монсун, але тоді індійський уряд негайно береться до поведення рятункової акції. Творяться допомогові осередки, негайно транспортується збіжжа до тих околиць, де не достає поживи і вкоротці небезпека проминає. «Але підчас цього голоду, який панує на Україні, то недостачу средств поживи, спричинену неврожаєм, уряд ще побільшує своєю політикою». Совітський уряд забирає все збіжжа і мало що оставляє на засів, про прожиток і не згадувати.

Одним словом на Україні – «голод на приказ». Автор статті запитує врешті, чи Рада Союза Народів попрохає представників Совітів, щоб докладно вияснили подані факти і щоб відповіли на обжалування, нім будуть приняті до Союза Народів? Чи може повірити їм на слово, як філянтропійній інституції з добрими замірами?

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 94.

№ 56

Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про видану Лондонським університетом «монографію» «Колєктивізація сільського господарства в Совітському Союзі»

24 серпня 1934 р.

«Колєктивізація сільського господарства в Совітському Союзі»

Лондонський Університет (Славянський і Східно-Европейський Відділ) видає щомісячно дуже інтересні та докладно випрацьовані «монографії», головно на східноевропейські теми. Остання монографія має заголовок «Колєктивізація сільського господарства в Совітському Союзі».

Автори статтей, хоч послуговуються майже виключно совітськими джерелами, подають дуже цікаві висновки. І так, на підставі тих інформацій довідуємося, що члени совітських колєктивних господарств мають тепер менші права, чим мали кріпаки за панщини. Оподаткування колєктивних господарств і їх членів таке високе, що коли його виповниться, населення голодує.

Зі статті про жнива довідуємся, що совітська влада, помимо найбільших зусиль, не в силі експортувати стільки збіжжа, скільки експортувала Росія перед війною. Експорт збіжжа з Совітів йде виключно коштом відбирання від населення найважнішого його средства поживи – хліба. Давніше населення мало, кромі хліба, подостатком м'яса й омасти, тепер того зовсім немає. Тому відібрання хліба спричинює негайно страшну катастрофу – голодову смерть.

Укрбюро Лондон

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 94.

1936 р.

№ 57
Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про видання книги Е. Амменде «Людське життя в Росії»

14 серпня 1936 р.

Нова книжка про траґедію українського населення під большевиками

Одною з найновіших книжок, що появилися на англійському ринкові про жахливі відносини в Совітах та про страшну траґедію, яку переходила Україна в роках 1932-34 – це книжка «Людське життя в Росії», якої автором є пок. др. Е.Амменде:

HUMAN LIFE IN RUSSIA, by Dr. Ewald Ammende, Introduction by The Rt. Hon. Lord: Dickinson, London (1936), George Allen & Unwin Ltd.

Передмову до цеї інтересної книжки написав лорд Дікінсон, один з членів управи Англьо-Українського Комітету в Лондоні.

«Людське життя в Росії» – це добре документований, аж жахом переймаючий, опис наслідків сталінської політики колєктивізації сільського господарства, яку силою накинено рільничому населенню Совітського Союза» («Вестерн Мейл» з дня 16 липня ц. р.).

Ціла книжка – це докладне й документовано представлене описання незлічимих насильств, яких допустилася большевицька влада головно над рільничим населенням, комуністичні експеріменти, що спричинили міліонові жертви в населенню краю. Книга «Людське життя в Росії» – це одно з найсильніщих оскаржень большевицького режіму, яке появилося на англійській мові, здемаскування (на підставі документів та зізнань очевидців) брехонь, якими большевики засипають світ про свій «рай».

Велика частина книжки присвячена українським справам. Автор живими красками малює боротьбу українського населення з большевиками і московською владою і ті великі жертви, які приходиться їм поносити. Текст переплітаний численними фотоґрафічними знимками, головно з України, які представляють страхіття голоду з років 1932–34 (книжка писана в р[оці] 1935),

вулиці Харкова з трупами погинувших з голоду селян, масові гроби поза містом, словом – вся траґедія большевицької диктатури на Україні.

Майже цілий III-й розділ («Боротьба національностей») присвячений українським справам. Обширно представлений конфлікт українського большевика Скрипника з Москвою і його траґічний кінець. Москва рішила врятувати большевизм коштом життя міліонів українського населення. «Цілковита зміна положення показалася доперва тоді, коли почали переводити колективізацію рільництва, яка відразу потягла за собою всі ті наслідки, що в'яжуться з нею. Зрозуміло, що ті наслідки особливо важко далися відчути в першу міру на Україні, землі чисто рільничій. Українське сільське господарство зруйновано, а українських селян піддано під страшний утиск тільки для того, щоб в Великій Росії вдержати комуністичний лад. Коли положення ставало чимраз більше безвихідним і населення почало масово гинути з голоду, наступила неминуча подія: навіть Скрипник і українські комуністи запротестували...». Треба було дійсно страшного гніту і розчарування, щоб і українських большевиків спонукати до покинення Москви.

«Дня 14 грудня 1932 року Центральний комітет комуністичної партії і Рада народніх комісарів в Москві проголосили резолюцію, щоб усунути «буржуазно-націоналістичні» елементи з партії та з совітських організацій. Зажадали офіціяльно від Центрального комітету української комуністичної партії та від Ради українських народніх комісарів, щоб вони перевели на Україні чистку персоналу комуністичних організацій та щоб остерігалися намагань українізації. Як видно з пізнішої заяви Постишева, резолюція з дня 14 грудня була вихідним пунктом десятимісячної кампанії, започаткованої Москвою на Україні – не тільки для того, щоб загарбати для себе жнива, але й щоб знищити тамошній націоналізм. Зрозуміло, що Скрипник і його товариші не могли піддатися такому ударові. Українські делеґати в Москві запротестували проти прийняття резолюції, і за це їх арештовано в драматичний спосіб під час прилюдної сесії Центрального комітету комуністичної партії...

Події посипалися тепер з чимраз більшою скорістю. Дотепер український уряд (Рада народніх комісарів Української Совіт-

ської Республіки) мав ще яку-таку автономію в рамках Совітського Союзу. Тепер його зовсім підпорядковано московському проконсулеви, москалеви – Постишеву. Він негайно виїхав до Харкова, щоб почати війну на місці. Характеристичним є те, що Москва не могла вжити до цього завдання українця, але мусіла винайти Постишева, російського комуніста, відданого з душею Сталінові, який вже раз був врятував (для Москви) частину совітської території на Далекому Сході від японської інвазії...».

Далі слідує опис протинаціональної нагінки Постишева на Україні, знищення Всеукраїнської Академії Наук, масові арешти і присуди всіх, хто тільки попав у підозріння в українському націоналізмі.

Винищивши провідників, які ще були остали, Постишев взявся до нищення селянської маси. «Боротьба з селянством досягла тепер своєї найвищої точки. Указ пре реквізицію збіжжа викликав спонтанічний протест не тільки зі сторони продуцентів, але зі сторони всього населення. Всяка спроба примираючих з голоду селян зібрати з піль збіжже та заховати хоч частину на свій прожиток, всяка спроба спротиву зі сторони українських націоналістів були зламані силою: Постишев, політвідділи, стан облоги перемогли...

Почалася найбільша трагедія України, її тернистий шлях на Голготу голоду...».

Автор переповідає далі історію нищення всього, що тільки пахло українським сепаратизмом. Поволі відбирав Постишев одне автономічне право за другим, централізуючи все в Москві. По «сцентралізованню сільського господарства» наступило «централізовання судівництва», Україна втратила і ті останки автономного судівництва, які ще були вціліли.

Голод зломив, здавалося, силу нації. Все замовкло. «Але ця вимушена мовчанка не означала кінця націоналістичного руху на Україні, не була вона також доказом, що знищено бажання національної відрубності».

Розділ VI-й «Свідоцтва пана Ерріо» докладно вияснює, в який спосіб «інформувався» французький міністр підчас своєї славної поїздки по Совітах. Організування цеї поїздки було одним з найбільш рафіновано переведених обманств зі сторони большевицьких аранжерів. Як міг п. Ерріо говорити, що він «на

власні очі докладно переконався про вдоволяюче положення на Україні», коли «відвідини п. Ерріо тривали від 26 серпня до 9 вересня 1933 р. Більше чим половину цих двох тижнів перебув він в Москві. В полудневій часті Совітів (себто на Україні, Донщині і т.д.) перебув він не більше п'яти днів, з того всього два дні посвятив для Києва і Одеси або, точніше сказавши, дванайцять годин на Одесу з околицею і дванайцять на Київ. Половина того часу припала на офіціяльні приняття і бенкети, а друга половина – на інспекції дуже докладно наперед підготованих совітською владою. Ці інспекції відбулися в приявності широкого французького товариства і високих совітських урядовців...». І це діялося «... в мент, коли диктатор Постишев винищував навіть сліди української культурної індивідуальності, кілька днів після того, як приятель Леніна і співбудівничий совітської держави український комуніст Скрипник відібрав собі життя, коли навіть українські большевики протестували проти виголоджування на смерть своїх земляків...», коли всього кілька миль від Києва населення масово гинуло з голоду.

Описи голоду, терпіння населення змальовані так яскраво, що, перечитавши книжку, треба дивуватися, що хтось може бажати в себе большевицького правління.

ЦДАВО України, ф. 3528, оп. 1, спр. 11, арк. 23 – 24.

№ 58
З листа А. Воронич до А. П. Животка про голод в Україні та Кавказі

8–9 серпня 1937 р.

8-ое серпня 37 р.
м. Косів біля Коломиї

Вельмишановний Аркадію Петровичу

[...] О багато чим Ви запитували в останньому листі, не знаю, чи зможу я Вам коротко дать що ясне. Це треба одному розказувати, другому слухати, вставляти питання, другому пояснювати. Голод був страшний і найстрашніший на Україні. В осені хліб забрали у селян. Продналог, продрозверстка – это значить, що з початку налог продовольствием, потом обязательная продажа хліба державі. Залишили мужичку половину мінімума. Почався жах. Держава хліб мала, але перевела его за «валюту», якої так бракувало, за кордон. Видали картки. А тепер уявіть собі, скілько люду не мало тих карток, всі ті «без права голосу» – це попи, ксьондзи, бувші пристави та буржуї. Це все ринулось діставати по краденці. Почалась страшенна спекуляція. Робітниця[80] одержувала 600 грамів на добу (на дітей не давали). Спеціалісти – 900 гр. + по 200,0 на 2 дітей, решта дітей в рахунок не йшла. Комуністи-ответработники – 1000,0 + 200 на кожду дитину и на жену 200,0 – всім. Як бачите, расподіл в пролетарський державі – братський. Пошли люде хитрувати. Чоловік на посаді як крупний спеціаліст має картку на себе, жену, двох дітей, я на посаді маю картку на себе 700,0 на дітей по 200. Але ж не всі були ми. Ми хлібного голоду не зазнали, другим давали, але дорогий Аркадію Петровичу, в мене сльози на очах і мото-

[80] Підкреслено в документі.

рошно згадувати той хліб, ті сцени, ті «ужаси». Спочатку зле, а далі грами всім зменшили і відкрили Торгсіни[81]. Торговля с иностранцами. Там тілько за золото і ценности можна було дістати все. Все, що мали жінки – віднесли. Вставали в чергу в 4 г. утра, несли до Торгсіна дорогі пам'ятки, послідні крохи цінного, виходили з пудами муки, де-хто з цукром, маслом. Тут же на вулиці продавали, заробляли і йшли покупали інше і так без кінця. Але це місто. Селяни їли бараболю, буряки кормові замість хліба. Хвороби, злоба, почались повстання. Тло повстання ясно. «Так далі не може бути!» Почались розстріли, масове заарештовування. Який це був ад! Та хиба можна написати в листі, хиба можливо це все коротко вложити в речення до «ясного короткого, но полного смыслу». Я могла би Вам писать за це цілі книги. Почалось велике переселення людності СССР. Кавказ снабжали хлібом, по 1) ріжнеплеменність, повстання визивало неспокій влади, 2) Кавказ давав хлопок, риж, получав хліб за нафту, мануфактуру, за хлопок. Та і при такій милості щодо Кавказу, то ми одержували 5–10 метр. мануфак. на місяць – это максимум, а уявіть собі просту робочу сім'ю, де 8 душ і Вам видадуть 10 метрів та при тому бери що є, а не те що треба, а вже «хочу» давно забули там, а «треба» замінюють чим мога. Спочатку 35 и в кінці вже 34 карточки були скасовані, но хліб мав ціну по поясам. Де більше хліба – він дешевше, де його немає – дорожче. Кавказ 2 р. кв., Україна 1-40-80 (чорний, як земля). На Кавказі і хліб кращий випікали, бо «мусульмане» чорного жирнего хліба не їдять. Цукор був 4-3-250 к. на Україні. Зате риж на Кавказі 4, на Україні 6-8. Правда, мій чоловік получав майже 2000 р. + практика шо і поверх, але як масло 18 р., м'ясо 7–9, 10, то жили добре в порівнянні з многими, але не по-панськи. Зате радіо, патефони майже у кожного. Електрику проводять, де можуть. Автотранспорт колосальний. Строительство. Европеизація великих міст рухливо божевільна. Одно валят, друге будують, там згоріло, знову строять і т. без кінця. Того мертвого спокою, як тут, там

---

[81] Торгзін – Всесоюзне об'єднання з торгівлі з іноземцями. У 1932–1933 рр. осередки Торгзіну здебільшого здійснювали прийом золота, срібла та іноземної валюти від голодуючого населення в обмін на продовольчі товари.

нема. Ви бідуєте, але всі, за те рух. Союзи, зібрання, шум життя! Тут сплячка. Національность не існує. Важне – партійність і безпартійність. Пишіть за все, головне, як і що ще треба з посвідкою. Василь Прокоф. каже, що може Ви в якійсь там комісії і з цією зробити раду. Поки всього найкращого та лучшого.

А. Воронич
9/VIII Косів

ЦДАВО України, ф. 3560, оп. 1, спр. 63, арк. 117-117 зв. Оригінал. Рукопис.

1953 р.

№ 59
Звернення Представництва Виконавчого Органу Української Національної Ради в ЗДА про вшанування жертв Голодомору

Травень 1953 р.

У роковини Великого Голоду в Україні
Звернення
Представництва Виконного Органу Української Національної Ради в ЗДА

До Земляків у З'єдинених Державах Америки!

Було вже так, а було це майже двадцять років тому, коли то Ви, давні поселенці в цій Країні, виходили на вулиці Ваших міст і в організованих походах та на прилюдних вічах протестували проти того, що творив тоді ворог-окупант на Українській Землі: проти ВЕЛИКОГО ГОЛОДУ, зорганізованого тоді комуністичною Москвою на Українських Землях над Дніпром.

А сьогодні Ви, що в той час тут уже жили, і Ви, що потім сюди прибули, між ними й чудом у живих ще свідки тодішнього жаху в Україні, йдете вулицями Вашого міста у мовчазному, але як же пророчистому своїм характером поході та на Жалібній маніфестації відзначаєте Двадцяті Роковини того великого злочину Москви, що голодовою смертю замучила понад шість мільйонів українських людей.

Вшановуєте Пам'ять Замучених.

І обвинувачуєте ще раз перед Вільним Світом московський комуністичний Кремль у цьому, нечуваному до того часу в історії людства, злочині народовбивства.

І тоді і тепер — у цьому поході й на цій маніфестації Вашого міста, Ваші думки й Ваші глибокі почування є з Рідними, що терпіли тоді, що терплять і сьогодні важкі муки під московською комуністичною окупацією.

І тоді і тепер — ці походи й маніфестації — це вияв Вашого нерозривного духовного зв'язку з Рідним Краєм.

Українська Нація не подалася в своїй боротьбі за волю перед пережитою катастрофою голоду, ні перед усім жахом большевицького терору. З цієї її незнищимої сили ми черпаємо віру в Її остаточну перемогу.

Українська Національна Рада, носій і виразник традиції боротьби Рідного Краю за свободу, приєднується через її Представництво в З'єдинених Державах Америки до Ваших, Дорогі Сестри і Брати, виявів пошани і поклону Пам'яті Замучених та до Вашого протесту перед Вільним Світом проти неволення нашої Батьківщини.

І кличе Вас:

Хай же оці страждання нашого народу, хай же ці жертви його принесені тоді, хай же й ці спільні глибокі почування, що їх усі ми виявляємо сьогодні, об'єднають усіх нас в одну велику сім'ю!

Щоби в слушний час змогли ми — одностайно стати!

Бо тільки тоді — переможемо!

Так кличуть до нас і Тіні Замучених!

Представництво В[иконного] О[ргану]
Української Національної Ради в ЗДА

Др. Степан Витвицький[82]
Керманич Ресорту Закордонних Справ

---

[82] Витвицький Степан (1884–1965) — гром. та політ. діяч, адвокат. Голова «Академічної громади» у Львові, товариства «Січ» у Відні. 1924–1939 — громад. і політ. діяч Українського національно-демократ. об'єднання. На еміграції з 1945. З 1951 — представник виконавчого органу Укр. Нац. ради у США. 1954 — обраний президентом УНР на еміграції.

Нью-Йорк, у травні 1953 року.
У Двадцяті Роковини Великого Голоду в Україні.

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1987, арк. 4-4 зв. Копія. Машинопис.

1958 р.

№ 60
Обіжний лист Українського Конгресового Комітету Америки[83] про відзначення 25-х роковин Великого Голоду в Україні

4 квітня 1958 р.

Дня 4 квітня 1958
Обіжний лист ч. 75-VI

Отримують: 1. Відділи УККА – для виконання
2. Центральні Організації – для співпраці
3. Члени Крайової Ради УККА – для співпраці
Справа: 25 Роковини Великого Голоду в Україні

Вельмишановні Пані й Панове!

В цьому році – 25 роковини Великого Голоду в Україні.

Як у 1953 році наша національна спільнота відзначила прилюдними маніфестаціями й походами 20 роковини цієї трагічної сторінки нашої історії нашого народу й цим принесла поважну користь справі допомоги йому в його боротьбі за повне визволення, так і в цьому році ми повинні відзначити – в такий же, що й тоді, спосіб – тепер 25 Роковини Великого Голоду в Україні.

Просимо Вас дати для цього ініціятиву в Вашій Громаді, створити Громадський Комітет або авторитетом, стараннями та

---

[83] Український Конгресовий Комітет Америки (УККА) – надрядна, сусп.-громад. Централя українців у ЗДА, заснована на І Конгресі Амер. Українців у Вашингтоні (24.5.1940). Його попередник – Об'єднання Укр. Організацій Америки (1922–1940).

силами Відділу, що об'єднує в собі місцеві Громадські Організації, підготовити Маніфестаційне Відзначення, звернувшись одночасно до [Всечеснійших] Місцевих Парохів з проханням Богослуженнями пом'янути Мучеників за Віру й Волю Українського Народу.

Тому, що весь 1958 рік є роковинним роком – день Відзначення устійнює Громада для себе, відповідно до місцевих умовин.

При цьому пересилаємо Вам ЗВЕРНЕННЯ Українського Конґресового Комітету Америки, видане у 25 Роковини Великого Голоду в Україні.

Це ЗВЕРНЕННЯ відчитати на засіданні Екзекутиви Відділу чи на Громадській Нараді, скликаній для заплянування Маніфестації, а згодом – на початку Програми Маніфестації, Жалібної Академії чи Громадського Віча.

Про Вашу постанову, дату, підготову та проведення Маніфестації – просимо повідомити Централю.

Український Конґресовий Комітет Америки – з Відділами в окремих місцевостях – патронує Відзначуванню цих Роковин у З'єдинених Державах.

Дякуємо Вам за Ваші старання й сердечно вітаємо!

З пошаною до Вас

Лев Добрянський
Голова

Дмитро Галичин
Президент

Ігнат Білинський
Теодор Миник[84]
Секретарі

Директор канцелярії Василь Мудрий

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 971, арк. 2. Копія. Машинопис.

---

[84] Миник Теодор (1896–) – укр.-амер. гром. діяч родом з Самбірщини; діяч Укр. Роб. Союзу (його гол. секретар з 1927), секретар (з 1952) і перший віцепрезидент (з 1959) Укр. Конгресового Комітету Америки, співзасновник Ліги Молоді Північної Америки.

№ 61

Звернення Українського Конгресового Комітету Америки до українців в США про вшанування жертв Великого Голоду в Україні

1958 р.

КОЛИ В МУКАХ ГОЛОДУ КОНАВ РОБОТЯЩИЙ ЛЮД БАГАТОЇ УКРАЇНИ ...

УКРАЇНЦІ В З'ЄДИНЕНИХ ДЕРЖАВАХ:

Минуле Української Землі знає жахливі періоди страхіть, що їх зазнавав на своєму шляху Її Нарід.

Від монголів давнини до тевтонів недавнього часу – невпинне зазіхання на цю, Богом Благословенну, Землю нашого Народу, наїзди, пустошення Її квітучих осель, грабіж Її скарбів культури й матеріяльних багатств, варварське винищування Її працьовитого люду і його еліти масовим убивством чи ясиром давнього, примітивного й модерного, рафінованого стилю.

Історичний шлях Народу України – один ланцюг неймовірних страхіть, шо їх Він зазнав від ворогів Його існування.

Та найжахливішим страхіттям, страхіттям усіх страхіть нашої Рідної Землі й нашого Рідного Народу, страхіттям, що його удару й наслідків для нас не тільки не усвідомив собі досі світ, але не усвідомили собі й досі усі ми – це Великий Голод в Україні, диявольсько задуманий, скрито уплянований, адміністраційно підготований і нещадно-варварськи проведений в Україні в 1932–1933 роках окупантом Української Землі – Москвою.

Щоби зламати нескорений Нарід України, щоби знівечити Його правне стремління бути єдиним господарем своєї Землі, щоби знищити базу Українського Незалежництва – українське село, щоби закріпити своє окупантське володіння, щоби забезпечити для Москви цей невичерпний шпихлір.

Понурі місяці цих двох років в Україні – пекельні муки Українського Народу.

Світ, що до його сумління апелювали українці з Західних Українських Земель та з країн поза володінням Москви – не йняв початково віри в цей варварський похід безбожницької Москви проти Українського Народу.

Поки в пресі країн світу, в цьому й у пресі З'єдинених Держав Америки, не заговорили потрясаючою мовою фактів і картин репортажі про неймовірний голод в Україні, репортажі – свідчення об'єктивних обсерваторів цієї Великої Траґедії Українського Народу, репортажі кореспондентів преси різних народів, репортажі й відомих американських кореспондентів.

Сумніви й – дипльоматичними моментами керовані – хитання Заходу збентежено щезли особливо тоді, коли з мурів старовинного Відня на весь світ пролунав могутній голос його Великого Архипастира, Кардинала Теодора Інніцера:

«Рятуймо лицарський, віруючий Нарід України!» – кликав до сумління й розуму світу Великий Приятель Українського Народу.

Шість мільйонів українського люду сконали страхітливою смертю голоду в ці чорні дні України...

• • •

Від цього страхіття Української Землі – вже двадцять п'ятий рік.

Сумні Роковини. Болючі Роковини. Але – Важливі Роковини.

І тому – ми відзначуємо Їх.

Відзначуємо, щоби віддати поклін Мільйонам Сестер і Братів, Мільйонам безприкладного в історії людства Мучеництва, Мільйонам Мучеництва Українського Народу, що тоді склав таку Велику Жертву в Його боротьбі проти Москви, проти ворога всього людства.

Відзначуємо, щоби пригадати світові, якими Жертвами будував український нарід уже тоді високу гать, що стримувала Москву в її поході на поневолення усіх народів.

Відзначуємо, щоби попередити світ, яка доля чекає його, коли він не збагне й не підтримає боротьби Українського Народу проти Москви, що тепер з особливою настирливістю готується до чергового удару.

Ми – українці у вільному світі – мала часточка великого Українського Народу.

Ми – українці у З'єдинених Державах Америки – всього сота частина людности цієї Великої Країни.

Але з нами вийдуть на вулиці міст тут і мільйони Українців: Тіні Мільйонів наших Сестер і Братів, що згасли у Великому Голоді в Україні.

Вийдуть на Евні Нью-Йорку й Філадельфії, Чикаґа й Детройту, Клівленду й Бофало, Пітсбурґу й Бостону, Джерсі-Сіті й Нюарку.

Вийдуть – і разом з нами підуть у Маніфестаційних Походах та вимовними транспарентами кликнуть людям – керівним і громадським – цієї Богом Благословенної Великої Країни Волі:

Ми – обвинувачуємо!

Ми, наша доля – мементо для Вас і Вашої Країни:

Ось що чекає Вас, коли не стримається походу Москви!

• • •

Кличемо Вас, Земляки – Українці в З'єдинених Державах Америки, Маніфестаціями відзначити Двадцять п'яті Роковини Великого Голоду в Україні.

Кличемо Вас Маніфестаціями пригадати людям цієї Країни Волі це безприкладне в історії людства народовбивство, заподіяне Москвою в Україні.

Кличемо Вас Маніфестаціями пригадати працюючим людям цієї Багатої Країни страхіття чорних днів нашого минулого, коли в муках голоду конав на своїй Землі працюючий люд багатої України!

Хай Вічною буде Пам'ять у Поколіннях Українського Народу про Мільйони Мучеників України – за Волю й Майбутнє усього Людства!

Український Конґресовий Комітет Америки

Нью-Йорк, у Великий Тиждень, 1958 р. б.

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 971, арк. 19-20.

1982 р.

№ 62
Із звернення Державного Центру УНР в екзилі до українського громадянства щодо відзначення 50-річчя національної трагедії – голодової катастрофи в Україні

1982 р.

Зі звернення – заклику
Державного центру Української Народньої Республіки в екзилі до українського громадянства

На роки 1982-83 припадає п'ятдесята річниця жахливої голодової катастрофи в Україні. Від страшного голоду, що його штучно організували на Україні Сталін з московським комуністичним проводом, згинули в Україні мільйони українських селян. В парі з розгромом української Церкви, українських наукових і господарських установ та української інтеліґенції, цей жахливий злочин в образі штучного голоду був зорганізований для того, щоб зломити національний спротив усіх верств українського народу, зокрема, спротив селянства примусовій колективізації сільського господарства.

Хоч минуло вже 50 років, проте ніщо не може вирвати з нашої пам'яті народовбивства, що його вчинила злочинна Москва в Україні. Тому Державний Центр Української Народньої Республіки в екзилі проголошує рік 1982-й ПРОПАМ'ЯТНИМ РОКОМ ГОЛОДОВОЇ ТРАГЕДІЇ НА УКРАЇНІ і закликає українські політичні й громадські організації й установи зорганізувати в цьому році відповідну всенаціональну акцію. Закликаємо українське громадянство в діяспорі гідно й урочисто відзначити 50-ту річницю нашої національної трагедії, як наслідок страшного злочину Москви над українським народом. Належить улаштовувати зібрання, виголошувати доповіді, приймати відповідні резолюції, оголошувати спогади ще наочних свідків. Добре удокументованими виданнями, зокрема, в чужих мовах, належить задемонструвати перед цивілізованим світом, яких нелюдських злочинів допускалася комуністична Москва в минулому і до чого вона є здібна і в сучасному, і в майбутньому. Ця наша

одностайна й однозгідна акція буде доказом того, що українська громада може і вміє гідно репрезентувати нашу загальнонаціональну справу. До цього кличе нас святий обов'язок супроти мільйонових заморених голодом наших братів і сестер.

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1089, арк. 22.

№ 63

Звернення Президії Світового об'єднання прихильників Державного Центру УНР в екзилі про 50-річчя всенаціональної трагедії – Голоду в Україні, опубліковане в «Бюлетені об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Америці»

Січень 1982 р.

В 50-тиліття Всенаціональної трагедії – Голоду в Україні

Сусідські відносини українського народу з Московщиною, відтак перезваною на Росію, позначені неймовірними злочинами росіян проти українців. Символом тих злочинів є зруйнування Києва й знищення його населення московським князем Андрієм Боголюбським. Як тільки москалі почали зростати в силі, вони рішили зруйнувати Київ, щоб на його звалищах могти побудувати свою імперіяльну потугу.

З того часу всі намагання росіян йдуть у тому напрямі: зруйнувати українську державність і позбавити український нарід його самобутности й вільного життя як суверенного національного чинника.

За довгі століття історії жертв українського народу, нанесених йому російським імперіялізмом, не перечислити. Москва завжди намагалася грабувати Україну, виривати з неї найталановитіших людей, а коли це їй не вдалося, нищила їх. Вона послуговується всіма засобами, включно з народовбивством, щоб Україну звести й утримати в ролі своєї безвольної провінції.

Після двох століть неволі український нарід відродився в огні й бурі національної революції 1917-20 років. Хоч тодішнього етапу визвольної боротьби він не завершив своєю остаточною перемогою, але зброї не зложив і боротьби не припинив.

Після короткого періоду українізації Москва перейшла до наступу на Україну. Першою під її ударами впала тодішня українська провідна верства: письменники, поети, вчені, культурні діячі, керівні суспільні елементи, колишні будівничі української держави, а в першу чергу всі ті, які були співучасниками творіння Української Народньої Республіки. В крові затопила вона українське відродження — Розстріляне Відродження. Але цього їй було замало. Вона рішила знищити ядро й джерело сили українського народу — його селянство. Засобом для цього послужили їй колективізація й голод.

Голод 1932—33 років став найбільш масовим і нелюдяним злочином Москви. Історія не знає такого другого. Того голоду Україна й світ не забудуть! Сьогодні ми маємо свідчення сотень і тисяч свідків та безліч документів про той зорганізований Москвою несамовити й голод. Його першими жертвами падали немовлята й діти та їхні матері, які відмовляли собі всього, щоб урятувати своїх дітей. А відтак ішли всі інші. Вимирали підряд цілі села й хутори, заростали бур'яном квітучі перед тим селянські оселі, а по містах визбирувано трупи людей, які шукали кусника хліба, щоб урятуватися, а знайшли смерть. В такий спосіб загинули мільйони людей. Тільки ненаситна імперіялістична Москва здібна на таке діло. Цим ділом вона показала своє справжнє обличчя, на що вона здібна.

Пам'ять про жертви голоду, вшанування їх є людським і національним обов'язком кожного українця і залишиться ним на завжди. 1982 року припадає річниця початку того голоду й тої жертви, що її приніс український нарід. Хай же 50-річчя того голоду й тої жертви стане однією великою маніфестацією нас усіх, нашої історичної пам'яті, нашої людської гідности й нашої національної чести.

Хай розкидані по всьому світі тисячі й десятки тисяч українок і українців вийдуть на вулиці міст і заманіфестують свій біль у пошані до замордованих голодом мільйонів нашого люду, щоб показати цілому світові й насторожити людство вільних держав не допустити до повторення московського ґеноциду супроти українського чи будь-якого іншого поневоленого Москвою народу.

Хай світ побачить, як імперіялістична Москва колективізацією знищила українське село, а голодом – українське селянство!

Січень 1982 р.

Президія
Світового Об'єднання Прихильників
Державного Центру УНР в екзилі

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1089, арк. 22-23.

№ 64
Спогади К. Степового «Село на Україні в 1933 році», опубліковані в «Бюлетені Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Америці»

1982 р.

Село на Україні в 1933 році

В останніх числах серпня 1932 року я був посланий районовим відділом Народньої Освіти до одного із сіл на Полтавщині на роботу вчителя.

Про те, що праця буде нелегка, я передбачав, бо гасла, які були виставлені в той час, як «Боротьба за хліб, боротьба за соціялізм!», а ще до того події 1929–30 років, коли безборонних селян в зиму, під лютий мороз і холод, викидали з їхніх осель на вулицю, не даючи притулку, – говорило про те, що становище кращати не буде. Одначе я поїхав.

Прибувши на місце праці та оформившись у директора школи (пізніше він був розстріляний більшовиками), я звернувся до голови сільради, який надав мені одну тісну й малу кімнату в хаті селянина. Другого дня я приступив до виконання своїх обов'язків. Мені було доручено вести першу групу – 35 малят.

Проходить місяць, другий. За свою працю я одержую 16 кілограм борошна, трохи цукру та 76 карбованців грішми на місяць. Утриманці (а я привіз з собою дружину й однорічну донечку) одержують половину моєї норми, звичайно, без грошей. На цей пайок нам і приходилось жити.

Становище села змінювалось скорими темпами. Діти, які ходили до школи, з кожним днем приносили з собою все гіршу й гіршу їжу, а з тим і відвідування школи щораз зменшува-

лось. На запитання, чому вони так погано відвідують школу, відповідь була одна і та ж: немає в чому ходити, нема чого їсти. І дійсно: діти з кожним днем стали бліднути і худнути. На снідання до школи приносили, хто бурячок, хто картоплину, а найбільше якусь «лепешку», що складалась з ріжного сурогату: висівки змішані з буряком, гречаною половою чи з товченим у ступі кукурудзяним качаном і т.п.

Сільрадою було ще застосовано ряд заходів до батьків, діти яких перестали відвідувати школу, – як штраф, але і це не помогло. Для зголоднілих дітей і їх батьків не потрібно було в цей час науки, їм потрібен був хліб – життя. З надходом весни 1933 року відвідування школи впало на 70–80%. Ті що приходили, виглядали як мерці. На навчання майже не звертали уваги. Лекцій співу й руханки не було. Діти були мовчазні і після лекцій ледве-ледве, переступаючи з ноги на ногу, ішли додому.

Такий стан привів до того, що діти, які мали хоч трохи сили, кидали своїх немічних батьків і йшли в світ, шукаючи порятунку. Ішли в місто і там гинули на вулицях. Багато з них, спасаючи своє життя, свідомо чи несвідомо, йшли на злочин – крадіжку. Були випадки, що діти серед білого дня, як примари, залазили до хат селян чи службовців і там же в присутності господарів лазили по шахвах, горшках, полицях тощо, шукаючи собі щось для поживи. Учень Олифір заліз через вікно до кімнати одного вчителя, але звідти не в силах був вилізти та там і залишився.

Пам'ятаю, як один з моїх сусідів застав в огороді двох хлопчиків, учнів школи Гуржія і Стахуру, як ті рилися в землі, де були вкинуті картопляні лушпайки. Вони рвали цю землю, ніби шукаючи якийсь клад, щось дороге і ціпне. Але чи це спасло їх?

Коли навчання в школі припинилось, бо ж не було кому ходити, директор школи закликав мене до канцелярії та заявив, що на зарядження відділу Народньої Освіти треба зібрати дітей і кинути їх на прополку ярини в колгосп ім. Сталіна. «Зберіть дітей і завтра або після завтра, вийдіть з ними в поле на прополку. Колгосп забезпечить їх харчами».

Шляхом оголошень через сільраду і колгосп на третій день до школи прибуло до 30-ти дітей різного віку. Я вів їх за село на колгоспні лани. В руках я ніс півтори хлібини та півлітри олії, що перед цим, за кількістю дітей, видав мені колгосп. Хліб, зви-

чайно, був спечений з різної мішанини: проса, вівса, тощо. Очі дітей були звернені на мене, власне, не на мене, а на той хліб, що я його мав у своїх руках. Це підбадьорювало їх і вони йшли.

Знеможені й виснажені ми дійшли до визначеного участка. Посідали відпочити. Сидимо. Скрізь так гарно, зелено. Сонечко гріє, жайворінок співає. Подихає свіжий вітрець. Тільки б жити. По хвилі розказую їм, як і що будемо робити. Слухають. Ось з гурту встає одна дівчинка і соромлячись підходить і говорить: «А чи не можна, щоб ви зараз роздали нам хліб, а потім вже будемо робити». Я запитався чи вони згідні. Всі в один голос зашавкотіли: «Так, добре; зараз ми голодні, ми хочемо їсти, в нас немає сили».

Тоді я розділяю півтори хлібини по кількости дітей. Стали в чергу. Наливаю на хліб олію і роздаю. З радістю накидаються на нього: беруть, а рученята аж трусяться, їдять з жадобою, крихта не упаде. Нібито повеселішали. Поївши та відпочивши, стали до праці. Вистроївшись шнурком, ішли вперед. Позаді оставалась чиста від бур'яну ярина. Але в скорому часі шнур почав ламатися. Більш витривалі йдуть, а слабші відстають. Здебільше відставали хлопчики. Сідають, відпочивають, намагаються стати до праці і знову сідають.

Перша година дня. Збірка додому. Більшість не могла йти. Прийшлось шукати підводи, щоб довезти до колгоспу.

На другий день те саме. Та сама робота, та сама й платня. Ті ж 50 грам хліба й ложка олії на особу. Але збірка зменшилась. І через декілька днів, до праці вже не приходив ніхто. Діти з кожною хвилиною слабли, пухли і, нарешті, помирали. І так в скорому часі померли Гуржій, Кива й інші.

Тоді ж, за розпорядженням відділу Народньої Освіти необхідно було взяти на облік всіх дошкільників. Для того треба було обійти всіх мешканців села і приналежних до нього хуторів. Директор школи доручив мені один куток села й один хутір.

Коли я зайшов до селянина – колгоспника Пархоменка, то ледве вийшов звідти. Вся родина була пухла, а господар був мертвий. Обходячи ще десятки хат, здебільше я бачив те саме. На облік я взяв лише 8 осіб, тоді як з пройдених мною участків можна було зареєструвати не менше як 40 дошкільнят.

Тут я написав те з чим я зустрічався протягом дев'яти місяців мого перебування в селі на праці вчителя. Пізніше, коли застрі-

лився Скрипник, була переведена чистка учительського персоналу. Мене, як неблагонадійного, було виключено з рядів учительського апарату і я, як швидше, мусів лишати цю місцевість.

Як же виглядало саме село? Воно виглядало занадто убоге й бідне. Хатки, і то всі без винятку, були без будь-яких огорож. Тини були попалені. Садки повирубувані. Все світилось пусткою. Люди ходили як тіні, як примари, налякані й голодні. Церква, що була красою села, пару років тому як була замкнена: в ній була зсипка хліба.

В селі було чотири колгоспи. Працювали сотки людей, але всі вони були зморені працею, а особливо голодом. Для працюючих в колгоспі варилась страва, що мала загальну назву «баланда» та складалась вона з якихось двох-трьох кілограм муки на двадцятивідерний котел води й ложки чи двох гіркої олії.

Чи можна було при таких обставинах жити та ще й працювати без допомоги ззовні? Звичайно, ні.

«Соціялістичні хазяйства», хоч і мали в себе хліб, але тільки для посіву, бо за розтрачування зерна чекала найсуворіша міра покарання – розстріл. Для загального харчування лишався мінімум всіх продуктів і то лише для колгоспної кухні.

Багато селян, які ще могли рухатись, ішли в поле, щоб там на старих картопляних полях знайти якусь, хоч гнилу картоплину. Частина з них, так і не поверталась, залишившись там нагнутими до землі з кописткою в руках. Так загинули Варава і Лаврик.

З приходом літа і, зокрема коли вже збіжжя почало наливатися, спасаючи своє життя, голодні й виснажені дорослі й діти крадькома добирались на поле і там же голими руками рвали ще зовсім зелені колоски, щоб тим недозрілим зерном заспокоювати свій голод. Місцева влада, що складалася з яких п'яти чи десяти активістів села, на чолі з представником району, ловили цих нещасливців, складали на них акти й передавали їх до суду. За законом від 7-го серпня 1932 року їх засуджувалося до 10-ти років тюрми і, навіть, розстрілу. За цим же законом судились і ті, які вже після збірки збіжжя йшли в поле, щоб назбирати на стерні погублених після жнив колосків.

Актив села, що нараховував 2–3-х комуністичних симпатиків та 5–10 комсомольців, за розпорядженням району мав виконувати пляни хлібопоставки. Ці «пляни» були доведені до двору кожного селянина, який ще не вступив до колгоспу. На допомогу цьому активу було прислано уповноважених з 10-ти чи 25-ти тисячників. Вони складалися з чужих, незнаних людей. За їх безпосередньою участю скликались збори кутка села, десятихаток, наради представників колгоспу, сільради, що відбувались і по два рази на день. Стояло на цих зборах одне і те ж питання: виконання, перевиконання, надвиконання і т.п. пляну хлібоздачі, не кажучи вже про інші подібні пляни. Фактично, пляну виконати ніколи не було можливо, бо виконавши його, знову накладалося другим, і так без кінця.

Результатом присланих уповноважених, які дбайливо старалися прислужитися владі, була повна руйнація села. З великими довгими списами всі вони ходили по дворах і хатах, штрикаючи й перериваючи все, що тільки виглядало підозрілим. Зривали помости в хлівах, розвалювали комини, рилися по подвір'ю і, навіть, по полю шукаючи, чи не заховав там господар свого хліба. Забирався печений хліб, коли його було виявлено, зерно чи квасоля, – все що було в торбинках, горщиках, тощо.

Коли такі розправи скінчилися із заможнім селянством, наступила черга і до біднішого. Середнякові, як і багатьом іншим, пришивалось «підкуркульство» і застосовувалися до нього подібні міри, як і до заможнього. І врешті, багатьох тих, що брали участь у «викачуванню» хліба в селян, пізніше зазнали репресивних заходів і на собі.

---

[85] Двадцятип'ятитисячники – робітники промислових підприємств Москви, Ленінграда (тепер Санкт-Петербург), Харкова та ін. міст СРСР, мобілізовані згідно з рішенням листопадового (1929) пленуму ЦК ВКП (б) для здійснення масової колективізації сільського господарства, розкуркулення, створення та організації господарського зміцнення колгоспів. На початку січня 1930 бажання працювати в селах виявило 16 тис. робітників (в УСРР).

Наслідком таких дій, що походили від московсько-окупаційних властей, вимерло сотки людей, а між ними і велика кількість дітей, з цього лише одного села. А скільки їх згинуло по всій Україні? Ніхто не знайде їхніх могил, бо вони хоронилися нехристиянським звичаєм на цвинтарях, а відтягались в ями, провалля чи пусті льохи. Відвозились напівживі, як це було із селянином І. Предтечею, якого було живим вкинуто до загальної ями смертників.

А як же було з опаленням хат, а особливо в зимню пору? Про це, рівно ж, гірко згадувати. Люди мерзли. Через відсутність топлива вони нищили прибудівки коло хат, загороди, тини, тощо, щоб тим огрівати холодні хати. Добре вдягатися не було в що, а те, що вони на себе натягали, було свого домашнього виробу і до одягнення надавалось лише влітку. Жодного матеріялу, взуття і т. п., протягом довгих років, а зокрема в цей тяжкий і жорстокий рік, до сільської крамниці не надходило. З виробленого домашнього полотна шився і спідній і верхній одяг. Так влада дбала за життя людини!

Стан тяглової сили – коней – був катастрофічний. Фураж – овес – був забраний з колгоспу майже повністю. Сіно – також. Залишалася одна солома, що перерізувалася на січку і тим годувалась худоба. Але до початку весни, вже й соломи забракло. Тому стягалося із старих хлівів напівгнилу солому, різалось її та нею годувалось худобу. Проте, остання не витримувала такої, наруги і теж гинула. Підвішування коней на пасах, не спасло їх від загибелі.

Цими гинувшими кіньми до деякої міри спасалися виморені й до кінця виснажені українські селяни та їх діти. Але й таке щастя попадалося лише одиницям. Стверджую, що і мені, радянському вчителеві, неодноразово приходилось стояти в черзі за дохлим конячим м'ясом. А вже весною, в самий найстрашніший розмах голоду, населення «спасалось» бур'яном, спориШем, берестковим та іншим листям з дерев, мішаючи його одноразово з гречаною та вівсяною половою, що фактично підтримки для життя не давало.

За релігію, віру, не було й мови. Вона була змушена відійти. Про неї ніхто і ніде не говорив, хіба що йшовший повз церкву, що ще стояла і не була зруйнована, в центрі села, окутана віття-

ми дерев, – собі в думці помолився, гнівом згадуючи злочинну безбожницьку владу, що принесла нещастя на ввесь християнський люд любої і нам так дорогої батьківщини – України.

Цей голод був створений, щоб обездолити Україну. Твердження, що утворюючи голод, окупант мав на увазі лише загнати селян до колгоспів, не відповідає правді. З голоду загинули не лише родини одноосібників, а й ті, які вже по декілька років працювали в колгоспах.

К. Степовий

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1089, арк. 22-23, 24.

№ 65

Стаття І. Сагайдака «Згадаймо жахливий 1933-й...», опублікована в «Бюлетені Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Америці»

1982 р.

Згадаймо жахливий 1933-й...
Попухлі люди на шляхах,
По вигонах
і по хатах.
Жах матерів
і плач дітей...
І рясно трупів і костей
Всіма забутих взагалі.
І на землі,
і на траві,
І в хатах – мертві всюди.
А серед вигону – живі
Паслись, мов вівці, люди!!!

(І. Багряний: «Антон Біда – герой труда»)

Наш співбесідник, Нестор Лохвицький, згадуючи страхіття пережитих років 1932-33 на українському селі, поділився з нами своїм переживанням рівно 50 років тому.

«Було це на Полтавщині, а точніше – під містом, в самій Полтаві, а потім на засланні.

В 1931 році моя мати і нас двох дітей жили вже на хуторі Вашки, що є в степовій частині, на Полтавщині. Сюди нас вислали з-під Полтави після того як батька, за невиконання нереально високих завдань хлібоздачі державі та за відмову вступити до колгоспу, заарештувало ГПУ в 1930 році, а все наше господарство було конфісковано, «розкуркулено», тобто комуністи відібрали в нас усі засоби існування, включно до мисок і ложок. Це був офіційний період «знищення куркуля як кляси».

Нам заборонили приходити до родичів за допомогою. Отже, не було де роздобути харчування, а тому однієї ночі зимою мама пройшла 30 кілометрів, щоб добратися до своїх батьків та принести від них клунок зерна для харчування. Це була невдачна подоріж, бо там матір арештували та замкнули в сільраді на чотири дні тільки за те, що прийшла до рідні...

І ось по якомусь часі, проживаючи на висланні у Вашках, одного дня бригадир по викачуванню від селян хлібозаготівлі присилає сільським виконавцем записку для матері, вимагаючи її негайно прибути до нього для задоволення його садистичних бажань. В тій записці було додано, що «якщо не прийдеш, то бригада очистить тебе так, що лишишся тільки в одній льолі» тобто – в самій сорочці. Мати не пішла... І справді, за пару днів сталося наше друге розкуркулення, вже на висилці в хуторі Вашки. Коли нас сюди виселили, то призначили нам шматок глиняної гористої землі, на якій ми виростили городину й трохи зерна.

Та бригада хліботрусів, що була при сусідньому колгоспі, забрала від нас все «під мітлу». Головою того колгоспу був призначений з центру москаль-комуніст Бірюков.

Згодом наша мати захворіла на тиф, а може, просто, залягла від голоду, бо ніякого там лікаря не було. Тоді ж нас двох безпритульних, з уже пухлими від голоду ногами й в обдертому, повному вошей лахміттю, після двохденного поневіряння по самій Полтаві, харчуючись куском соняшникової макухи, доля спрямувала в приміщення клюбу Карла Маркса, що був поруч полтавської міськради. Тут збиралася група дітей, батьки й матері яких гинули від голоду, щоб потрапити до притулку сиріт, що саме відкрився в колишньому монастирі, який ще й тепер, як історична архітектурна пам'ятка, височить на горі поміж Полтавою-Київською й Полтавою-Південною залізничними станціями.

Це був притулок сиріт – «Колонія ГПУ імені П. П. Постишева». Сам Постишев, цей сталінський всезаправило на цілу Україну, приїздив, щоб, може, подивитись на нас, від недоїдання – кістяки в шкірі, що вимуштрувані на подвір'ї монастиря та зформовані в колони у вигляді трьох зловіщих літер «ГПУ».

Отже, для деякої частини дітей був притулок, а старші, прибувши з усіх кінців до міста, одні вистоювали днями й ночами в чергах біля хлібних крамниць, а другі від виснаження голодом тут же помирали та валялися трупами по боках вулиць, бо міліція не вправлялася навантажувати ними гарби та вивозити в провалля.

Про трагедію 1932–33 років ані словом не згадано у совєтській «Історія міст і сіл УРСР, Полтавська область», що її видано для відзначення 50-ліття «Жовтневої соціялістичної революції» у 1967 році».

Москва пляново підготовила голодомор українського селянства, бо воно становило 70% населення України, не хотіло йти в колгоспне рабство та найсильніше протиставилося кремлівській політиці русифікації, а тому наше селянство цілево й масово нищилось, щоб зламати опір національної окремішности.

Нашого співбесідника дід, Никифор Лохвицький, опухший від споживання лише свиріпи та молочаю (бур'яни), що великою кількістю буйно росли навколо хати, більше не виздоровів та за кілька днів помер.

А батько тим часом, підлягаючи «ліквідації куркуля як кляси», лісорубив у концтаборі Свирьстрой, станція Ладєйноє поле, Ленінградської области. Він витримав п'ятилітку в концтаборі, але по звільненні без права повернення в рідний край, як «неблагонадьожний» попав під «єжовську» чистку в 1937 році та там і загинув з «ласки» НКВД.

Один із дальших родичів випередив запровадження в життя колективізації на селі: переїхав до міста та пристосувався відповідно до епохи – став членом партії, займав посаду службовця, мешкав у міському будинку на вулиці К. Лібкнехта, що поблизу тюрми на Кобеляцькій у Полтаві. Йому, як й іншим упривілейованим, щоденно у досвітку із спеціяльного призначення приносили у білій торбинці хлібину, щоб не турбуватися довжелезними чергами біля крамниць...

А ось односільчанка Наталка Біловус, чоловіка якої ув'язнено як куркуля, не маючи чим харчуватись, намовляє свого чотирьохрічного синка, Петруся, з радістю очікувати того дня, коли вона завезе його до Полтави та залишить на пероні залізничної станції, а звідти його підберуть «добрі» люди й будуть ситно годувати. І дитина вірила матері та щасливо сміялась. Так Наталка звільнилась від дитячого тягаря, бо сина відвезла та й сама, десь зникла.

Тоді як вся совєтська політика щодо колективізації й знищення куркуля як кляси, що на практиці означало масове грабування й нищення селянства голодомором, провадилася із Москви Сталіним вкупі з Політбюро, роками пізніше Ц.К. Компартії намагався перед історією вибілитися фальшуванням. Нижче наводимо витяги з «Історії ВКП(б), короткий курс» під редакцією комісії ЦК ВКП(б), що був схвалений ЦК ВКП(б) 1938 р., Госполітіздат 1942. Нехай читач сам порівняє, як ця московська «Історія» викривляє правдиву історію, пишучи про неіснувавші «лишки хліба», про ніби, добровільну колективізацію та про масові репресії проти чесних хліборобів, які ніби провадилися в життя «на радість мільйонових мас селянства».

«Партія розуміла, що поки не буде зламано спротив у куркульства, поки куркульство не буде розбите у відвертому бою на очах у селянства, робітнича кляса й червона армія будуть терпіти від нестачі хліба, а колгоспний рух селян не зможе набрати масового характеру». [...]

«У відповідь на відмову куркульства продавати лишки хліба державі за твердими цінами, партія та уряд перевели низку надзвичайних заходів проти куркульства, застосували 107-й артикул кримінального кодексу про конфіскацію за постановою суду лишків хліба у куркулів та спекулянтів у випадку їхньої відмови продавати ці лишки державі за твердими цінами». [...]

«...Селяни знайшли, нарешті, вихід, шлях до кращого життя – в об'єднанні дрібних господарств у колективи, в колгоспи, – у тракторах, що спроможні розорати цілину, – у допомозі з боку держави машинами, грішми, людьми, порадами, – у можливости звільнитися від утиску куркулів, яких зовсім недавно розбив совєтський уряд і притиснув до землі на радість мільйонових мас селянства». [...]

«В кінці 1929 року, у зв'язку із зростом колгоспів та радгоспів, совєтська влада зробила крутий поворот та перейшла до політики ліквідації, до політики знищення куркульства як кляси». [...]

У 50-ту річницю тієї великої трагедії української нації – штучно організованого Москвою голоду на Україні, в жалобі схиляємо наші голови перед тими кількамільйоновими невинними жертвами українського селянства. Пам'ятаючи про той найбільший злочин московської окупаційної влади на Україні, прирікаємо назавжди зберігати пам'ять про тих замучених синів і дочок української нації, нації, яка в різній формі в ріжні часи вела й веде перманентну боротьбу проти свого національного й соціяльного поневолювача. Будемо не тільки навіки зберігати пам'ять невинних жертв голодової смерти, але й будемо інформувати про цю жахливу правду вільне людство, передавати цю пам'ять нашим нащадкам, щоб во ім'я всіх численних жертв української нації, во ім'я державної самостійности ще міцніше тримати прапор національного визволення поневоленої, але ніколи нескореної України .

Голод 1932–33 років був черговим ударом Москви проти національної ідентичности України, як найбільшого антикомуністичного потенціялу в середині тюрми народів – СССР. Ми не сміємо ніколи забувати нашої національної трагедії, поневолення нашого народу, щоб ніякі еміґраційні пристосуванці – зміновіховці й безхребетні ліберали не приспали нашого патріотичного поклику до чину, до найбільшого вкладу в справу визволення України. До цього нас кличуть мільйонові жертви голоду 1932–33 років, до цього кличе нас наш політичний ідеал – здобуття ні від кого незалежної Української Держави – відновлення Української Народньої Республіки. На чужині цим прапором боротьби є наш єдинозаконний Державний Центр Української Народньої Республіки. Всіма силами будемо допомагати нашому екзильному урядові УНР!

І. Сагайдак

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1089, арк. 23 зв. -24.

№ 66

Стаття О. Питляра «Відгомін голоду 1932-33 років за кордоном», опублікована в «Бюлетені Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Америці»

1982 р.

Відгомін голоду 1932–33 років за кордоном

Загалом кажучи, Голод в Україні викликав на диво слабкий і запізнення відгомін за кордонами СССР – не лиш між чужинцями, але й серед української еміґрації. Для порівняння, вистачить пригадати ті масові, стихійні протести, якими наші еміґранти зустрінули, на початку 30-х років неславну польську «пацифікацію» – демонстрації в Канаді й США, багатотисячні грошеві збірки, видання чисельних і добре редагованих брошур, які знайшли деяке зацікавлення серед чужинців – адже Польща й її галицька провінція були, на їх думку, в Европі, а там такі жорстокості не повинні діятись. «Ці речі викликали затривоження серед підданих Його Величности» – казав лорд Сесіл на засіданні Ліґи Націй. А Голод – національна й уселюдська трагедія, яка була непомірно більшою від «пацифікаційних» знущань і бешкетів польської солдатески, проминув майже безслідно в перших роках – 1932–33, за межами СССР і в українській еміґрації.

Що так воно було це не була вина якоїсь «галичанської обмежености» нашої тодішньої еміґрації – як дехто подумав би. Адже, наприклад, ліквідація і процес СВУ три роки раніше викликала в Західній Україні масові протести, два атентати на львівський совєтський консулят (другий із них, т.зв. «групи екразитників», не вдався). Та різниця була в тому, що справу СВУ совєтський уряд офіційно розголосив, а Голод – намагався затаїти й приховати, і то йому великою мірою вдалося. Лиш де-не-де в брітанській й американській пресі траплялися відокремлені звідомлення кореспондентів про голодування в тій чи іншій околиці України. Але ж це були лиш спорадничі й не перевірені вістки, які не давали нам – чи, тим більше, чужинцям – ані найменшої уяви про велетенські розміри і про холодну, запляновану, нелюдськість голодового ґеноциду. Світ просто не вірив, не знав і знати не хотів, подібно, зрештою, як трохи пізніше не вірив він у жидівський ґеноцид Гітлера.

Це було тим більше тому, що тоді саме в інтересі отого ліберально-демократичного світу було не знати про злочини Москви. Монтувався «народній фронт» центролівих партій, великий французький політичний діяч Ерріо відвідував СССР, як його потенціяльний союзник, а в Україні доби Голоду він бачив тільки добробут і щастя та радісних дітей, «які повними пригорщами їли виноград». Хто збудував для Ерріо оті «потьомкінські села»? Большевики, гідні наслідники «світлішого» князя Потьомкіна? Та ні, не лиш вони, а й він сам, добрий радикал і демократ, який пильно закривав очі на все, чого йому не хотілося бачити.

Але все таки, вістки про Голод, хоч запізнено й применшено, таки проникали до нас – українських еміґрантів на Заході – і ми сприймали їх з тривогою й протестом. Тривожилися всі, а протест зосередився найбільше в середовищі, яке в той час було найактивніше і найбільш соборницьке – в ОУН полковника Євгена Коновальця.

В осередку ОУН у Женеві, де я перебував тоді, вістки про Голод появилися вже в 1933 році і їх було опубліковано в «Бюлетні Української Інформації», що його видавало французькою мовою Українське Інформаційне Бюро в Женеві. На чолі Бюра стояв довголітній співробітник полк. Коновальця Макар Кушнір[86] (псевда – Богуш, Якименко), колишній член Української Центральної Ради і Малої Ради. В добу «українізації» він мав досить тісні зв'язки з підсовєтською Україною, вмістив десятки статтей у харківському журналі «Комуніст» (звичайно, анонімно) і навіть потаємно відвідував Україну шляхом через Румунію. Очевидно, він був одним із перших, які усвідомили собі катастрофу Голоду. Крім вісток у «Бюлетні» (який, між іншим, розсилався до майже всіх важливіших европейських урядів), з його ініціятиви було видано окрему книжку-брошуру про Голод французькою

---

[86] Кушнір Макар (псевд. В. Богуш, Я. Дуб, Якименко) (1890–1951) – укр. політ. діяч і журналіст. Належав до Української партії соціалістів-федералістів. 1917–1918 входив до складу УЦР і Малої ради. 1918 увійшов до складу делегації УНР на Паризьку мирну конференцію 1919–1920. В 1920-х рр. перебував у еміграції у Парижі та Відні. Став одним із засновників ОУН. Керував роботою Укр. пресового бюро у Женеві.

мовою, під назвою «Голод в Україні». Цю книжку ми, молоді женевські студенти намагалися «розіпхати» по книгарнях, яких у Женеві було багато. Але яке було наше розчарування, коли на все місто й за ввесь час було продано лиш шість примірників тієї книжки!

Чому воно було так? Большевицькі симпатії читацької публіки? Але ж, звичайно, ні, більшість швейцарців була тоді, як і тепер є, добрими, статечними буржуа і на свій спосіб гуманними людьми. У Женеві створилася і мала свій осідок організація міжнародного Червоного Хреста, Тільки їх насправді мало цікавила доля отих мільйонів «мужікс», які сиділи десь там, поза европейськими межами, за китайським муром непроходимого совєтського кордону. Вони просто не могли з ними ідентифікуватися, отак, як той Ґаршінський герой, що, прочитавши вістку про загибель мільйонів китайців, «закусив її сочистою сливою»...

Ні, що не кажіть, а можливості української пропаганди і взагалі зацікавлення Східньою Европою від того часу до нині непомірно покращали.

* * *

Наші «старші брати» в Женеві – стара й міцно закорінена московська колонія – також, хоч пізніше від нас, довідалися про Голод в Україні та, за їхнім імперським звичаєм, намагалися використати його для власного інтересу. Під протекторатом княжни Вєри Романової було влаштовано виставку «Голод у Росії», на якій центральним об'єктом була велика мапа «европейської частини Росії», а на ній усі простори, де лютував Голод були позначені червоними хоруґовками. Цими просторами були, очевидно, – Україна й Кубань. Коли ж наші українські відвідувачі виставки протестували, що це ж не російські, а українські території, то керівник виставки здивував ся й обурився: «Не всьо лі равно?» І на доказ викликав помічника свого, чорнявого, вродливого молодого чоловіка.

Відбувся такий діялог:

– Ґаспадін Чайка, ви украінєц, да?

– Ну, да, украінєц.

– Но ви, всьо такі, русскій, правда?

– Ну, канєшно, русскій!

– Вот, відітє?! – це все до нас звертався керівник виставки...

Так, були тоді отакі Чайки. І нині є малороси, хоч уже совєтського хову. Є й на еміґрації чимало їх, деякі навіть на українських маніфестаціях розказують про «голод у Росії».

* * *

Крім женевських пропагандивних матеріялів, було з нашого боку пляновано дальшу, куди ширшу, акцію у зв'язку з Голодом – організацію паралельних інформаційних бюр у Празі, Відні, Лондоні й Римі, створення українського Червоного Хреста, який міг би начебто висилати харчову допомогу голодуючим (ми ж не знали тоді, що це був неприродний, а зумисний, організований голод). Цих плянів не вдалося здійснити через брак фондів, а ще більше через щось інше: систематичну нагінку проти ОУН і взагалі – українських еміґрантів, яка почалася тоді, оркестрована совєтськими впливами, і довела врешті до вигнання Євгена Коновальця з Женеви і до його скритовбивства в травні 1938 року.

О. Питляр

ЦДАВО України, ф. 5235, оп.1, спр.1089, арк. 24 зв.

1983 р.

№ 67

Повідомлення з обіжника Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Канаді про засідання XVI-ї пленарної сесії Секретаріату СКВУ

Травень – червень 1983 р.

XVI-а пленарна сесія Секретаріяту СКВУ

відбулася 23-го квітня 1983 р. в просторих залях «Сівей Готель» в Торонто. Делеґатом від Об'єднання Прихильників ДЦ УНР в Канаді була Голова Об'єднання д-р Г. Янішевська, а від Світового Об'єднання Прихильників ДЦ УНР в екзилі п. Арсен Степанюк. З причини хороби Президента СКВУ п-а І. Базарка нарадами провадив 1-й заст. Президента СКВУ п. М. Плав'юк. В дополудневих годинах були подані звіти: першим звітував генеральний секретар п. В. Безхлібник. Він подав обширний звіт

з діяльности Президії Секретаріяту СКВУ; далі звітували голови комісій чи Рад при СКВУ; деякі звіти були писемні, інші були подані усно. Сенатор П. Юзик подав цікавий звіт з діяльности Комісії Прав Людини. Д-р В. Омельченко, голова Координаційного Центрального Комітету для відзначення 50-ліття голодової облоги України, розказав докладно про наукові конференції, видання документальних творів і брошур про Голод в Україні 1932/33, згадав спомини свідків Голоду, демонстрації та жалібні академії, що вже відбулися або мають відбуватися в різних країнах вільного світу. Зокрема, відзначив д-р Омельченко успішну наукову конференцію з участю науковців і професорів університетів Канади, США і Франції, що відбулася 25-го і 26-го березня 1983 р. в Квебецькому університеті в Монтреалі.

При цьому хочемо додати, що ця конференція мала широкий позитивний відгомін в канадській іншомовній пресі та на телевізійній програмі «Fifth Estate». 27-го квітня 1983 р. Сі-Бі-Сі подало дослідження «Безпрецедентного Українського Голокосту 1932/33» і намагання совєтських властей закрити правду від очей світу. На цій програмі були подані спомини свідків голоду, інтерв'ю молодого вченого Марка Царинника з англійським кореспондентом М. Маґриджом[87], що був під час Великого Голоду в Україні, окремі частини з наукової конференції в Монтреалі та інтерв'ю з Олександром Подакіном, прес-аташе совєтської амбасади в Оттаві. Подакін намагався безуспішно порівнювати Великий Голод в Україні в рр. 1932/ 33 з часами депресії в Канаді у 30-х роках, що для всіх канадців лише підтверджувало безпідставність і неправдивість його тверджень.

Вертаємося тепер до звіту проф. Омельченка, що привітав Дослідчий Комітет Великого Голоду в Україні при Інституті св. Володимира в Торонто під головуванням проф. В. Янішевського. Цей комітет видає документальну книгу про Великий Голод в Україні авторів Марка Царинника і Всеволода Ісаїва та приготовляють фільм про ці жахливі події в Україні в 1932/33 рр.

Під час перерви на обід проф. Юрій Даревич, член вищезгаданого Дослідчого Комітету, висвітлив частини фільму та діяпози-

---

[87] Маггерідж М. – московський кореспондент низки західних газет, один з небагатьох іноземних журналістів, який писав правду про голод.

тиви з англійськими поясненнями про інтерв'ю з кореспондентами та свідками Голоду. Після обіду були широкі дискусії над звітами та подані різні інформації. СКВУ видало в англійській мові брошуру В. Душника під заголовком: 50 YEARS AGO: THE FAMINE HOLOCAUST IN UKRAINE. СКВУ вислало заклик до Владик Українських Церков, щоб день 15-го травня був днем молитов за жертви Голоду. 4-й Конґрес СКВУ відбудеться в днях від 1-4-го грудня 1983 р. в готелі «HARBOUR CASTLE» в Торонто. Основна тематика Конґресу має бути: 1000-ліття Хрищення Руси-України, Русифікація України та 50-ліття Голоду в Україні. Вибрано конґресові комісії й ухвалено бюджет 4-го Конґресу СКВУ. Комісія Прав Людини відбувала того ж дня свої окремі сесії і подала звіт з нарад і проекти резолюцій про завдання й працю КПЛ в обороні прав людини й нації та дала заклик до спільного відзначення 50-ліття Голоду в Україні й побажання, щоб в кожній країні був один загально-громадський комітет для відзначення Голоду.

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1066, арк. 76 – 76 зв.

№ 68

Повідомлення з обіжника Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Канаді про проведення демонстрації у 50-ту річницю великого штучного Голоду в Україні 1932–1933 рр.

Липень–вересень 1983 р.

Демонстрація у 50-у річницю великого штучного Голоду в Україні 1932/1933 була влаштована в Торонто 29-го травня 1983 р. Громадським Комітетом під проводом Президії КУК на чолі з Головою Відділу д-ром О. Рудзиком. До Громадського Комітету від Об'єднання Прихільників ДЦ УНР К належали: мґр. М. Липовецький – Голова Представництва УНР на Канаду, як голова пресової комісії; А. Степанюк – Голова Відділу ОП ДЦ УНР в Торонто – як член комісії для виготовлення пропам'ятних відзнак і стрічок та члени Головної Управи – д-р З. Плітас, М. Костюк і д-р Г. Янішевська, голова. Демонстрація була дуже успішна. Не дивлячися на довготривалу зливу, громадянство Торонто й околиць відділи належну шану жертвам Голоду й доказали

своєю багатотисячною участю і витривалістю свою національну зрілість у загально-українських справах. Вже відбулися й будуть відбуватися на протязі цього року величаві демонстрації чи молитовні здвиги по різних містах Канади на відзначення 50-ої річниці страшного Голоду в Україні 1932/33 рр. Обширні звіти про них читайте в українській пресі і самі приймайте участь у всіх цих відзначеннях.

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1066, арк. 75 зв.

№ 69

Повідомлення з обіжника Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Канаді про вшанування Середньою єпархією Української Греко-Православної Церкви жертв Голодомору в Україні 1932-1933 рр.

Жовтень – грудень 1983 р.

Віцепрезидент УНР проф. др. М. Степаненко у Вінніпеґу

4-го вересня 1983 р. Середня Єпархія У[країнської] Г[реко]-П[равославної] Церкви вшанувала жертви Голодомору в Україні в роках 1932–33. Поминальний Здвиг Середньої Єпархії розпочався Св. Літургією, що її відправив єпископ Василій у сослуженні духовенства. Після Св. Літургії була відслужена Соборна Панахида, яку очолив Блаженніший митрополит Андрей[88]. Віцепрезидент був присутній під час цих Богослужень, як також на «голодовому обіді», що відбувся після Панахиди, і де всі присутні отримали поминальний калачик, яблуко і склянку води.

Після обіду відбулася Жалобна Академія, на якій виступали федеральний посол Р. Гнатишин, представник Уряду Манітоби[89] І. Баклащук і посадник міста Вінніпеґу Вільям Норі. Головним промовцем був проф. др. Микола Степаненко, віцепрезидент УНР. Доповідач переживав цей Голодомор 13-літнім хлопцем, і з рідної Полтавщини, голодуючи та з великими труднощами дістався на Донбас. Там бачив, як масово вмирали десятки виснажених законтрактованих робітників «совхозу», що їх привез-

[88] У 1959 висвячений владика Андрій (Метюк). З 1975 – Предстоятель Української Греко-Православної Церкви в Канаді.

[89] Манітоба – провінція Канади.

ли з Київщини, Житомірщини, Чернигівщини і Полтавщини. В своїй промові він підкреслив важливість вшанування жертв Голодомору у річниці Голоду, як також, які висновки треба зробити з московського народовбивства, пляново запровадженого комуністичною владою.

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1417, арк. 157.

№ 70

Повідомлення з обіжника Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Канаді про вшанування жертв Великого Голоду в Україні 1932-1933 рр. на XIV Конгресі українців Канади

Жовтень – грудень 1983 р.

XIV Конґрес українців Канади

Відбувся від 7-го до 10-го жовтня 1983 р. у Вінніпеґу з участю понад 650 делеґатів і гостей. Найбільш зворушливою подією під час Конґресу було вшанування пам'яті жертв Великого Голоду в Україні 50 років тому, коли то в неділю 9-го жовтня в протестаційному поході взяло участь понад 6,500 українців з цілим лісом прапорів та транспарентів. Після промов єпископів – Владики Василія Федака[90] з Української Греко-Православної Церкви і Владики Мирона Дацюка з Української Католицької Церкви, була відправлена Соборна Панахида за душі жертв Великого Голоду в Україні. Після Панахиди промовляли представники Уряду з Оттави, прем'єр Манітоби Говард Полій та посадник міста Вінніпеґу Билл Норі. Прем'єр Манітоби і посадник міста Вінніпеґу видали окремі проклямації з проголошенням Меморіяльного Тижня в пам'ять жертв 50-річчя Великого Голоду в Україні.

Посадник міста Вінніпеґу також проголосив, що величний пам'ятник жертвам Великого Голоду буде поставлений на центральній площі міста – майдани Міської Ради. [...]

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1417, арк. 157-157 зв.

---

[90] Федак Василь (01.11.1910–10.02.2005) – православний церковний діяч у Канаді, священик Української Греко-Православної Церкви, з 1978 єпископ. З 1981 керуючий справами Сх. єпархії з осідком в Торонто, з 1985 р. – митрополит Вінніпега та всієї Канади.

№ 71

Повідомлення з обіжника Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Канаді про вихід праці Г. Сенишиної «Бібліографія голоду в Україні 1932-1933»

Жовтень – грудень 1983 р.

Новий випуск серії «Україніка Екзіліяна» ч.16 «Бібліографія Голоду в Україні 1932–1933», авторка Галина Сенишин

Бібліографія Галини Сенишин доповняє попередні видання на цю тему, а зокрема бібліографічний огляд Олександри Підгайної за роки 1933–1973, що друкувався на сторінках «The New Review», Toronto, 8:3 (1968)& 13:4 (1973). Бібліографія Галини Сенишин різниться від праці Підгайної влучним підбором цитатів, що вимовно характеризують голодову трагедію українського народу в рр. 1932–1933 під московсько-большевицькою окупацією, як також розподілом тематики на: документальні твори в українській мові, белетристичні, віршовані, переклади на англійську мову, оригінальні твори в чужих мовах, відозви, брошури й спис української преси в діяспорі, що звітує про вшанування пам'яті жертв штучного голоду 1933 р. Це перша Бібліографія голоду в Україні 1932–1933, друкована окремим виданням.

Головна Управа Об'єднання Прихильників ДЦ УНР в Канаді висловлює п-і Галині Сенишин, культурно-освітній референтці Головної Управи, сердечну подяку й глибоке признання за ініціятиву й блискуче виконання проєкту Головної Управи ОП ДЦ УНР в Канаді для вшанування жертв Великого Голоду в Україні 1932–1933.

Рівно ж Головна Управа Об'єднання Прихильників ДЦ УНР в Канаді висловлює сердечну подяку проф. др-ві Яр. Рудницькому, президентові УММАН, за видання цієї Бібліографії як ч.16 «Україніка Екзіліяна». [...]

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1417, арк. 159.

ІЛЮСТРАЦІЇ

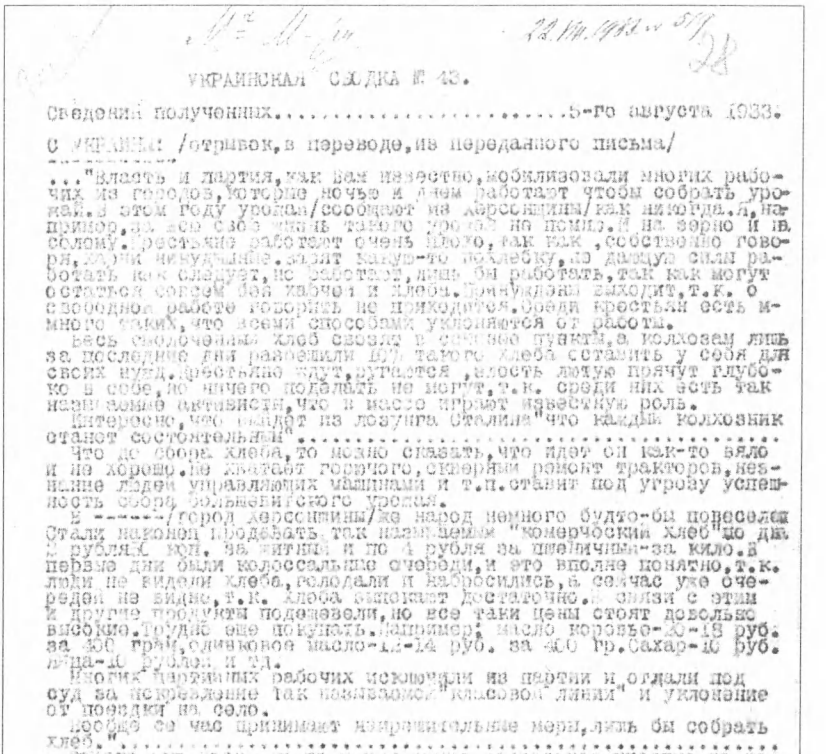

УКРАИНСКАЯ СВОДКА № 43.

Сведений полученных.....5-го августа 1933.

С УКРАИНЫ: /отрывок,в переводе,из переданного письма/

..."власть и партия,как вам известно,мобилизовали многих рабочих из городов,которые ночью и днем работают чтобы собрать урожай.В этом году урожай/сообщает из Херсонщины/как никогда.А,например,за всю свою жизнь такого урожая не помню.И на зерно и на солому.Крестьяне работают очень плохо,как как ,собственно говоря,люди принудительные.Зайт какую-то полебку,но дающа силы работать как следует,не работают,лишь бы работать,так как могут остаться совсем без хлебов и хлеба.Причуклоны выходит,т.к. о свободной работе говорить не приходится.Среди крестьян есть много таких,что всеми способами уклоняются от работы.

Весь сколоченный хлеб свозят в свои пункты,а колхозам лишь за последние дни разрешили для такого хлеба оставить у себя для своих нужд.Крестьяне злут,ругаются ,злость злую прячут глубоко в себе,но ничего поделать не могут,т.к. среди них есть так называемые активисты,что и массе играет известную роль.

Интересно,что выдает из лозунга Сталина"что каждый колхозник станет состоятельным".....

Что до сбора хлеба,то можно сказать,что идет он как-то вяло и не хорошо.не хватает горючего,скверным ремонт тракторов,незнание людей управляющих машинами и т.п.ставит под угрозу успешность сбора большевистского урожая.

В ------/город Херсонщины/же народ немного будто-бы повеселел Стали наконец продавать так называемым "коммерческий хлеб"по дн. 2 рублям кол. за житный и по 4 рубля за пшеничный-за кило.В первые дни были колоссальные очереди,и это вполне понятно,т.к. люди не видели хлеба,голодали и набросились,а сейчас уже очередей не видно,т.к. хлеба выпекают достаточно.В связи с этим и другие продукты подешевели,но все таки цены стоят довольно высокие.Трудно еще покупать.Например: масло коровье-16-18 руб. за 400 грм,одинаковое масло-12-14 руб. за 400 гр.Сахар-10 руб. мука-10 рублей и тд.

Многие партийных рабочих исключили из партии и отдали под суд за нарушение так называемой "классовой линии" и уклонение от поездки на село.

Особо сейчас принимают исправительные меры,лишь бы собрать хлеб."....

- Донская Укр.Бейн.сдр-тв,принимавшие деятельное участие не недавору за уборкой урожая,понемногу сворачиваются и сосредотачиваются сбором семян пунктов для сдачи последних.По имеющимся сведениям Донские части к 20-му августа должны возвратиться в свои лагеря для осенних маневров.

-В Северного Кавказа сообщают,что экономическое положение края продолжает оставаться катастрофическим.Голод не стихает.Казачье население с трудом сдерживает свое возмущение безхозяйственностью большевиков.В крае неспокойно.Особенно в районе Армавира-Баталпашинска.Казаки весьма неохотно отдают урожай.На Кубани особенно усилены воинскими частями колхозы и совхозы.Пути сообщения направления свозе хлеба охраняются особыми кавалерийскими разъездами.Здесь также как и на Украине все внимание властей сосредоточено на новом урожае,на сборе его и-на свозе в крупные ссыпные пункты.В конце прошлого июля было несколько случаев организованных нападений на товарные поезда со свежим урожаем с перестрелкой и жертвами...

Царгород

Сочинен. Н.З.

№ 1. Інформаційне зведення про голод в Україні, Кубані та Кавказі. 5 серпня 1933 р.
ЦДАВО України, ф. 1876, оп. 1, спр. 18, арк. 28. Машинопис.

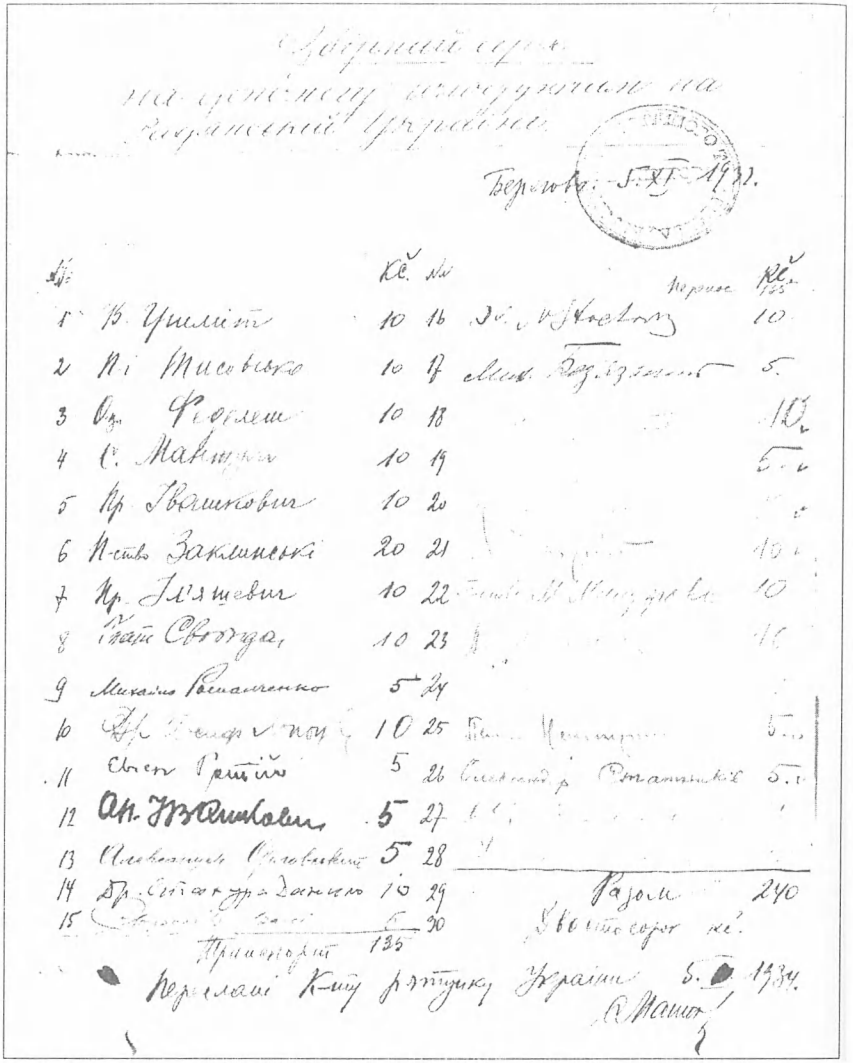

№ 2. Відомість про збір коштів Кружком педагогічного товариства в м. Берегові на допомогу голодуючим в Радянській Україні. 5 листопада 1933 р.
ЦДАВО України, ф. 4388, оп. 1, спр. 12, арк. 4а. Оригінал.

Ідеольоґічна секція „ЗАРЕВО“ У. А. Г. улаштовує

дня 20. грудня 1933

в салі „ОДБОРОВИЙ ДУМ“, Прага I., На Перштині ч. 11.

ЖИВИЙ ЖУРНАЛ

АПОЛЬО МІЛІТАНС

ч. I.,

присвячений темі голоду в сучасній українській літературі.

ЗМІСТ:

I.

(1921-22)

1. Передмова . . . . . *О. Кандиба.*
2. О. Олесь: З циклю „Голод“, зачитає . *Т. Косачева, О. Чучкевич.*
3. В. Підмогильний: Син, „ *О. Коропей.*
4. М. Рильський: *** „ *Т. Косачева.*
5. М. Куліш: Девяносто сім. „ *М. Чирський.*

II.

(1932-33)

6. О. Стефанович: *** зачитає . . . . автор.
7. У. Самчук: Кінець Марії, (уривки з роману), зачитає . . . . автор.
8. Ю. Косач: Голод „ . . . . . автор.
9. Сьогодня і завтра . . . . . *У. Самчук.*
10. Оповістки.

РЕДАҐУЄ КОЛЕҐІЯ.

Просимо Вас прибути з родиною.

Початок о 8. год. веч.

Вступ за добровільними датками.

№ 3. Афіша Ідеологічної секції «Зарево» Української Академічної Громади у Празі про улаштування 20 грудня 1933 р. живого журналу «Апольо Мілітанс» присвяченого темі голоду в сучасній українській літературі. Грудень 1933 р. ЦДАВО України, ф. 3876, оп. 1, спр. 41, арк. 85.

№ 4. Листівка присвячена темі голоду в Україні.
Худ. В. Масютин. На звороті звернення Комітету допомоги голодуючим в Україні: «Не відкладай допомоги на завтра, щоб вона не прийшла запізно!». Листівка надіслана проф. Л. Білецькому від Б. Гомзина. 30 січня 1934 р.
ЦДАВО України, ф. 3876, оп. 1, спр. 46, арк. 71-71 зв.

Telephone SLOANE 7810 **UKRAINIAN BUREAU** Telegraph and Cable Address: UKRBUR, LONDON

10, GROSVENOR PLACE LONDON, S.W.1. ENGLAND

Ч.62. ЗВІДОМЛЕННЯ ДЛЯ ПРЕСИ ДНЯ 21 ЛЮТОГО 1934 РОКУ.

ГОЛОД НА УКРАЇНІ - Спостереження американського журналіста

Американський журналіст і письменник, Мр. Гвайтінґ Уіл'ямс, повернув недавно з України і описав свої враження в американських та англійських журналах. Уіл'ямс добре знаний не тільки в письменних кругах Америки, але і народних.

Щоб докладно зліснатися з положенням та настроями робітництва, працював він рад літ як звичайний робітник, під прибраним іменем, в копальнях вугілля в Америці, Англії, Франції, Німеччині та врешті на Донеччині, на Україні. Свої спостереження виклав він особливо книжками, або в журналах.

В лондонському тижневикові АНСЕРС (Відповіді) надрукованому на день 24 ц.м. подає мр. Уіл'ямс свої враження з України. Найбільше уваги присвячує він голодови . Подаємо уривки з його статті.

"Голод! Десь в далекій місії в Китаю, знеміреній та перенутній безвпинною та безнадійною боротьбою зі смертю, лікар, шепнув те слово - його шепіт виріс в могутній крик, який облетів весь світ. І відразу з поспіхом пливуть через океани пароплави з допомогою, везуть збіжже та ріжи для кулів, в яких недоносів урожай.

"Голод! Це визов натури супроти чоловіка - а чоловік з два цятого століття приймає той визов гордим заневененим 'Вони не сміють гнути!'.....

"МІЛІОНИ ВІТИНУЛИ Й ДАЛІ ГИНУТЬ

"А помимо того всего, протягом останніх дванайцять місяців, в одній з европейських держав, вигинуло міліони людей з голоду. Вони і сьогодня вигинуть як мухи. Вигнуть в краю, який перед цим був одним з найбогатших зі всіх рільничих країв, мрять помрію 'найкращого врожаю від пятнадцяти літ', як офіціяльно називаєтся.

"Вам може здаться, що це найсовірні, фантастичні видумки? Так само й мені здавалося, коли я почув перші, неясні вісти про катастрофу.

"-Тільки найсильніші побачать сонічко на друге літо,- сказав мені принагідно служанка з одному з радянських готелів, коли я був в дорозі, що провела мене через і вперед через радянську Україну. Я висміяв її.

Їдучи зелізницею до Харкова, столиці цієї великої рільничої провінції, розговорився я по німецьки з одним механіком, який їхав в тому вагоні що й я.

"-Чи ви знаєте, - сказав він, - тут мре міліонні людей в голоду.- Сказав це так обоятно, начеб про те всі знали, начеб голодни,'знаєте, ми мали прекрасну погоду цього літа?'

"Це не може бути - сказав я - Сама думка безглузда! Якщо щось подібного діялося, то цілий світ гудівби про те, організувавши допомогу.

"Мій товариш подорожі тільки здвигнув ременями.

"-Запитаємо кондуктора, - сказав я врешті. Він саме переходив через вагон.

"-Моя власна доня померла з голоду, всего три місяці тому, сьогодня,- Відповів він, коли ми його запитали про голод.

"І все ще я не годен був повірити, щоб це було щось більше чим кілька випадків голодової смерти, десь в глухих селах. Але коли я перейшов через край, особливо Донеччину, побачив я, що механік говорив правду.

"Всюди, куди не поступився, всюди мущини й жінки думали тільки про одну річ, про - хліб. Чи добудуть вони його досить щоб перебути зіму? Вони мали причину, щоб ставити таке питання, бо вони були свідками як богато їхніх приятелів, сусідів, рідні, гинули з голоду.

"-Тепер страшніше чим було підчас голоду 'дванайцять першого року' - говорили мені всюди. А я знав добре, що голод в Россії в році 1921 забрав біля пять міліонів жертв.

"Але я не кажу тільки те, що я чув. Коли я зійшов з битої дороги, якою возять туристів, то сам на власні очі побачив жертви голоду. Жінки й мущини, які дослівно гинули на вулиці з голоду.

№ 5. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про публікації американського журналіста Г. Вільямса в закордонній пресі про голод в Україні. 21 лютого 1934 р. ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 106, арк. 72-74.

№ 6. Листівка «Поможіть голодуючим Росії та Вкраїни», Прага. Б/д
ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 359, арк. 1.

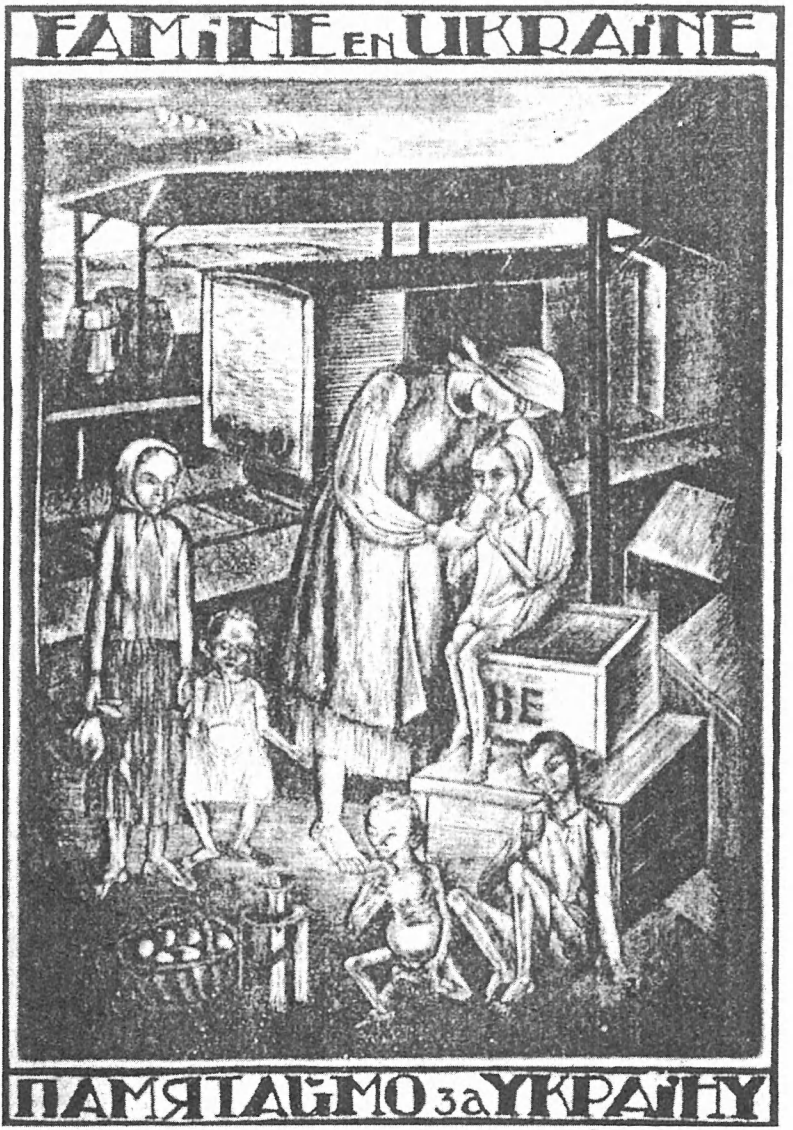

№ 7. Листівка «Голод в Україні. Пам'ятаймо за Україну». Б/д. ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 3, спр 1, арк. 56.

№ 8. Листівка «Голод в Україні. Помстимо за Україну». Б/д. ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 3, спр 1, арк. 57.

№ 9. Листівка «Голод в Україні. Рятуймо Україну». Б/д. ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 3,,спр 1, арк. 57а.

№ 10. Марка «7 млн. жертв голоду влаштованого Кремлем в 1933 р. в Україні. В пам'ять про 30–річницю». 1963 р. ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр 1622, арк. 36.

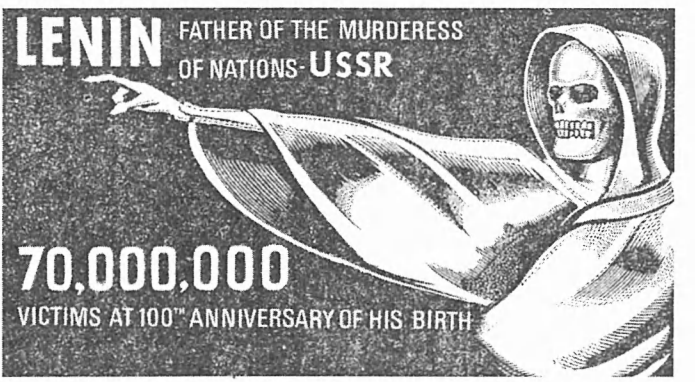

№ 11. Марка «Ленін – батько вбивства націй в СРСР. 70 млн. жертв до 100-річниці від його народження». 1970 р. ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1620, арк. 25.

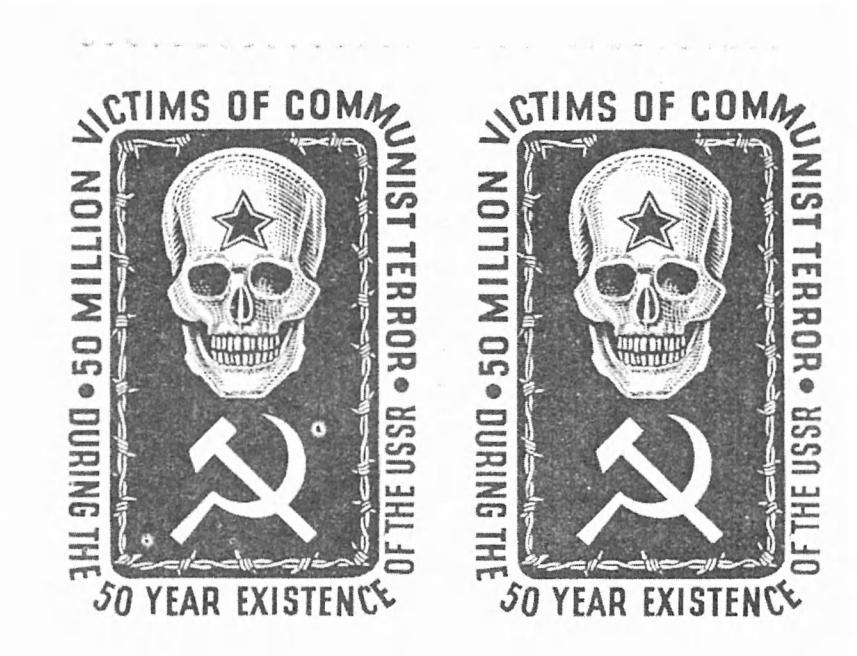

№ 12. Марка «50 млн. жертв комуністичного терору на 50–річницю створення СРСР». 1972 р. ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр 1622, арк. 38.

№ 13. Марка «6 млн. померло в Україні від голоду влаштованого червоною Москвою в 1932–33». Б/д. ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр 1622, арк. 48.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК*

А
Абрамович – 17
Адлер Ф. – 17
Альфан – 15
Амменде Е. – 20, 34, 35, 38, 57
Анріс – 43
Антончук Д. – 15
Атаманюк М. – 15

Б
Багряний І. – 65
Бадан – 31
Базарко І. – 67
Баклащук І. – 69
Безхлібник В. – 67
Берлян – 15
Б'єрнсон Б. – 33, 35
Білинський І. – 60
Біловус Н. – 65
Бірюков – 65
Бічам Джоун – 29
Бліда К. – 34
Бліда С. – 34
Богуш – 66
Бочковський О. І. – 15, 23, 33, 34, 35, 37, 38
Букшований – 31
Бурдейний Ф. Б. – 7

В
Вайсберг – 49
Варава – 64
Вергун П. – 34
Винниченко В. – 22, 27, 31
Витвицький С. – 59

* Посилання зроблено на номери документів.

Вишня О. – 22
Вільямс Г. (Уіл'ямс) – 44, 45
Воблий – 3
Воронич А. – 58
Воронко Й. – 34

Г

Галаган М. – 4
Галичин Д. – 60
Галушка – 18
Галька А. – 15, 23, 34
Гейріт Д. – 15
Геродот Д. – 2
Гітлер А. – 17, 66
Гнатишин Р. – 69
Гомзин Б. – 15, 23, 34
Григориїв Н. – 16, 47
Гринюк А. – 15
Грушевський М. – 3
Гуменна Д. – 3
Гуревич – 16
Гуржій – 64

Ґ

Ґудзей І. – 34

Д

Даревич Ю. – 67
Дацюк М. – 70
Де Брукер – 17
Дейвісон В. – 52
Денбі – 53
Джовнс Ґеретс – 9
Дідух К. – 34
Добриловський Ю. – 15
Добролюбов М. – 22
Добрянський Л. – 60
Дорошенко Н. – 13, 15

Досвітній О. – 22
Душник В. – 67
Дятлов – 22

Е
Ерріо Е. – 23, 34, 57, 66

Ж
Животко А. – 34, 58

З
Заболоцький Д. – 34
Завада А. – 15
Залевський Б. М. – 47
Залозецький В. – 28, 46
Запорожець П. – 34
Затонський В. – 22, 31
Зленко П. – 13
Зозуля Я. М. – 4, 6, 18

І
Івашина Д. – 2
Івченко – 22
Інніцер Теодор – 20, 35, 38, 43, 61
Ісаїв В. – 67

К
Калінін М. – 50
Калюжний – 3
Косіор – 5
Кива – 64
Кирилів А. – 15
Кисілевська О. – 53
Кобилянська О. – 2
Коваленко – 3
Когут Л. – 15
Коновалець Є. – 66
Кононенко Х. – 5

Конор – 31
Косенко І. – 39
Косинка Г. – 3
Костюк М. – 68
Крісті – 46
Кушнір М. – 66

Л

Лаврик – 64
Лавриненко – 3
Лакіза – 3
Ленін – 10, 17, 57
Л'Естрейндж Малон С. – 46
Липовецький М. – 68
Літвінов – 3
Ллойд Джордж – 9
Лохвицький Н. – 65
Лулин-Джовнс Ф. – 46

М

Маггерідж М. (Маґридж М.) – 67
Малашко – 17
Марченко – 4
Матвієв – 34
Меринда В. – 15, 34
Метюк А. – 69
М. З. – 14
Миник Т. – 60
Мікоян – 15
Мірна З. – 13, 15
Мовінкель 33, 35, 43
Молотов – 5
Мудрий В. – 60
Муссоліні Б. – 17

Н

Нагорний П. – 34
Никоненко – 32
Норі Б. (Норі В.) – 69, 70

О

Олеськів А. – 34
Олифір – 64
Омельченко В. – 67
Омельченко Г. – 15, 23
Омелянович-Павленко М. В. – 16

П

Павлюк – 18
Паливода І. – 15, 23, 33, 34, 38
Панчук – 2
Пархоменко – 64
Петрик П. – 4, 6, 18
Петрів В. – 16
Питляр О. – 66
Підгайна О. – 71
Підмогильний – 22
Піленко – 15
Плав'юк М. – 67
Пламінкова Ф. – 35
Плеве – 33
Плітас З. – 68
Подакін О. – 67
Подола П. – 34
Полій Говард – 70
Понсонбі – 53
Постишев П. – 12, 22, 57, 65
Потійчук – 18
Предтеча І. – 64
Прокопович В. – 39

Р

Ратсбоун Е. – 46
Ренодель – 17
Риза М. – 34
Рильський М. – 3, 22
Річицький – 3
Романова В. – 66
Рудзик О. – 68
Рудницький Я. – 71
Рузвельт Ф. – 37, 38, 43
Русова С. – 5

С

Савченко – 3
Савченко – 50
Сагайдак І. – 65
Саймон Д. – 52
Сенишин Г. – 71
Сербинюк Ю. – 15, 28, 46
Селлет Річард (Richard Sellet) – 15
Сесіл – 66
Симочко Г. – 34
Синявський – 3
Сітон-Вотсон Р. В. – 46
Скоропадська Є. – 34
Скрипник М. – 5, 17, 22, 31, 34, 57, 64
Слоун П. А. – 29
Смитерс Валдрон – 52
Соколевський – 3
Соколянський – 3
Сосюра В. – 3
Сталін – 1, 5, 16, 17, 20, 21, 22, 35, 41, 57, 62, 65
Стахура – 64
Стенгоуп – 53
Степаненко М. – 69
Степанюк А. – 67, 68
Степовий К. – 64
Стронський – 17

Т

Тарнавський О. – 34
Тичина П. – 22
Тищенко Ю. П. (Сірий) – 22, 27, 31
Ткачук М. – 34
Троцький Л. – 20

У

Уіл'ямс (Вільямс, Вілямс) Г. – 44, 45

Ф

Федак В.– 70
Феденко М. – 13
Феденко Н. – 15
Феденко П. – 17
Фіш Г. – 53
Фтомин М. – 34

Х

Хвильовий М. – 22, 34

Ц

Царинник М. – 67

Ч

Чайка – 66
Чарнвуд – 51, 53
Черніцький І. – 7
Чемберлін (Чемберлейн) В. Г. – 19, 50
Чепмен С. – 46
Чернов – 16
Черняк – 3

Ш

Шептицький А. – 43
Штайн В. – 1
Шульгин О. – 39
Шумицький М. – 39
Шумський Ю. – 22, 31

Ю

Юзик П. – 67

Я

Якименко – 66
Якубович В. – 15
Янішевська Г. – 67, 68
Янішевський В. – 67
Яснопільський – 3

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ

№ 1 Повідомлення Української пресової служби в Берліні про статтю німецького кореспондента В. Штайна щодо голоду в Україні. 30 травня 1932 р. 12

№ 2. З листа Д. Геродота до О. Кобилянської про голод в Україні. 8 червня 1932 р. 15

№ 3. Повідомлення з «Вісника Народньої Української Ради» про резолюцію Народної Української Ради щодо розстрілу більшовиками на р. Дністрі утікачів з УСРР. 15 червня 1932 р. 16

№ 4. З листа Я. М. Зозулі до П. Петрика про події в Україні. 22 червня 1932 р. 18

№ 5. Огляд радянської преси та звернення голови Жіночої Національної Української ради С. Русової до всіх організацій Червоного Хреста, жіночих товариств про надання негайної допомоги голодуючим в Україні. Не раніше серпня 1932 р. 19

№ 6. З листа Я. М. Зозулі до П. Петрика про голод в Україні. 24 вересня 1932 р. 26

№ 7. З щоденника Ф. Бурдейного про роздуми щодо голоду в Радянському Союзі. 20 грудня 1932 р. 27

№ 8. З Інформаційного листка Комітету допомоги збігцям з Західноукраїнських земель в Німеччині про голод в Україні. Січень 1933 р. 28

№ 9. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про поїздку Геретса Джовнса секретаря Ллойда Джорджа до Радянського Союзу. 8 квітня 1933 р. 29

№ 10. З Інформаційного листка Комітету допомоги збігцям з Західноукраїнських земель в Німеччині про події в Україні. Квітень 1933 р. 30

№ 11. Повідомлення з Інформаційного листка Комітету допомоги збігцям з Західноукраїнських земель в Німеччині про події в Україні. Травень 1933 р. 32

№ 12. Повідомлення з Інформаційного листка Комітету допомоги збігцям з Західноукраїнських земель в Німеччині про події в Україні. Червень 1933 р. 33

№ 13. Запрошення на збори Тимчасового комітету допомоги голодуючим в Україні. 14 липня 1933 р. 37

№ 14. Інформаційне зведення про голод в Україні, Кубані та Кавказі. 5 серпня 1933 р. 38

№ 15. Комунікат управи Комітету представників українських організацій в ЧСР для допомоги голодним в Україні. 19 серпня 1933 р. 40

№ 16. З листа В. Петріва до генерала М. В. Омеляновича-Павленка про проведення Соціалістичною лігою акції допомоги голодуючим в Україні. 20 серпня 1933 р. 47

№ 17. З повідомлення бюлетеня Закордонної делегації Української соціал-демократичної робітничої партії про участь української делегації в Інтернаціональній соціалістичній конференції в Парижі. 21–25 серпня 1933 р. 48

№ 18. З листа Я. М. Зозулі до П. Петрика про становище в Радянському Союзі. 25 серпня 1933 р. 51

№ 19. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про заборону радянської влади іноземним кореспондентам «без осібного дозволу» відвідувати Україну та Кубань. 2 вересня 1933 р. 52

№ 20. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про публікації в англійській пресі про голод в Україні. 2 вересня 1933 р. 53

№ 21. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про публікації в англійській пресі про голод в Україні. 9 вересня 1933 р. 55

№ 22. З листа Ю. П. Тищенка (Сірого) до В. К. Винниченка про злочинну діяльність радянської влади в Україні. 9 вересня 1933 р. 57

№ 23. Повідомлення з бюлетеня «Український тиждень» про створення управи Комітету представників українських організацій в ЧСР для допомоги голодним на Україні. 18 вересня 1933 р. 61

№ 24. Повідомлення з бюлетеня «Український тиждень» про відозву Союзу Українок у Львові до жінок цілого світу щодо голоду в Україні. 18 вересня 1933 р. 62

№ 25. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про публікації в англійській пресі про голод в Україні. 22 вересня 1933 р. 63

№ 26. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про перевірку радянською владою інформації щодо голоду в Україні. 22 вересня 1933 р. 63

№ 27. З листа В. К. Винниченка до Ю. П. Тищенка (Сірого) про критику його твору «Щастя» та події в Україні. 27 вересня 1933 р. 64

№ 28. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про популяризацію українськими парламентарями з Румунії «допомогової» акції в Англії. 2 жовтня 1933 р. 66

№ 29. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про полеміку на сторінках англійської преси щодо голоду в Україні. 14 жовтня 1933 р. 67

№ 30. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статті в англійській пресі щодо голоду в Україні. 14 жовтня 1933 р. 68

№ 31. З листа Ю. П. Тищенка (Сірого) до В. К. Винниченка про книгу «Щастя» та злочинну діяльність радянської влади в Україні. 19 жовтня 1933 р. 69

№ 32. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статті в англійській пресі щодо становища в Україні. 21 жовтня 1933 р. 71

№ 33. Звернення голови Громадського комітету рятунку України в Чехословаччині О. І. Бочковського до міністра Норвегії Мовінкеля з подякою за піднесення справи щодо допомоги голодуючому населенню України. 23 жовтня 1933 р. 73

№ 34. Комунікат управи Комітету представників українських організацій в ЧСР для допомоги голодним в Україні. 26 жовтня 1933 р. 76

№ 35. Текст промови голови Празького Громадського комітету рятунку України О. І. Бочковського на протестаційних зборах. 29 жовтня 1933 р. 82

№ 36. Текст резолюції, ухваленої на протестаційному віче в Празі. 29 жовтня 1933 р. 86

№ 37. Звернення до Президента США Ф. Рузвельта Громадського комітету рятунку України в Чехословаччині з проханням розглянути питання щодо організації контрольної комісії для перевірки становища в Радянській Україні. Не раніше 29 жовтня 1933 р. 87

№ 38. Звернення до Президента США Ф. Рузвельта Громадського комітету рятунку України в Чехословаччині про допомогу українському народу. 30 жовтня 1933 р. 88

№ 39. Повідомлення з «Бюлетеня Товариства бувших вояків армії УНР у Франції» про участь у зібранні Української громади в Парижі в справі голоду в Україні. 1 листопада 1933 р. 91

№ 40. Повідомлення Української пресової служби в Берліні з оглядом статті з радянської преси. 9 листопада 1933 р. 92

№ 41 Повідомлення Української пресової служби в Берліні про інформацію щодо голоду в Україні. 11 листопада 1933 р. 92

№ 42. Повідомлення Української пресової служби в Берліні про статтю з німецької преси щодо експорту Радянським Союзом збіжжя за кордон. 12 листопада 1933 р. 95

№ 43. З протоколу Третьої конференції (пленуму) Головної еміграційної ради у Празі про проведення акцій на користь голодуючого населення в Україні. 14—15 лютого 1934 р. 96

№ 44. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про публікації американського журналіста Г. Вільямса в закордонній пресі про голод в Україні. 21 лютого 1934 р. 98

№ 45. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статтю американського журналіста Г. Вільямса щодо голоду в Україні. 8 березня 1934 р. 102

№ 46. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про заснування Українського допомогового комітету в Лондоні. 10 березня 1934 р. 104

№ 47. З листа Н. Я. Григориїва до Б. М. Залевського про голод та канібалізм в Україні. 25 березня 1934 р. 105

№ 48. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про заперечення Радянським Союзом голоду в Україні. 21 квітня 1934 р. 105

№ 49. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про вбивство голодними селянами на Харківщині начальника ОДПУ. 28 квітня 1934 р. 106

№ 50. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статті американського журналіста В. Г. Чемберлена щодо голоду в Україні. 12 червня 1934 р. 107

№ 51. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про запит в Палаті лордів щодо справи голоду в Радянському Союзі. 12 липня 1934 р. 109

№ 52. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про запит в Палаті лордів послів про голод в Радянському Союзі. 12 липня 1934 р. 110

№ 53. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про обговорення в Палаті лордів становища в Радянському Союзі та голоду в Україні. 3 серпня 1934 р. 110

№ 54. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статтю в «Дейлі Експрес» щодо голоду в Україні. 11 серпня 1934 р. 112

№ 55. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про статтю в «Морнінґ Пост» щодо голоду в Україні. 24 серпня 1934 р. 114

№ 56. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про видану Лондонським університетом «монографію» «Колєктивізація сільського господарства в Совітському Союзі». 24 серпня 1934 р. 116

№ 57. Повідомлення з бюлетеня «Ukrainian bureau» про видання книги Е. Амменде «Людське життя в Росії». 14 серпня 1936 р. 117

№ 58. З листа А. Воронич до А. П. Животка про голод в Україні та Кавказі. 8–9 серпня 1937 р. 121

№ 59. Звернення Представництва Виконавчого Органу Української Національної Ради в ЗДА про вшанування жертв Голодомору. Травень 1953 р. 123

№ 60. Обіжний лист Українського Конгресового Комітету Америки про відзначення 25-х роковин Великого Голоду в Україні. 4 квітня 1958 р. 125

№ 61. Звернення Українського Конгресового Комітету Америки до українців в США про вшанування жертв Великого Голоду в Україні. 1958 р. 127

№ 62. Із звернення Державного центру УНР в екзилі до українського громадянства щодо відзначення 50-річчя національної трагедії – голодової катастрофи в Україні. 1982 р. 130

№ 63. Звернення Президії Світового об'єднання прихильників Державного Центру УНР в екзилі про 50-річчя всенаціональної трагедії – Голоду в Україні, опубліковане в «Бюлетені Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Америці». Січень 1982 р. 131

№ 64. Спогади К. Степового «Село на Україні в 1933 році», опубліковані в «Бюлетені Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Америці». 1982 р. 133

№ 65. Стаття І. Сагайдака «Згадаймо жахливий 1933-й...», опублікована в «Бюлетені Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Америці». 1982 р. 139

№ 66. Стаття О. Питляра «Відгомін голоду 1932–33 років за кордоном», опублікована в «Бюлетені Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Америці». 1982 р. 144

№ 67. Повідомлення з обіжника Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Канаді про засідання XVI-ї пленарної сесії Секретаріату СКВУ. Травень – червень 1983 р. 147

№ 68. Повідомлення з обіжника Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Канаді про проведення демонстрації у 50-ту річницю великого штучного Голоду в Україні 1932–1933 рр. Липень-вересень 1983 р. 149

№ 69. Повідомлення з обіжника Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Канаді про вшанування Середньою єпархією Української Греко-Православної Церкви жертв Голодомору в Україні 1932–1933 рр. Жовтень – грудень 1983 р. 150

№ 70. Повідомлення з обіжника Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Канаді про вшанування жертв Великого Голоду в Україні 1932–1933 рр. на XIV Конгресі українців Канади. Жовтень – грудень 1983 р. 151

№ 71. Повідомлення з обіжника Об'єднання прихильників Державного Центру УНР в Канаді про випуск праці Г. Сенишиної «Бібліографія голоду в Україні 1932–1933». Жовтень – грудень 1983 р. 152

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ АРХІВНИХ ФОНДІВ

Фонд 1876 – Євтимович Варфоломей Пимонович (1888–1950) – військовий і громадсько-політичний діяч, член Союзу гетьманців-державників, полковник армії УНР (1920–1943)

Фонд 3528 – Товариство колишніх вояків армії УНР у Франції, Париж (1925 –1939)

Фонд 3534 – Головна еміграційна рада у м. Парижі (Франція) (1929–1936)

Фонд 3560 – Животко Аркадій Петрович – (1890–1948) – культурний і політичний діяч, публіцист, дослідник історії української преси, член Української Центральної Ради, член ЦК Української партії соціалістів-революціонерів, керівник Українського історичного кабінету в м. Празі (1917–1945)

Фонд 3562 – Григоріїв Ничипір (Никифор) Якович – (1883–1953) голова ЦК Української партії соціалістів-революціонерів за кордоном, член Української Центральної Ради, міністр освіти УНР (Українська Центральна Рада), професор Українського соціологічного інституту в м. Празі (1919–1941)

Фонд 3563 – Шаповал Микита Юхимович (1882–1932) – політичний і державний діяч, член ЦК УПСР, міністр пошт і телеграфу УНР, міністр земельних справ Директорії УНР, доктор соціології Українського соціологічного інституту в м. Празі, Української господарської академії в м. Подебрадах (1907–1932)

Фонд 3567 – Комітет опіки над українськими біженцями з Західної України в Німеччині Берлін (1923–1941)

Фонд 3575 – Українське бюро преси в Берліні (Німеччина) (1919–1943)

Фонд 3801 – Український громадський комітет в м. Празі (Чехо-Словаччина) (1921–1939)

Фонд 3803 – Тищенко (Сірий) Юрій Пилипович (1880–1953) – журналіст, публіцист, видавець української літератури за кордоном (1918–1940)

Фонд 3833 – Краєвий провід (керівництво) Організація українських націоналістів на західноукраїнських землях (1943-1944)

Фонд 3876 – Білецький Леонід Тимофійович (1882–1955) – літературознавець, доктор філології, член Партії соціалістів-федералістів, президент УВАН, ректор Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у м. Празі (1917–1942)

Фонд 3878 – Зозуля Яків Максимович (1893 –) – державний і політичний діяч, правознавець, член Української Центральної Ради, член Української партії соціалістів-революціонерів за кордоном, доктор права Карлового університету, професор (1920–1940)

Фонд 3947 – Петров Всеволод Миколайович (1883–1948) – генерал-хорунжий армії та військовий міністр УНР, викладач Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в м. Празі, дійсний член НТШ (1921–1929)

Фонд 4004 – Народна українська рада в м. Празі (Чехо-Словаччина) (1929 –1936)

Фонд 4008 – Підготовчий конгресовий комітет за кордоном для скликання Всеукраїнського національного конгресу Прага (Чехо-Словаччина) (1932–1938)

Фонд 4388 – Заклинський Корнило Романович (1889–) – учитель української гімназії у м. Береговім (Закарпатська Україна) (1915–1944)

Фонд 4412 – Закордонна група УСДРП в Чехо-Словаччині Прага (1921–1923).

Фонд 4431 – Бурдейний Фока Климентійович (1893–) – голова Наукового товариства ім. Т. Шевченка у м. Празі (1924–1933)

Фонд 4465 – Документи і матеріали українських емігрантських установ, організацій та різних осіб (колекція) (1901–1948)

Фонд 5235 – Уряд Української Народної Республіки в екзилі (1920–1991)

Підписано до друку 17.10.2008 р. Формат 60×90/16
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 11,75
Обл.-вид. арк. 6,95.
Видавництво «Горобець»
Свідоцтво про реєстрацію ДК №2852
Київ, вул. Єсеніна, 24, т. 585-18-95

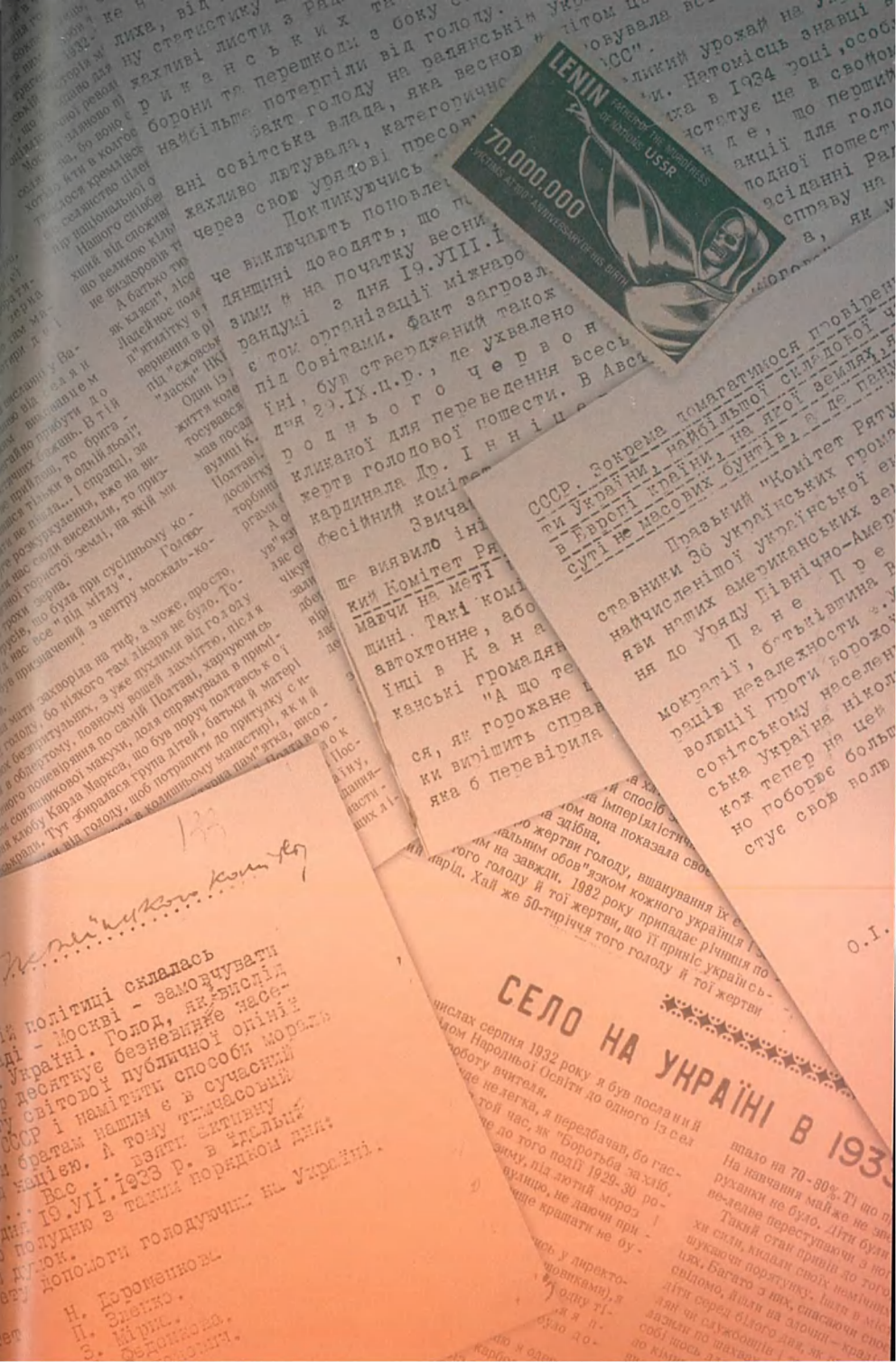
LENIN
70,000,000
USSR
СЕЛО НА УКРАЇНІ В 193
політиці склалась
Москві - замовчувати
Україні. Голод, як вислід
десятиче безневинне насе-
світової публичної опінії
СССР і намітити способи морально
братам нашим є в сучасний
нацією. А тому тимчасовий
Всс взяти активну
19.VII.1933 р. в Ядельн
полудню з такими порядком дня:
допомогти голодуючим на Україні.
Н. Дорошенко.
П. Зленко.
З. Мірик.
Обдокимова.

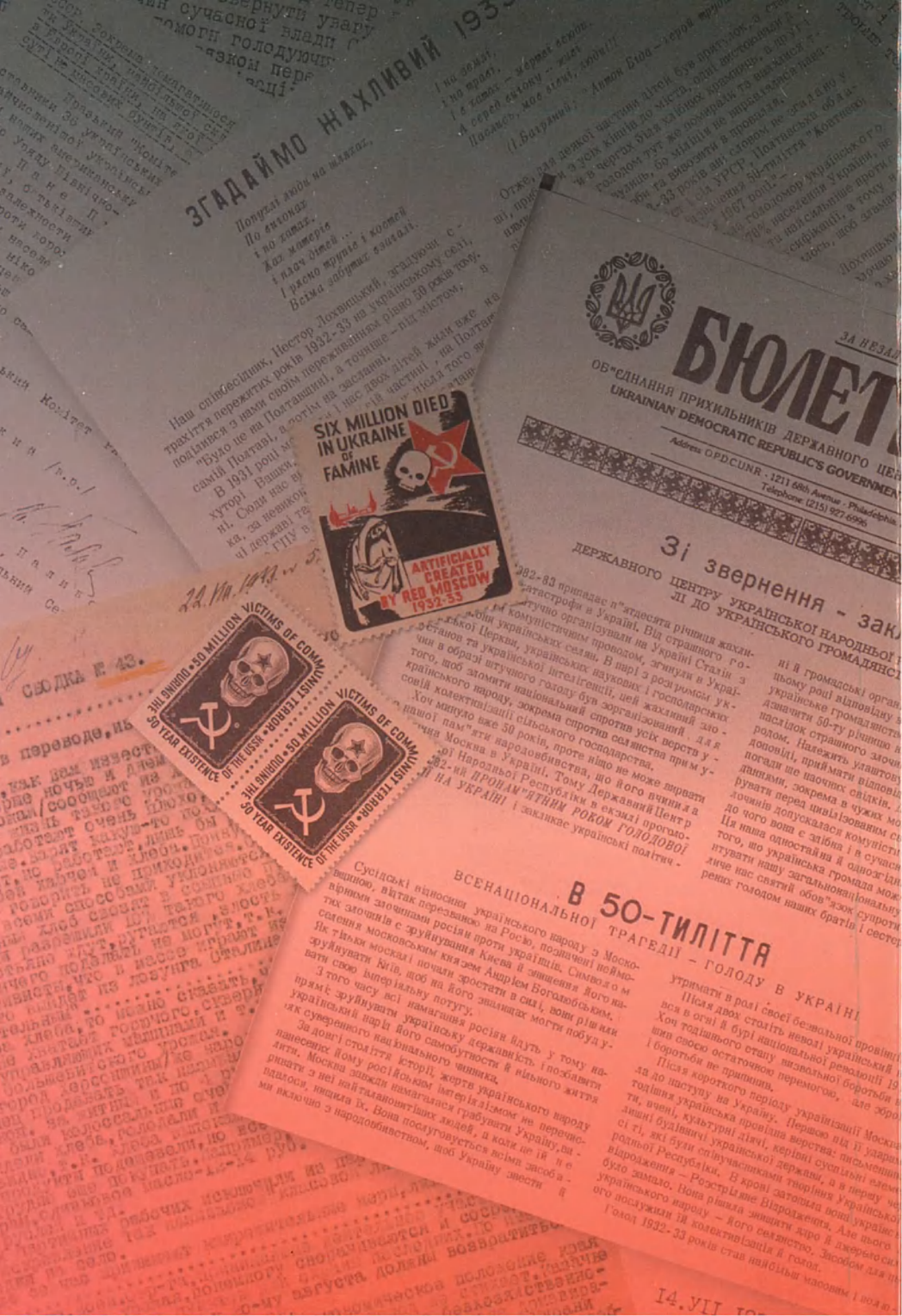
ЗГАДАЙМО ЖАХЛИВИЙ 193
SIX MILLION DIED IN UKRAINE OF FAMINE
ARTIFICIALLY CREATED BY RED MOSCOW 1932-33
БЮЛЕТ
ОБ"ЄДНАННЯ ПРИХИЛЬНИКІВ ДЕРЖАВНОГО ЦЕР
UKRAINIAN DEMOCRATIC REPUBLIC'S GOVERNMEN
Address OPDCUNR . 1211 68th Avenue · Philadelphia
Telephone (215) 927-6996
Зі звернення - зак
ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
ЛІ ДО УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНС
30 MILLION VICTIMS OF COMMUNIST TERROR
30 YEAR EXISTENCE OF THE USSR
СВОДКА № 43.
В 50-ТИЛІТТЯ
ВСЕНАЦІОНАЛЬНОЇ ТРАГЕДІЇ – ГОЛОДУ В УКРАЇНІ